„Bimolin" (za prehladu i štěpu)

4

HRVATSKA

KNJIŻEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1971

47330

M A R U L I Ć
hrvatska književna revija
Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)
Uredničko vijeće:
Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golub, Radovan Grgec, Dubravko Ivančan, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Ljiljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ante Šimunić, Dinko Tusun, Mirko Validžić.
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi 4 puta godišnje (ožujak, lipanj, rujan, prosinac)
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697
Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.
Rukopise ne vraćamo.
Cijena pojedinom broju 10 d.
Godišnja pretplata 40 d. uplaćuje se u korist tekućeg računa 301-8-1059
Godišnja pretplata za inozemstvo 4 US dolara uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb
301-620/1001
32002-10-268
Grafički usl. centar — Zagreb
Tiskara »Orbis« — Zagreb

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU
BROJ 4 ZAGREB, PROSINAC 1971. GOD. IV

Tin KULIĆ

Naš hrvatski kongres

Znam da je potreban.

Dok nas gospodarski lomovi biju, kriza duha je suptilnija, ne otkriva olako svoju točku, svoju fazu. Nitko ne može kazati što će sutra biti mrtvo ili živo u književnosti, filozofiji, estetici. Nitko ne zna koje će ideje i koji način izražaja biti upisan u gubitke ni koje će novotarije biti proglašene.

Sigurno je Hrvatska tražila sebe u tjeskobi, u neredu križanja različitih misli, dogmi, raznoraznih ideala, u stotinu načina kako da protumačimo svijet, u brojnim sljedbama kršćanstva, mnogim pozitivizmima.

Ugledni i opći skup — koji ćemo nazvati kongresom — neophodan je. Upravo ga želimo: i na njemu, i u njemu naći sebe, utvrditi svoje biće.

Znam i to da u očekivanju kongresa lebdi pitanje: što će biti sutrašnja Hrvatska? O tome toliki brojni daju odgovore da je moj možda suvišan.

Ipak ne želim nesporazum — ali Hrvatska ne može težiti za istinskim napretkom svoje vlastite kulture ako se bude isključila i izlučila iz kruga činitelja koji su je do sada stvarali, oblikovali i davali joj pečat. To nikako ne smije. Niti smije prešućivati, osporavati vlastita dostignuća, svoju povijest, svoje domete u različitim okvirima društva, crkve i izvan nje.

Njeno okretanje, usmjeravanje i suradnja s ostalim narodima bit će uspješna ako bude čvrsto čuvala sebe i sve što je čini graditeljicom zajedničke sreće sviju. Ma kako gledali taj problem: s društvenoga, političkog, gospodarskog, industrijskog stajališta — cijela će Hrvatska srnuti u vlastitu propast ako bude pomišljala u ovim povijesnim trenucima na odricanje vjekovnog naslijeđa i svoje evropske pripadnosti. Nitko, naime, ne sumnja da smo uvijek pripadali Evropi i primali njene utjecaje, otvarali se njenim gibanjima te utapali njene zanose, strasti i zloće u svoje nemire. Istina, bili smo i periferija duhovnih evropskih obzorja ali smo svojim stvaralaštvom i pregaranjima osvježavali, krijepili nepregledno mnoštvo misli i mislilaca, umjetnosti i umjetnika, znanosti i znanstvenika.

Eto, iz tih misli razvijam i njegujem želju da Kongres hrvatske kulture bude zaista:

1. otvoreno i javno priznanje svega što je stoljećima učinjeno (i zdesna i slijeva, iz redova vjernika i onih koji ne vjeruju, iz različitih staleža: feudalaca, građana, svećenika i proletera) —

usmjeravanje našeg trenutka prema smislenoj, promišljenoj i udruženoj našoj sutrašnjici;

2. u svim oblicima svoga djelovanja Kongres treba biti naš — hrvatski: neka ispita, utvrdi i potvrdi sve što je naše i što smo pridonijeli uljudnosti Evrope i svijeta (kritički i pravedni prema sebi, uljuđeni prema drugima);

3. posebice želim da Kongres pred sobom i pred svima prizna i istakne cjelovitost i sveukupnost hrvatske kulture: sva nastojanja i ostvarenja naših ljudi u Gradišću, u Međimurju, i ona bunjevačko šokačkih Hrvata kao i naš kulturni prinos iz Bosne i Hercegovine, i Hrvata iz Amerike.

Sve nas je potrebno prihvatiti, priznati i potaknuti — otvoreno, čestito i pošteno. Barem sada, u ovom trenutku. U ovom povijesnom prijelomu.

To želim, to očekujem.

Oblikovao sam svoje misli otvoreno, bez zlih i zlonamjernih primisli.

Da li sam pogriješio?

Branko KRMPOTIĆ

Ante Starčević - otac domovine

Uz 75. obljetnicu smrti

Ove, 1971. godine, uz mnoge druge nacionalne obljetnice, pada i 75. obljetnica smrti dr Ante Starčevića, jednog od najumnijih političara i najdosljednijih muževa hrvatskoga naroda. Njegovo je ime u hrvatskoj javnosti druge polovine XIX stoljeća bilo najpoznatije, najslavnije i najspominjanije jer je odigrao presudnu ulogu u političkom životu tadanje Hrvatske. Među političkim strankama Hrvatske u Austro-ugarskoj Monarhiji Starčevićeva Hrvatska stranka prava bila je jedina hrvatska građanska politička stranka koja je u stranačkom programu zacrtala ostvarenje hrvatske državnosti, što je i danas temelj SR Hrvatske, a na osnovici hrvatskoga povijesnog i prirodnog državnog prava. U tome smislu ove godine isto tako pada i 110. obljetnica osnivanja Starčevićeve stranke prava (1861), a Starčevićev poznati inauguralni ili nastupni govor historijskoga značaja što ga je tada održao u hrvatskome saboru predstavljao je određivanje smjera političkom razvoju Hrvatske. Kretanje političkih prilika od 1848. pa do Starčevićeve smrti 1896. godine vrijeme je polustoljetnoga mučnoga političkog razdoblja, teških dana za održanje hrvatske samobitnosti i traženja potpune samostalnosti za teritorijalnu cjelokupnost Hrvatske. Zbog takvoga nekompromisnog političkog držanja u pogledu obrane hrvatske opstojnosti, proglašen je na poticaj hrvatskoga književnika Eugena Kumičića političar Ante Starčević Ocem Domovine (Pater Patriae).

Ante Starčević rodio se 23. svibnja 1823. godine u Žitniku, seocetu kraj Gospića u Lici, od seljačkih roditelja. Djetinjstvo je proveo kao i druga seljačka djeca Like, u čuvanju stoke, slabo odjeven i bos. Pučku je školu završio u selu Klancu, u Lici, i kad je odrastao, odvede ga sa sobom njegov stric Šime Starčević, župnik u Karlobagu. Kako je Ante bio najmlađe i veoma bistro dijete njihove brojne zadruge, odlučio je stric pop Šime da ga iškoluje. On i njegov prijatelj smiljanski župnik Josip Vlatković dadoše malome Anti prvu poduku. Poslije je u Zagrebu svršio gimnaziju, pa kako je bio rastom viši i godinama nešto stariji od svojih školskih drugova, to su ga prozvali »Stari«, i taj mu nadimak od milja ostade za čitava života. Po stričevu nagovoru ode iz Zagreba poslije svršene gimnazije u Senj da se posveti svećeničkome zvanju, pa stoga u jesen 1845. godine stupi u senjsko sjemenište. Među drugovima bio mu je u senjskome sjemeništu i Eugen Kvaternik, s kojim je

kasnije bio i stranački drug u političkome životu zemlje. Kako je Starčević bio odličan đak, pošalje ga senjski biskup Mirko Ožegović u središnje sjemenište u Budimpeštu, gdje je već 1846. godine promoviran na čast doktora filozofije. Bogosloviju je završio 1848. godine, i prije nego je bio zaređen za svećenika, predomisli se i ne posveti se svećeničkome zvanju. Tome su bili razlogom napeti događaji kad je hrvatski ban Josip Jelačić započeo oružanu borbu protiv Madžara 1848. godine i oni su uznemirili i Starčevića jer se tada općenito vjerovalo da će ban Jelačić uspostaviti samostalnu Hrvatsku u njezinim pravim granicama i to u potpunoj nezavisnosti od Kraljevine Ugarske. Kako tada nije dobio profesuru na pravoslovnoj akademiji u Zagrebu, počeo je raditi u pisarni odvjetnika Šrama, iako nije bio pravnik po struci. U tome zvanju ostade sve do 1878. godine (s kratkim prekidom od 1861—1863. godine kad je bio veliki bilježnik autonomne riječke županije). Od tada pa do dana smrti bavio se isključivo žurnalističkim ili novinarskim radom i aktivnom politikom. Za cijeloga svoga života ostao je neženja kako bi se mogao potpuno posvetiti samo radu za narod, a u materijalnome pogledu ostao je siromah. Zarađivao je za život samo toliko da može od svoga rada živjeti pristojno i pošteno. U znak zahvalnosti podigao mu je dobrovoljnim prilozima hrvatski narod prekrasnu, monumentalnu i reprezentativnu dvokatnicu na velikom i slikovitom trgu pred Glavnim kolodvorom u Zagrebu i poklonio mu je 15. srpnja 1895. godine za njegov nesebičan domovinski rad i velike žrtve što ih je podnio za svoj narod. Tu kuću nije upotrijebio za sebe, jer je pola godine nakon toga umro, već je zgrada služila za prostorije građanskoga kluba, saborskoga kluba, građanske čitaonice i za uredništvo strankina lista. Ante Starčević je umro u Zagrebu 28. veljače 1896. godine i po svojoj želji pokopan je u seljačkim opancima u Šestinama, selu nedaleko od grada Zagreba.

Ante Starčević ušao je u političku borbu 1861. godine kao potpuno izgrađen čovjek s velikim životnim iskustvom. Kako je nekoliko godina radio kao književnik, to je osobitu pažnju obratio prošlosti svoga naroda, jer je u proučavanju prošlosti nalazio uzroke sadašnjosti. U svemu je tražio i nalazio istinu i spoznao je da se razlozi hrvatskoga političkog neuspjeha nalaze u neslozi pa je zato često to zlo žigosao. Sve je političke i društvene događaje poslije 1848. godine valjano motrio i veoma oštroumno ocjenjivao. U školama je stekao veliko povijesno znanje, a studij originalnih historijskih izvora omogućilo mu je što je poznavao nekoliko stranih jezika; to mu je bila najbolja priprema za njegovo buduće zvanje političara i novinara. Tako je postao uskrisitelj narodne svijesti i ponosa, branitelj povijesnoga državnoga prava svojega naroda. Promatranjem i prosuđivanjem ljudi i njihova držanja prema događajima koje su stvarali drugi na račun hrvatskoga naroda došao je do glavnih zaključaka što su ravnali cijelim njegovim daljnjim radom i samim životom. Te je zaključke formulirao kao svoja načela koja su se sastojala u tome da je hrvatski narod, od početka nastupao samo i jedino pod svojim narodnim imenom, i osnovao i održao svoju državu u prošlosti. Pod svojim je imenom naselio svoju današnju postojbinu, i tko je poslije došao na taj hrvatski narodni teritorij, došao je infiltracijom vladajućih naroda Austrijanaca, Madžara i Talijana (Mlečana), ili kao bjegunac ispred tuđe sile tražeći tako zaštitu i gostoprimstvo hrvatskoga naroda. Na temelju svojega državnog prava hrvatski je narod sklapao s dinastijom Arpadovića, a kasnije i s dinastijom Habsburgovaca, državnopravni ugovor; i zato hrvatski narod teži da sačuva i održi svoju hrvatsku državnost. To su načela kojima je Starčević bio neumoljivo dosljedan u svojim sudovima ponajprije prema sebi, zatim prema svojim suradnicima vjerujući da ona odgovaraju narodnoj prošlosti i njegovim težnjama. Po tome je Starčevićeva pojava u javnome životu bila pojava zrela muža i izgrađena političara kao narodnoga predstavnika, a kasnije i kao vođe naroda.

U mladim se godinama Starčević bavio književnošću. Najprije je započeo pisanjem pjesama, koje su najvećim dijelom bile rodoljubne, zatim je opisivao svatovske folklorne običaje u Lici, a napisao je isto tako i nekoliko pučkih igrokaza. Kasnije se pročuo kao politički pisac jer je napisao veći broj knjižica s tog područja kao: »Ime Serb«, »Bih li slavjanstvu ili hrvatstvu?«, »Pismo Madžarolaca«, »Na čemu smo?«, »Nekoliko uzpomena« i dr. Od novinskih mu je članaka odlično primljen članak »Politika i diplomacija«. U njima je Starčević tumačio svoje misli, poučavao i uvijek težio za iznošenjem istine. Bio je urednik i glavni suradnik ondašnjih pravaških listova kao što su: »Sloboda«, »Hrvat«, »Hrvatska« te šaljivoga lista »Zvekan«. Svrhu svoga pisanja sažeo je u ovoj izreci: »Pokazati čitatelju istinu i neistinu, lijepo i ružno, dobro i zlo, plemenito i sramotno, škodljivo i korisno, pravo i krivo, to je sve što se od pisca može očekivati. Ja ću se toga ili držati kako mogu ili ću radije mučati.« Dobro je znao koliku snagu predstavljaju knjige i novine u borbi s hrvatskim neprijateljem pa je svoje riječi i namijenio nepokvarenome narodu. Pisao je jednostavno, jasno, razumljivo, bez okolišanja, čvrsto i razborito potkrepljujući svoja izlaganja o tadanjim političkim prilikama.

Među prvim Starčevićevim istupanjima bile su predstavke riječke županije što ih je izradio dok je bio veliki bilježnik autonomne riječke županije, a županijska ih je skupština jednoglasno prihvatila. U njima se dade naslutiti Starčevićev budući politički rad i zametak Stranke prava. U tim čuvenim predstavkama na kralja, Starčević napada austrijsku politiku koja je Hrvate za vjernost nagradila sužanjstvom i kaže: »Premda ni stopu prostrane države Austrianske prejasna obitelj veličanstva vašega nije oružjem stekla, i tako na ovome velikom prostoru kraljevina Hrvatska sama je koja je jedino od svoje slobodne i dobre volje prejasnu Habsburško-lorensku obitelj za svoje ustavne kralje izabrala, narod je hrvatski samcat među Austrianskimi narodi, koji niti se je svojih prava odrekao, niti su mu ona budi makar pod samom izlikom njegove krivnje oteta.« U istoj predstavci kaže na drugom mjestu: » . . . i svaku drugu povredu pravah samostalnosti ove kraljevine, narod hervatski nemože nego smatrati za dokaz, da prestolje prejasne obitelji vašega veličanstva za naveke razkida onaj sveti i ugovorni savez, koji jedini ovu kraljevinu s njezinim zakonitim kraljem spaja.« Tako u traženju cjelovitosti hrvatskih zemalja i narodnih prava kaže da od toga nećemo ni za dlaku odstupiti, i nastavlja; »Mi izpovijedamo da nećemo nikakovu priliku propustiti za na kraj stati sličnim samosiljem, i za prava naše kraljevine u cijelosti sačuvati, ili kad ih sila pogazi, za povratiti ih svim onim sredstvima koja nam Bog i narod pruže. U tvrdoj vjeri u Boga i u naše pravo, s pouzdanjem čekamo na odluku događaja.« Zbog tih predstavki Starčević je izgubio službu i dobio tri mjeseca tamnice, od kojih je jedan mjesec odsjedio u zagrebačkom sudbenom stolu. Ukinuće u Monarhiji Bachova apsolutizma (1849—1860) težilo se preustrojstvu Monarhije i u Beču su držali da će Hrvatska, kao i koja obična krunovina nje-

mačkoga veličanstva, slati svoje poklisare ili zastupnike u bečki parlament. Kada Hrvati na to nisu pristali, onda je Hrvatska teritorijalno raskomadana i to: Dalmacija i Istra došle su pod izravnu austrijsku upravu, Vojna krajina pod neizravnu, Međumurje pod Ugarsku, a preostatak banske Hrvatske imao bi se sporazumjeti s Ugarskom. Takvo je političko stanje bilo pred sazivom hrvatskog sabora od 1861. godine, koji je po svojoj ulozi imao povijesno značenje.

Starčevićev je stav bio jasan ne samo prema Austriji nego i prema Ugarskoj pa je stoga uvijek iznosio hrvatsko državno pravo i pozivao se na ugovore što ih je hrvatski sabor sklopio sa svojim vladarima. To povijesno pravo isticao je Starčević zato jer su se ondašnji vlastodršci pozivali na ugovore. Austrijska je vlada čak izjavila da za nju ne postoji načelo ni pravo naroda, nego jedino zakon i pisano pravo. Kako su se jedni hrvatski političari oslanjali na Beč, drugi na Peštu, zatim na sveslavenstvo ili jugoslavenstvo, jedini Starčević zastupa u to vrijeme mišljenje da Hrvati moraju voditi samo hrvatsku politiku. Svoju je političku djelatnost osobito razvio kao član hrvatskoga sabora, pa je prvi put izabran za narodnoga zastupnika 1861. godine u kotaru Grobnik-Hreljin, u Hrvatskom primorju. Tako su se Starčevićeva politička nastojanja sastojala u tome da su narodna sloboda i samostalnost preduvjet narodnoga prosvjećivanja i blagostanja, a sam narod ima pravo razvijati duhovnu i tjelesnu snagu, i zato je rekao: »Ja hoću slobodu hrvatskoga naroda i koliko veću neodvisnost od stranih upliva, jer narod koji ne može samostalno i neodvisno odlučivati o svojoj sudbini, nema opstanka.« Razvijanje narodne snage nikada ne smije biti na štetu drugih; u tom smislu Starčevićevi su nastupi u hrvatskome saboru bili jasni i odlučni, samo što ga u svojim saborskim zaključcima zastupnici nisu slušali, niti su imali na umu onakvu Hrvatsku kakvu je Starčević zahtijevao. Istina, Hrvatsku Starčević nije zamišljao odvojenu od drugih naroda i država, već kao državu koja ima uređene državne odnose, pogotovo sa susjednim državama, i to kao »... narod s narodom, kao država s državom, a ne kao općina s domovinom, kao sužanj s gospodarom«. Stoga je i razumljivo da je Starčević u doba kada se razbuktalo ilirstvo i počelo širiti jugoslavenstvo i sveslavenstvo, da je tada naročito istaknuo nepatvoreno hrvatstvo, jer je u onim idejama spoznao opasnost za Hrvatsku i zato je vodio bitku protiv neprijatelja hrvatskoga naroda gdje god se i u bilo kakvu obliku pojavio. Tako u knjižici »Bih li slavjanstvu ili hrvatstvu?« kaže: »Mi smo proti svemu tomu, što je proti narodu i domovini. Naše nazore kažemo iskreno oslanjajući ih po mogućnosti na razloge, ostajemo kod nazora i razloga dotle dok od njih bolje ili čvršće ne čujemo.« Zato narodna zajednica što je sastavljena od više naroda predstavlja već jedan složeni i zamršeniji politički, gospodarski, prosvjetni i društveni oblik. Upravljanje takvom državom iziskuje više pronicljivosti, sposobnosti i stručne spreme nego za manje i jednostavnije države. U takvoj državi treba uskladiti različne potrebe i baštine što ih pojedini dijelovi unose u takvu državu, pogotovo ako su takvi slučajevi neuređeni teškim i neriješenim unutrašnjim pitanjima. Starčević pobija i mogućnost južnoslavenskoga sjedinjenja, bilo jezičnoga bilo državnoga, jer književnici iz svih naroda ne bi nikako prihvatili jedan zajednički jezik niti zajedničko ime, kao što su to predlagali ideolozi sveslavenstva: Dobrovski, Šafarik, Kolar, Kopitar i dr. Isto je tako prezreo i velikosrpstvo Vuka Karadžića što

je izneseno 1849. godine u Vukovoj knjižici »Kovčežić za istoriju jezika i običaje Srba sva tri zakona«. Vukovo se velikosrpstvo temeljilo od 1844. godine na djelu »Načertanije« Ilije Garašanina (1812—1874), državnika i ministra unutrašnjih poslova u Obrenovićevoj Kneževini. Starčević je jedini od Hrvata reagirao na taj Vukov spis. Daljnje zaoštravanje toga pitanja imalo je u budućnosti, a sada već u prošlosti, nepoželjne posljedice.

Od 1860—1867. godine bio je u Monarhiji neki politički provizorij, a istovremeno i povratak ustavnosti. Poslije bitke kod Solferina 1859. godine upravio je car Franjo Josip proglas na svoje narode i obećao im je suvremeno poboljšanje u zakonodavstvu i upravi. Na Državnome vijeću u Beču pojave se nato dvije struje, i to federalistička i centralistička, a u zakonu se traži da se prizna historijsko-politički individualitet zemalja. Tako se 26. lipnja 1861. godine sastao hrvatski sabor na kojemu je Ante Starčević izrekao svoj prvi veliki politički govor kojim je zapravo utemeljio Hrvatsku stranku prava ili, kako je još nazivahu, Starčevićeva stranka prava. Na saboru je trebalo izabrati i zastupnike koji bi išli na kraljevu krunidbu u Budim. Sabor je odgovorio kralju da ne može sudjelovati na krunidbi dok se Hrvatskoj ne povrati potpuna ustavnost i cjelokupnost njezinih zemalja te da se treba napose kralj Franjo Josip okruniti i za hrvatskoga kralja. Isto je tako na tom zasjedanju sabora izabran kapetanom Hrvatske i vrhovnim zapovjednikom hrvatske vojske Đuro Jelačić, brat bana Josipa Jelačića. Zbog velikih zasluga na različitim ratištima postao je Đuro Jelačić u 44. godini general, a u 51. godini podmaršal. Prilikom toga saborskog izbora rekao je i ovo: »Volio bih vidjeti naš narod pod tuđim jarmom skučen, nego pod isključivim uplivom drugih izobraženih susjeda i to samo zato, jer sam uvjeren, da našoj domovini ne prijeti pogibelj od Turaka. Turci bo jesu zadovoljni s imetkom, a kad i kad i s tijelom ugnjetenih naroda; međutim izobraženi narodi od onih, kojima vladaju, osim imetka i tijela ištu i dušu, to jest narodnost.« Zbog tih je riječi Đuro Jelačić umirovljen 16. kolovoza iste godine, iako je sabor oštro protestirao. Nakon toga položio je maršalsku čast i sa određenom godišnjom plaćom nastanio se u svojim Novim Dvorima baveći se gospodarstvom. Zatim je sabor raspušten 8. studenoga 1861. godine.

Kako se u hrvatskome saboru raspravljalo o Austriji i o odnosima hrvatskoga naroda prema njoj, tako je Starčević taj svoj historijski govor upravio prema Austriji, pa stoga donosimo neke značajnije stavke. »Austria kaže, da je ona ne samo našu domovinu raztergala, proneverila, nego da je ona i ostavši komad Hervatske, bezbožno pogaziv sva sveta prava naroda hervatskoga, tuđincem podložila, zasužnjila, pa na mesto da prizna i popravi nepravdu i bezbožje svoje naprama narodu hervatskomu, Austria nam se evo podrugiva, i kaže, da je njezina tverda namera, Hervate i prava Hervata i nadalje tlačiti.« Isto tako odlučno Starčević kaže: »... ja izpovedam, da dok Austria stoji, mi se s narodi Ungarie na temelju bilo koga onih predlogah ne možemo združiti, nego samo ako dobro nepazimo, zavaditi; ja očitujem da ćemo mi smutnji s narodi Ungarie samo onda u današnjih okolnostih ukloniti, ako se u nikakove uvete sdruženja neupuštamo; ja se bojim da kad bi za uvet sdruženja ustanovili, da mi na Dunaju, na Dravi i na Muri s narodi Ungrie u pedesetih godinah samo jednom stada zajedno napajamo, bojim se, velim, da bi nas i uz taj uvet Rusia i njezino u ovome poslu slepo oruđe,

Austria zavadila.« Budući da je Starčević zasnivao cijelu svoju politiku na hrvatskom historijskom državnom pravu, neumorno je vadio iz zaprašenih arhiva sve hrvatske narodne vrednote. Time je zapravo započeto temeljitije proučavanje hrvatske povijesti. Iz zaborava je podignuta uspomena na narodne heroje Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana i od 1871. godine počela se redovito svake godine slaviti obljetnica njihova smaknuća na dan 30. travnja.

Starčevićeva stranka prava napredovala je naglo u narodu i davala sve glasnije svojim političkim postupkom oduška narodnome nezadovoljstvu s državnim uređenjem. Da bi se to spriječilo, postavio je kralj na prijedlog ugarskoga ministra-predsjednika za hrvatskoga bana grofa Dragutina Khuena Hedervárvja da upokori Hrvatsku. Njegov je režim trajao dvadeset godina, od 1883—1903, i Stranka je prava došla u strahovit sudar s banom, pogotovo kad je pokušao prenijeti hrvatski zemaljski arhiv u Budimpeštu. Khuenovo je banovanje era ponovne madžarizacije i pacifikacije Hrvatske; i želio ju je uništiti ekonomski, moralno i politički otkako je Starčević Nagodbi iz 1868. godine nijekao svaku zakonitost. Starčevićeva stranka prava bila je stavljena izvan zakona, rad joj je bio onemogućen, ali svoje pristaše nije gubila. Što ju je Khuen više progonio, njeni zastupnici, kao izborni predstavnici naroda, bili su sve žešći i ogorčeniji na njega dok nije 3. listopada 1886. godine došlo u saboru i do tvornoga napada. To je izveo Senjanin Josip Geržanić izguravši tako s Davidom Starčevićem Khuena iz sabora zbog njegova provokativnog istupa u odnosu na »Riječku krpicu«.

Starčevićev politički rad bio je svestran, pa ga je i teško iznijeti u ovako kratkom i prigodnom sažetku. Obuhvaćao je sve moguće društvene prilike i javne pojave, o svemu je izricao svoj kritički sud i prema svemu zauzimao svoj politički stav koji je rezultirao jedino iz samobitnosti hrvatske državnosti. S toga stajališta osvrtao se i na držanje Srba u Hrvatskoj za Khuenove vladavine kao i na kulturno i političko djelovanje biskupa Strossmayera i Ljudevita Gaja. Ni hrvatski pjesnik Ivan Mažuranić, kao ban i javni radnik, nije ostao pošteđen od Starčevićevih kritičkih i političkih ocjena, isto tako kao i mnogi drugi javni i politički predstavnici, bilo da su na strani narodnjaka bilo na strani madžarona-unionista. Prema svakome je bio pravedan, oštar i nepopustljiv u odnosu na politički položaj Hrvatske i njene državnopravne samobitnosti, a nitko mu nije mogao ništa nepoštena predbaciti jer je sam bio primjer ljudskog i političkog poštenja, čestitosti, nesebičnosti i požrtvovnosti do posljednjeg dana, sve dok nije ispunio svoje životno »deržanstvo«. Takvim su ga poznavale po političkom izučavanju brojne starije hrvatske generacije, a kao takvog nesebično ga ostavljaju u zalog najmlađem hrvatskom naraštaju na proučavanje i razmišljanje.

Stanko DOMINIĆ

Braniteljima zadnjih ostataka

Ni pedlja zemlje ove,
ni kapi našeg mora —
još Krk i Bakar
zadnji vam je dah —
branič — kula, prkos — kamen,
neka radije bude otpora tog prah!
Ostataka zadnjih kraljevstva
trojednog
u vučjoj jami biti vuk,
biti mač u cara bijednog,
stratište i vječni muk.
Podlac tuđin pljačke željan
banski satre drevni rod,
ne zna snagu zemlje ove,
gdje gô kamen rađa plod.
Ni pedlja, stopu, zemlje ove,
ni kapi slana mora,
nad čime bdije vaša smrt:
već trista ljeta minu — vuci naših
gora —
pun ruža crvenih od krvi, cvast će
novi vrt.
Pamćenja dok žižak gori,
Katarine banski san,
njen Tovaruš nek nam zbori,
Petar Zrinski
i bratac joj Fran.

Lolo KUZMIN

4. ožujka 852.

A U D I
NOSTRA IUVENTUS
LOQITUR TERPIMIRUS:

EGO SUM
CROATORUM
DUX

LUCEAT
VOBIS
NOSTRA LUX

Poslušaj,
mladosti naša!
Tarpimir je prave riči pronaša:

Ja san van,
ja san van,
Harvatov knez.

Neka van svitli
ovo svitlo,
ovi tropletni vez!

Čika i Većenega

Tko kaže
da Čika nije
i soror mea?

Zar Većenega
nije i naša
narodna dea?

Red i Zakon i Kartular
pravi su škapular
Našega bitka.

I ma kakva nas bitka
raspršila bilo kuda,
s nama će bdjeti svuda

Većenega i Čika
jer ostaju naša dika
»u sve vike vika!«

Smiljan VELEBIT

Stjepan Radić

(Uz 100-obljetnicu rođenja)

Radić je dijete posavskog sela. U svojim uspomenama sâm piše da su mu roditelji bili najsiromašniji u selu Trebarjevu. Zato će ga tijekom školovanja pratiti stalno nedraga pratilica — oskudica. Njegov izraziti talenat i volja za učenje ponukala je brata Antu, profesora i djelotvorne rodoljube grada Zagreba da mu priskoče u pomoć. Svima je odao hvalu i priznanje u svojim spisima. Učio je u Zagrebu, Pragu i Parizu i stekao široku naobrazbu, a uz to proputovao je pola Evrope.

Radić je pravi sin panonskog sela, ratarsko dijete, a rataru je radinost, poštenje, vjera u vječnu pravdu oruđe kojim sebi osigurava život. Dobru dušu i široko srce, vjeru u Boga i kršćanski odnos prema životu ponio je iz roditeljskog doma i sačuvao je sve ovo bogatstvo neumanjeno i neokaljano. Čitavim svojim bićem volio je seljački patnički i obespravljeni stalež koji hrani sve od crva i mrava pa sve do cara. Volio je svoj hrvatski narod i bio ponosan na njegovu patničku a nikad napadačku ili porobljivačku povijest. Radić je volio sve slavenske narode i sve ljude. Radić je bio humanist, tolstojevac, čovjek u punom smislu riječi.

Za vrijeme svog školovanja u Zagrebu budno prati politička zbivanja u Hrvatskoj, upoznaje lik, poštenje i misao dr. Ante Starčevića, koji je bio jasan u svome političkom programu i neslomiv u svojim zahtjevima za prava hrvatskog naroda, ali u praktičnoj politici oslanja se previše na tanak sloj naroda: dio inteligencije, dio hrvatskog građanstva i malograđanstva. Radić je priznao Starčevićevo djelo, misao i sjaj karaktera, ali bistro je shvatio da borbu za dobro hrvatskog naroda treba osloniti na najbrojniji i najširi dio naroda, onaj vječno zeleni i svježi sloj što se zove seljaštvo. Istina, seljaštvo je zapušteno, zaboravljeno, neprosvijećeno, od svakoga izrabljivano i po svim ratištima vučeno, ali zato treba zagrabiti, ući u narod, organizirati ga, prosvjećivati ga i tako ga učiniti subjektom borbe, pobjede i izgraditeljem buduće slobode. U tome smislu osniva s bratom Antom stranku u kojoj okuplja hrvatsko seljaštvo, pošteno građanstvo i inteligenciju koja voli narod. Radić ne sjedi za pisaćim stolom, iako je mnogo napisao, već ide od sela do sela, od grada do grada, upoznaje ljude, stvara ognjišta svoje stranke i u najmanjem zaseoku, izlazi na izbore i sa predstavnicima hrvatskog seljaštva ulazi u Hrvatski sabor.

Sad kao od naroda izabrani i zakonom postavljeni zastupnik svoga naroda Radić muški i odlučno napada bečko-peštansku politiku koja je štetila napretku hrvatskog naroda i krnjila zakonska prava Hrvatskog sabora.

U svoj politički program Radić je ucrtao Hrvatsku republiku koju će izgrađivati hrvatsko seljaštvo, radništvo, građanstvo i čestita hrvatska inteligencija, a vlast će izvirati iz sveg naroda utjelovljena u Hrvatskom saboru, njemu odgovornoj vladi. Ovakav program je negacija dinastije i one habsburške i one kasnije karađorđevićanske, pa zato nije čudo što će se na Radića sručiti toliko kleveta, optužbi i mržnje, raznih atributa i nadimaka, ali Radić je svjestan pravednog puta i pravednog programa i nema te sile koja bi ga ustrašila i zaustavila. I za vrijeme vladavine mađarskih i promađarskih banova Radić se suprotstavlja zakonom u ruci i odlučnom riječju narodnog vođe zastupnika. U krvavom kolopletu prvog svjetskog rata Radić u Saboru podnosi interpelacije o luđačkim zakonima, o otimačini godišnjeg uroda, o ljutoj gladi naroda u nekim krajevima, o krađi hrane (aprovizacija) određene za pomoć narodu, o podmitljivosti općinskih i kotarskih činovnika, o grubosti, nasilju i žandarskom batinanju ljudi, o nebrizi za djecu i majke čiji su očevi i muževi odvučeni na klaonicu da krvare za habsburško carstvo. Tako se »može konstatirati da je interpelacioni rad Stjepana Radića jedini socijalni reagens u sveukupnom djelovanju Hrvatskog sabora kroz pune četiri ratne godine.« (Krleža)

Austrija je konačno izgubila rat i uslijedio je rasap. Hrvatski sabor u listopadu 1918. proglašava raskid s dvojnom monarhijom i bečkom carskom krunom. Formira se Narodno vijeće u koje ulaze predstavnici svih stranaka i obavlja poslove vlade. Dolazi kobna sjednica Odbora Narodnog vijeća 24. studenog 1918. koji će donijeti odluku o sjedinjenju s kraljevinom Srbijom i o priznanju dinastije Karađorđevića. Neovlašteno, bez odobrenja hrvatskog naroda i bez odobrenja Hrvatskog sabora donose se sudbonosne odluke. Predstavnik stranke prava dr. Dragutin Hrvoj ustaje i protestira protiv nezakonskih i mimo naroda stvaranih odluka, a za njim istupa Stjepan Radić, zastupnik Hrvatske seljačke stranke i drži svoj povijesni, duboko razumni i vizionarski govor naglasivši da Hrvati neće više dinastiju bilo koju na svijetu već demokratsku republiku. Da Stjepan Radić ništa više nije učinio, već u povijesnoj prekretnici tako pametno, politički zrelo i dalekovidno gledao, izvršio bi svoju dužnost prema svome narodu i prema narodima na Balkanu. »Dajte već jednom pojmite, da je zauvijek nestalo stare gospodske vlasti militarizma, kapitalizma, birokratizma i klerikalizma. Osobito o militarizmu i birokratizmu — o činovničkoj sili i samovolji — neće naš narod ni da čuje. Sav naš narod, osobito naš hrvatski narod, hoće, želi, traži i zahtijeva, da novu slobodu i pravicu osjeti svaki na sebi, u svom domu, u svom selu, u svojoj općini, u svome kraju. Da to uistinu bude, morate, prvo, odmah maknuti sve stare siledžije i sve stare, nevaljale zakone i uredbe; drugo, morate samome narodu dati priliku da sam sobom upravlja i vlada. Ako mu vi te prilike ne priznate, narod će si tu priliku i to pravo dati sam bez vas i protiv vas.« Gospodo! Još nije prekasno! Ne srljajte kao guske u maglu!

Gospoda nisu poslušala, naprotiv žurila su se da obave bezakonski, izdajnički i sramotni čin predavši sudbinu naroda novoj dinastiji i birokratskoj kliki opterećenoj samohvalom, despocijom i podvaljivanjem bez dulje povi-

jesno-državne tradicije i pravne kulture. I dok je zanosna hrvatska inteligencija sanjala o idealnom bratstvu i Jugoslaviji, Pašićeva generacija je sanjala o Dušanovu carstvu, a još su više o tome sanjali Srbi iz Hrvatske, Bosne i Vojvodine. Međutim jedna tragična drama je odigrana i nastavlja se druga. Poubijani su hrvatski vojnici u Odesi. Prolivena je krv na Jelačićevu trgu, tisuće hrvatskih seljaka u Podravini su sramotno pretučeni. Radić prosvjeduje i skuplja dvije stotine tisuća potpisa na memorandum upravljen Wilsonu u kome traži pravo na samoopredjeljenje. Svetozar Pribićević, glavni akter u ratnim i poratnim zbivanjima u Hrvatskoj, zatvara Radića 25. ožujka 1919. a do 1925. je tri puta hapšen i suđen i onda konačno 27. ožujka 1925. Radić izdaje deklaraciju, priznaje Vidovdanski ustav i ulazi u vladu. Bio je to Radićev taktički potez. On je političar praktičar koji iznalazi sve moguće putove i načine da nosioce vlasti uvjeri da se u dvadesetom stoljeću ne može vladati nasiljem i bezakonitošću. Međutim njegova uvjeravanja nisu uspijevala. Nastavlja se policijskim i batinaškim metodama, nepravedno raspodijeljenim porezima, pljačkom narodnog imetka, podmićivanjem i prijateljski-ujakovskim vezama, rušenjem ugleda sudstva, školstva i uprave. Sve je to išlo u prilog Radiću, nosiocu opozicije i njegova stranka raste do te mjere da se u nju slijeva jedan čitavi narod. Radić postaje vjera, nada i simbol bolje i pravednije budućnosti. Stipica je utkao sebe u život, pjesmu i legendu. Na političkim zborovima, na kojima on govori, stječe se stotine tisuća duša (Borongaj). Zakonom u ruci suprotstavlja se gruboj sili. Urođeni mu smiješak, vedrina, tamburica i pjesma su pratioci ovog čarobnjaka koji je sposoban da zbije jedan cijeli narod u neprobojni zid protiv nasilja i vodi ga u obećanu Republiku u kojoj će narod biti izvor i subjekt vlasti. Na svome borbenom putu prezirao je i odbijao svaki oblik fizičkog i brutalnog oružja: »kamen ili bombu, batinu ili pušku, kolac ili sjekiru« (Krleža). Vjerovao je u razboritost i razumnost ljudi koji su odgovorni narodu za sve što se u zemlji događa. Vjerovao je u pravdu i istinu, u njih nije posumnjao ni kad je prorešetan mecima ležao na bolničkom krevetu. I samo onaj tko je proživio sa svojim narodom lipanj 1928. godine, može znati što znači jedan narod ranjen u srce. Udružena plitkost i političko luđaštvo srpske građanske i kraljevske klike moglo je misliti da će revolverom riješiti političke probleme kraljevine. U parlamentu-skupštini prolivena je krv hrvatskih narodnih zastupnika i narodnog vođe Stjepana Radića. Luđaci likuju a hrvatski narod tuguje, strepi i nada se da će Radić preboljeti. Novinstvo svijeta piše o jezovitom kolopletu na Balkanu. Hrvatsko pitanje u kraljevini dolazi u prvi plan. Simpatizeri kraljevine Jugoslavije teško su zabrinuti. Obespravljeni narod hrvatski, slovenski, srpski i makedonski osuđuje nasilje i zgraža se jer Radić nije samo vođa jedne stranke i jednog naroda nego i ideolog seljačkog staleža i izvan Hrvatske. On je na čelu »mliječnog puta seljačkih masa« kaže Šufflay. I eto, taj humanist, dobričina, pošteni Hrvat, zaljubljenik u slavenstvo i sve ljude dobre volje, pada pokošen i konačno umire. I zvona diljem Hrvatske zvone i šapat, jezovit i bolan o njegovoj smrti razori narodne nade i Hrvatsku u crno zavi. Krleža piše: »I ako postoji za Radićevu smrt slika, onda je to slika mosta, koji su luđaci ekrazitom bacili u zrak. Jer ako između ovih naših političkih glava postoji samo jedna jedina, koja bi mogla iskonstruirati romantičnu i slaven-

sku konstrukciju mosta između Zagreba i Beograda, to je onda bila sigurno glava Stjepana Radića. A, eto, upravo ta jedina glava leži pred nama krvava, i gdje je taj naš politički inžinjer, koji ima toliko naivnosti i nevinosti, toliko tolstojevske mirotvornosti, da bi unatoč svega prvi pružio ruku, i da bi prvi poljubio ubojicu i tako se pomirio nad svojim vlastitim truplom.«

Kad je Puniša Račić otpočeo komitski način parlamentarne borbe ubivši Radića, onda Ante Pavelić, zastupnik grada Zagreba odlazi u emigraciju da organizira protuudar nasilju. Da nije bilo Račića ne bi bilo ni Pavelića, a da nije bilo četništva ne bi bilo ni ustaštva. A kad se sjetimo Aleksandrove diktature i raznih oblika bezakonja i nasilno palih hrvatskih života, onda nam je jasno otkuda onakav krvavi obračun u ratnom vrtlogu kada se strasti razulare a zakonske norme obezvrijede.

U svemu tome ipak najslabije zvuči kad ukalupljeni mozgovi zaključuju da je Radićeva smrt logična i opravdana jer da je on ugrožavao državu. Za takve je država idol kome sve mora živjeti i služiti, pa i sam narod. Da su ti tupoglavci barem pročitali Vukovo pismo knezu Milošu (Zemun 1837.), drukčije bi mislili jer Vukova bistra glava dobro je lučila pojmove narod - država, ustavnost - samovlađe, a Radić je pao u časnoj borbi za narod i ustavnost.

Anka PETRIČEVIĆ (s. MARIJA)

U riječ ja pretvaram ljubav

U riječ ja pretvaram ljubav —
u čisti zvjezdani sjaj...

I on se trusi ko srebro
i bolan stišava vaj.

A s njim na dušu pada
svečan, tajanstven muk...

Ponovno k nebu se vraća
u čisti pretvoren zvuk.

Zastala sam nad žitima

Zastala sam nad žitima
u kojima se prelijeva zlato...

Zagledala sam se u daljine:

Daj da žetva
bude velika.

Silazak k moru

Večer se tiho spušta,
Ljubavi,
kao galeb
što bjelinom krila
dotiče smirene vode.

Silazim k moru
i u uvali stišavam
svoj dah.

Možda ću čuti Tvoj hod . . .

Ali samo srce moje
udara
kroz tišine.

Kamo su nestale

Kamo su nestale Tvoje stope
i sjaj Tvojih zjena . . ?

Poći ću pustinjskim pijeskom
ne bih li Te našla.

Svu noć

Sa zvijezdama bdijem
upijajući svojim zjenama
njihov sjaj i ljepotu.

Kad tamna padne noć —
zemlju ću obasjavati.

Molim Te

Molim Te u tišini svoje ćelije
da noć ne ugasi zvijezde:

Da putnik koji je na drumu
ne zaluta.

Cvijet

U svakom cvijetu motrim
Tvoju ljepotu,
i smiješim se Tebi
koji si beskrajno divan.

Pa sklopim ruke
nad poljima bijelih ljiljana,
i sa suzom u oku
molim Te —

da ne uvenu.

Oblaci su razastrli

Oblaci su razastrli nad zemljom
tamni pokrivač.
Iščezlo je sunce . . .
Zatvaram se u sebe.
Kao cvijet ispred noći
koja dolazi.

Pusti me . . .

Pusti me da otpočinem
pod Tvojim nebom
pod velikim mûkom
i blistavilom zvijezda.

I neka zrikavci
s rodnoga ognjišta
svu noć raspliću mir . . .

Zlatko TOMIČIĆ

Bolesni kralj

Već tri dana vrući vjetar šušti u korovu koji raste oko mojeg dvorca, a ja ležim u znoju na ležaju, u bolnom drijemežu i ne sanjam, a sve je oko mene kao san. Čas vidim slijepu svoju sestru, davno umrlu, kojoj se srce nije nikad probudilo, a tijelo zastalo u čuđenju, bez upita i bez očekivanja; čas pratim samog sebe gdje kao ušljivi prosjak, svijenih nogu, klimam od popodneva do večeri glavom pred mračnom crkvom, a onda voda juri preko svega i trupla dugo leže na suncu neke zelenkaste obale, sasušena, smrdljiva, kao ribe u velikom zijevu.

Kad padne noć, nestrpljivi noćni cvrčci, nevidljivi u mračnoj travi, zadrhte nožicama i trepere u neprestanom naporu žedni ljubavi, neutješni radi crnpurastih ljubavnica koje ih ne mogu čuti: drhtanje njihovih krila ostavljeno je vjetru, vječnosti. S njima se ne može bezbožno obračunavati. Javlja se i ćuk lulavac. Možda ću sad konačno umrijeti? Nijemi se psi šuljaju korovom. Psi tuđi, psi daljine. Psi koji šute, koji nikada ne laju. Mutave žabe skaču o zidove i padaju natrag, okrečući prema mjesecu svoje vlažne trbuhe, kao žene, žedne, žalosne. A svuda su uokolo razne gore, od kamena, srebra i željeza, nepomaknute i ja ih vidim kao goleme usnule ptice u svojim prozorima. Svjetla se miču nad močvarom koja leži na zapadu; tisuću puta sam ga vidio gdje se crljenio. Daleki glasovi ne mogu se dočuti. U mojem dvorcu s plavim prozorima, s plavim zrakom kojim je nebo nasićeno, sa sivom sjenom uglavljenom u vratima, s oštrim mačevima koji vise o zidovima, s ugašenim ognjištem i zaboravljenim krčagom na stubama u mojem domu, već drugu godinu, ne čuju se glasovi. Ja ležim, obrastam sve više u bradu, oči su mi crne i začuđene, ruke ugljene; što bih želio čuti? Ljude? Glasove ljudi izmiješane s cvrtkanjem cvrčaka i fikanjem ćukova? Ne, želim čuti još samo jednom glas svojega psa. A nigdje nadaleko nema više takve životinje. Žudim njegov jezik i slinu sa zuba, grlo gladno i očajno, koje doziva i proklinje nešto nepoznato, opominje me i moli. Ali nema tog života, nema te bliskosti. Moji su me psi ostavili. Imao sam ih trideset i tri. Oni tuđi psi, to nisu psi. Nikada ne laju! Moji psi odbjegli su u šumu, podivljali, pokrepali. Sâm sam. Dobro skriven, gostoljubiv samo prema šišmišima i zmijama, lasicama koje cvile kad izađe mjesec.

Nekad sam davno rado gledao kroz prozor. Mutni, mlohavo napeti riblji mjehur odavao je vanjski svijet bezvoljno, ugašeno. Sjećam se, rasla je dolje pod prozorom divlja mrkva i konjogriz. Bijela boja divlje mrkve koje cvjetovi naliče na tanjuriće i modri konjogriz, veselili su me u mojoj tihoj pozornosti, pa nisam mislio na ništa nego samo na tu bijelu i modru boju i misao mi je ponovno postajala samo čuvstvo. Kad bih sada ustao i dovukao se do prozora, da li bih vidio sve kao nekada? Da li ću još ikada ustati? Koliko ima da se nisam podigao — dvije, tri ili četiri godine? Ne znam. Nisam u to siguran... Svrbe me rane na petama i plećima. Zaudara mi postelja. Medvjeđa krzna kojima se pokrivam puna su prašine. Ne, ne ću se dići. I nitko mi više ne će doći u posjetu.

Dok sam bio dječak, želio sam uvijek biti sam. A uvijek je bilo previše ljudi. Braće i sestara, tetaka i slugu, stražara... Jednog dana tu, u toj mojoj kuli, napustiše me i žabe i zmije. Ne vidim već mjesecima njihova hladna tijela. Sluh mi se

izoštrio i svaku sam žabu čuo gdje se odbacuje i pada trbuhom po kamenom podu; zmije se ne čuju, vidi se samo kako mutno blista njihov obli, vitki hrbat, izvija se i zaokružuje valovito u svojem smjeru. A sad nekamo odoše. Mora da dolazi strašna suša. I ja ću ostati bez vode. To će biti svršetak.

Vidio sam sinoć u zrcalu ruku žene. Ruku bijelu, golu, svijenu u laktu. Pokazivaše u nebo. U prazninu, bez sna i bez šuštanja vremena. Čistu ruku, ispruženu u ljubavi. Ali se ne pomaknuh. I nestade je, a u zrcalu otvori se strašan ponor i tama. Ostalo je prazno, neispunjeno; zauvijek.

Bio sam nekada lijep. Dugih kovrčavih vlasi, visok, uglatih ramena. Nosio sam veliki franački mač, i crveni plašt. Oči su mi blistale i obećavale sve. A onda zašutjeh, oboljeh, ostavih sve. Bilo mi je lijepo kad ostadoh posvè sam. Jedno novo nebo diglo se nada me; mir koji sam očutio, očistio me od svakog bola i suvišnih dodira. Ali kada sam zaboravio sve, prestao sam i ja opstojati. Izbrisao sam samog sebe i bijaše mi lijepo nu stadoh trunuti upravo od prevelike, preteške ljepote koja više nije mogla iz mene izaći.

Koliko sam žena upoznao u onom svijetu kojeg sada više nema? Ne sjećam se više. Bilo ih je puno. Nu ne biješe nijedne koja je bila cijela. Cjelovitost je san i odsudni napon. Nijedna nije bila sva, nijedna čista vatra. Plamićci njihovih duša vodili su me kratko, a onda bi ugasnuli, nestali u kakvoj jami, na vodi ili zašutjeli u meni samom. Plamsale su one kao zelene, žute krijesnice, sad vidljivo, sad nevidljivo. Nijedna ne bijaše prapočetni plamen. Oskudne dušom, zarobljene u samoj sebi, male gladi, bez trajnosti svoje osobnosti, kao ponornice živjele su i zaklapale svoje oči i prelazile u oblak ili u zemlju. Tijelo im je strujalo od tople vode, duša im je blistala kao u priviđenja. Nijedna ne ostade kao stup soli među Sodomom i Gomorom. Anđeli koji imaše moć oslepljivanja i njihove oči silom zatvoriše i one odlepršaše kao mušice, otpuzaše kao zmije.

Bila je vojna. Vodio sam svoju vojsku da osvojim ponovno zemlje koje su nam otete. Moj konj bio je bijesan. Moj mač velik i neslomljiv. Vratio sam natrag sve otete krajeve. Ali naši saveznici se svezaše s neprijateljem i otpoče nova vojna. I tako ostadoh bez više svojih zemalja. Na svršetku vidjeh da mi je posjed još manji nego li je bio. Braću i bratiće mi ubiše da zaposjednu njihova dobra i sad sam okružen samim neprijateljima. Možda ih otjera moj jedini sin koji je otišao u Staru zemlju? Ali ne znam da li je još živ i ima li blaga ili je sve izgubio tamo, kao ja ovdje...

Volio sam gdjekada svečanosti. Gole plesačice u mramornoj dvorani. Prikazanja na trgu. Pjesnike koji su kazivali svoje stihove uz lutnju. Bijaše jedan pjesnik kojega sam osobito volio. Njegovo čudno lice, goruće i strašne oči, duboki glas godio mi je. Imao je neku tajnu u sebi, možda i ne jednu, znao je i ćutio stvari o kojima nije slutio nijedan dvorjanin, ali nikada nije o tomu govorio. Ćutio sam dio njegove duše u pjesmama koje je govorio. Dobro sam znao da je to samo jedan dio onoga što je bio. Svoju ljepotu čuvao je za se. Hranio se i branio se njome. Njegova moć nije bila ljudska. Njegova hrabrost nije bila u oružju nego u njegovim mislima i njegovom tumačenju svijeta. Zamijetio sam da ga vole samo oni koji su nešto zdravo i čestito nosili u sebi, oni koji su znali živjeti u životu i ludovati, koji su se znali smijati i koji ne bijahu škrtci. Lašci su ga se klonili, i klevetali. Žene su mu se divile, ali su ga se i bojale. Željele su ga, ali on nije za to mario. Sigurno mu je koja od njih bila ljubavnica, ali nikada nijedna nije o tomu pripovijedala, kao što to obično jeftine žene čine, kojima je jedino do slave, do osvajanja samo onog što je poznato i priznato... Kakvom ih je on tajnom zarobio i prisilio na šutnju? Sigurno je bacao na njih neke čari.

Bilo ih je ipak na mojem dvoru koje su ga klevetale; ne znam da li su mu i te bile ljubavnice, ali ne vjerujem... Govorile su: jedino što je vrijedno to su njegovi stihovi, da je to jedina njegova ljepota. To mi je bilo smiješno. Pjesnikova je osoba beskrajna; on je u svemu što je činio bio pjesnik i od svega činio pjesmu. Sve česa se dotaknuo zasvijetlilo bi, oživjelo bi. A mogao je istom silom i ubiti. Odvratno to bijaše: ono što je bilo samo jedan njegov dio priznavati kao ono što je jedino. Isto kao da svećenika priznajemo da je vrijedan samo kad propovijeda. Ono što je drugomu bio samo prosti užitak on je činio svečanošću, tajnom, uzviše-

njem.. Zavidao sam mu skoro... Divio sam mu se i među nama nije moglo biti zla. Učio sam od njega. Iz njegovih misli i njegovog života. Bio je slobodan, uvijek slobodan, zasužnjen jedino svojom strašću prema ljepoti, baš kao ptica ljubavlju i čežnjom za zrakom i visinom neba. Ubio ga je neki ljubomorni muž. Dao sam ga objesiti za noge dok nije izdahnuo. To je bio jedini čovjek koji je usrećio njegovu ženu. Rodila je sina koji je postao veliki putujući pjesnik i vitez na jednom od najsjajnijih dvorova.

Nikada ne voljeh rat. Bio sam dobar ratnik, nu daleko bolji kada dijelim blagoslov, kad sudim, kada ljubim i kada zborim puku o istini. Bio sam pjevač i užigač ognja na bedemima.

Roditelji moji, što mi osta od njih? Mati je moja vazda plakala, a otac lutao po ratištima. Ona je voljela svečanosti, ples, kazalište, cirkus i pjesnike i pjesništvo. Za čim je ona žalila, što je htjela, što nije imala? Otac je bio mrk, nu dobar, svakomu je dao ono što je imao, nije volio lupeže, svodnike, lašce. Vješao bi ih bez milosti. Mati mi ostavi svoj nemir, a otac svoju samoću, svoju šutnju i svoju krutu, golu ćud.

Gora me krijepila, njezini neprohodni kamenjari i trnaci, šume u kojima tule vuci i medvjedi i puše ris. Sa samostrelom lutah od glavice do glavice. Uhodio sam vile i čuo ih gdje pjevaju kad je mjesečina, na obali jezera; jednu od njih vidjeh često, ljubio sam ju, nu ne mogoh joj se približiti... Umro bih. Možda bi bolje bilo da jesam izdahnuo tada, mlad i crvenih obraza, s njom u zagrljaju, preporođen, nego da gnjijem sada u svojem smradu, gladan, žedan, kao glušac.

Imao sam konja velikog i divljeg. Nosio me bez umora od rijeke do rijeke. Zvao se Jastreb. Kad je zahrzao, svi su govorili: »To ide kralj! To je kralj, njegov konj ima zlatna kopita i krila na sapima«...

Moji predci bijahu zamišljeni i vijoglavi. Od svakog mi osta ponešto. Sada brojim njihova imena i njihove pobjede od kojih osta samo jedan veliki poraz.

Narod moj je divan. Volim njegovu moć, njegovu misaonost i žilavu ćud, koja je jača od njegova stradanja. Gdjegod živio, smješka se lijepo, krasnorječi i grli došljaka kao brata. Pjeva i pije, radi bez umora.

Oblaci koje gledah nad zidinama, nosili su dažd, snijeg i led, nosili su poruke zemlje i puka. Dažd me kvasio i snijeg škakljao. Osluškivao sam, mlad, vjetar i čuo glasove mrtvih, jauke mučenika i dozive neljubljenih. Hladne zime ostavljaše sjeme i vodu, poplave su pustošile usjeve, a utopljenici zijevahu na vodi, pod mjesecom napuhnuti i sablasni kao mjehuri, a psi su zavijali i kokoti kukurikali.

Ne, nisam se bojao, ali ne voljeh grube riječi ni bezrazložna kreševa, ni lude pijanke. Pjevao sam i plakao, nu volio sam da sam sâm i da slušam svirače i pjesnike, da ljubim ženu i gladim sina po čelu i sjajnim očima. Da barem njih imam, da je njih samo poštedjela kužna bolest... Sin je možda negdje na vojni, ne znam više, ne sjećam se... Ali nje nema, nje nema već dugo... gdje li je? Ostavila me samog. Ne, ona me nije nikada voljela. Nije me razumijevala. Nije bila toliko jaka da bi se podredila mojoj ćudi. Ali mali sin, on me je ljubio, kao nitko na svijetu. Kako me gledao uvijek: nedužno, zaljubljeno, odano kao anđel čistoće i sjaja.

Ah, te žene koje poznah, koje me pratiše od mladosti sve do onog časa kad padoh, u ponovljenoj svojoj bolesti, s konja u šumi i nađoše me redovnici i donesoše amo. Ona žutovlasa sjevernjakinja, pjevačica, hitra i umiljata. Ona crnooka žena iz ravnice s najljepšim tijelom, koje je ijedan kralj ugledao... Ona vitka primorka, s dugim rukama i nogama, uvijek tužna, uvijek bez daha, pa ona plesačica, zlatne kose i dubokog glasa, kao u grlice, koja me grlila grčevito, bolno, pa ona ponosna kneginja bijelih ruku i toplog glasa, bujnih prsa; uz harfu je uvijek razmišljala i pjevala, pa ona žarka Afričanka, crna, ljubičastih odsjeva i s ludim mislima i još luđim pokretima... Pa ona krotka pučanka koja me posipala cvijećem, u kojoj je uvijek sijevala tiha i nezasita strast, sjajna i čista u bijelim haljinama, pa... pa...

I onda, Ona, Ona! Ona koja je bila i bolja i ljepša od svih, nu koja nigda ne dođe u moj dvor. Ona, kraljevna od snijega i od vatre, blještava i neponovljiva kao zvijezda koja je preletjela mračnim nebom jednom, da nestane zauvijek.

Sva je bila satkana od tajni i od dragocjenih obećanja. Sjala je kao oblak, svojim hodom je sleđivala srca u tijelu, a kad bi progovorila, svi bi zašutjeli i trnuli od muke.

Duge su joj vlasi padale na leđa, tijelo joj je bilo puno šutnje, a čuo se iz nje šapat, i žubor, i grlo joj bijaše i truba i grom kad grmi. Imala je nježne grudi i bijeli zatiljak. Bijelo tijelo i topla usta, pamet tihu i odlučnu.

Nikad ne bi moja! Nikad, nikad, o zašto, zašto? A kako sam ju ljubio i ona je to znala. Možda je i ona mene ljubila, možda, ali uvijek je od mene bježala... Zašto? Bila je jako stidljiva. Voljela me, ali mi nije to znala pokazati, bojala se... Kad god bi joj pisao, nije mi odgovarala. Kad god bih je zvao k sebi, u lov, u svoju lovačku kućicu, na more, na kupke u sjeverne strane, nikada nije pristala... Možda me je zbilja voljela više od svega, ali nikad mi to nije rekla, nikad mi to nije pokazala... Nikad nismo bili sami, uvijek je bio netko oko nas, a kad bismo na trenutak i ostali sami, to ne bi bilo dostatno za sve ono što sam joj želio reći! Tada sam joj mogao reći manje nego što sam to prije zamislio... Kad bih bio sam, uvijek bih joj govorio, a kad bih se s njom našao, onda nekako nije išlo — ona mi nije davala nikakvog poticaja, dapače odbijala me! A u njezinom oku ipak sam znao gdjekada vidjeti ljubav, znao sam što je ljubav u pogledu, znao sam! I to je bilo sve! Znao sam dobro da samo nju volim na cijelom svijetu, a ipak nije mogla biti mojom! O, zašto sam bio kralj kad nisam mogao ni tu jedinu svoju ljubav imati za se? Zar nisam to zaslužio?

Nikad ne bi moja. I zato i moram umrijeti. Bez nje mi je život pust i besciljan. Zato ostah sam, zato više ne idem u svijet... Zato sam i otišao već u mladosti u samostan! Boli me svaka misao na nju, a u strašan san, lijep i zao, baca me svako sjećanje na Nju...

Ja sam zadnji kralj svojega roda. Ja sam zadnji koji govorim naš stari jezik. Jezik koji nitko ovdje ne razumije, jezik jednog prastarog carstva, jedne stare vjere, jezik koji je naše daleke predke naučio jedan od pradavnih božjih proroka, u kolijevci svijeta... Davno, davno, u prastara vremena, živjeli su naši predci na obali velikog i toplog mora. Bio je to narod mudraca, pjesnika, ratnika... Došli smo amo sa sjeveroistoka. Selili smo se stoljećima. Zašto? To nitko nije znao. Možda vođeni i tjerani nekim tajnim nagonom... A možda su to znali naši svećenici, ali objava bijaše zabranjena puku. Jednog dana ćemo možda saznati zašto smo došli ovamo!... Živjeli smo u pradavno doba na obali jednog velikog jezera, među ljudima koji su došli s neba. Stigosmo u veliko carstvo, najveće na svijetu, vođeni našim ratnicima i vojvodama i ratovali puno s divljim narodima, koji su htjeli u carstvo u kojem smo mi živjeli s mnogim još narodima. Onda smo opet krenuli u drugi svijet. Obišli smo drugo veliko jezero i našli se na obali velikih rijeka, uz obalu novog mora... Tu smo sagradili zlatne gradove i puno knjiga napisali i pjesama ispjevali... Pošli smo još dalje na sjever, još dalje na zapad, dok nismo izbili na obalu sjevernog mora i tu sazdali novo veliko kraljevstvo. S novim narodima nađosmo se skupa, počesmo učiti njihov jezik. Vladali smo brojnim narodima i plemenima, učili ih mudrosti, vojnoj vještini, gradili brodove i kuće. Onda pođosmo na jug; i opet smo putovali polako, stoljećima, dok nismo stigli na obalu ovog toplog južnog mora, kakvo je bilo ono koje smo upoznali napustivši prvo veliko jezero... Na sjeveru imali smo Bijelu kraljevinu, i ovdje Bijelu i Crvenu...

Još i danas ima staraca koji se sjećaju seobe sa sjeveroistoka na zapad, pa na sjever, zatim na jug... Da je zbilja tako, stoji zapisano u našim povijesnim knjigama i u knjigama naših proroka. U prvom svojem kraljevstvu, tamo u onom velikom carstvu, bijasmo jaki, bogati i sretni. Imasmo mnogo zemlje i mnogo vode, stada su naša pasla po pasištima da im broja nije bilo. Krovovi naših hramova sjahu od zlata. Likovi vladara nam naših i poglavica u tijesnim čizmama i s kratkim mačem o boku ostadoše urezani na nadgrobnoj ploči velikog cara, koji bje vrhovnik mnogim državama i narodima, pa i nama...

I opet pođosmo dalje. oko divljeg gorja obiđosmo, i stigosmo na obalu mora crne vode i crvenih obala. I tu življasmo dugo; naši silazaše u ravnice i malo po malo naš narod konjanika i bojovnika, zauzme sav niski kraj među južnim i sjevernim morem. Tisuću godina prođe.

I opet krenusmo dalje. Na zapad! Dok ne siđosmo malo po malo do ovoga zadnjeg mora. Sedam je bilo braće; svak bijaše poglavica jedne od velikih naših zemalja.

Sagradismo dvorove i hramove kao negda što gradismo. Znakove naše uklesali smo i urezasmo znamenja i tajnovite moći u njima. Sunce naše i vitice, znakove našeg boga na nebu i na zemlji, pletere i kovrče, kockaste ukrase. Svaka naša crkva govorila je svojim oblikom u ime neke naše moći... Nađosmo stare gradove, i ljude, sagradismo nove s našim dvorovima, kulama, hramovima i urezasmo naše reljefe i tajno pismo...

I vladaše knezovi naši i kraljevi. I bijahu moćni i hrabri. Moji slavni predci! Djedovi moji, pradjedovi. Svakojem mogu zamisliti lik, svakojem znam mač i kacigu, štit!... O svakom znam sve. A onda stadoše umirati. Ostadoh samo ja. Krunu predah drugom. U ovom zadnjem mojem utočištu, molim se i čekam smrt.

Sjećam se kad sam sa stricem svojim, jednim od najmoćnijih naših vladara, dok još bijah herceg, došao u grad naš u najvećoj našoj ratnoj luci, Šipku, u godini utjelovljenja gospodina našega Isusa Krista godine 1066, a bijaše to za vladanja cara najvećeg u svijetu Duke... Bijahu tu svi naši državni i vojni i crkveni poglavari: nadsvećenik iz glavnog grada, grada lavova, iz grada zlata sa pet zdenaca, iz grada jarčevog, i iz grada s bijelim kulama, iz gradova na otocima na sjeveru i jugu...

Stric je moj došao, najmoćniji naš vladar, s cijelom svojom svitom, sa svim knezovima, županima, poglavicama plemena; ja sam ga pratio kao njegov veliki vojvoda. Tada je stric moj dao kraljevsku slobodu samostanu u Zlatnom gradu, a u kojem poglavarica bijaše sestra strica mojega i oca mojega, a moja teta. U povelji koju je tada izdao, stric moj, vladar cijelog našeg velikog kraljevstva, na kopnu i na moru, dao je privolu: ako bi se koji drznik drznuo da se u čemu spomenutom samostanu tete moje suprotstavi ili nasilno štogod htjedne oduzeti, da se ima četverostruko to povratiti rečenom samostanu, a da sva njegova imovina ima potpasti pod kraljevsko pravo... Ovo je potvrdio kanonski nadsvećenik iz grada lavljeg i svi poglavari svećenički i svi svećenici, i svi kneževi i župani, a ja kao veliki vojvoda dao svoje odobrenje! I cijeli sabor naroda našega dao je svoj pristanak. Ova je isprava dana pred svima spomenutoj predstojnici, sestri kraljevoj, u glavnom našem ratnom gradu na moru, na dan rođenja Gospodinova!...

Stric moj, iako najveći sin našega naroda, rodio se u susjednoj bogatoj zemlji, koja nam je čas bila prijateljska, a čas neprijateljska, a zapravo je uvijek snovala samo o tomu kako da trajno zavlada našom domovinom. U toj je državi moj stric dobio svoj prvi odgoj. Kad se je vratio, bio je već zreli muž. Vladao je jedno vrijeme kao suvladar zajedno s djedom mojim, po kojemu sam i ja dobio svoje ime...

U to doba, kad je moj stric došao na vlast, jer mu je ta čast pripadala kao starijem sinu, a ne ocu mojem,kao mlađem kraljeviću, došao je za glavnog svjetskog poglavara naše crkve vrlo strogi Vrhovni Prvosvećenik. Do tog doba naši su se mnogi svećenici ženili, nosili duge vlasi i dugu bradu, osim, dakako, redovnika; redovnici se jedini nisu ženili, ali bradu i brkove su imali, i duge vlasi... Vrhovni je svećenik izdao strogu zabranu, da se nijedan naš svećenik ne smije ženiti, da ima strići vlasi i brijati bradu, a osim toga da nijedan nije mogao postati svećenikom ako nije znao jezik kojim se govorilo u zemlji Vrhovnog prvog svećenika! Svuda u svijetu pripadnici naše crkve ako su htjeli ostati pastirima u svjetskoj crkvi morali su znati taj jezik — jezik koji naš puk nije, kao što su to gospoda naša, nigda naučio! — svuda su na njemu morali učiti i pjevati! Svećenici su naši s velikim ogorčenjem primili tu zabranu, a isto tako niže plemstvo i puk...

Kad su osvajački narodi sa istoka i sjeverni narodi, koji osvojiše jug, napali na velikog cara, cara cijelog tadanjeg svijeta i kad je počela padati i careva velika moć — mi ojačasmo! To je ono što je moj veliki stric znao izrabiti. Otoke u našem moru, koje je vazda veliki car napol za se svojatao, stavi moj veliki stric do kraja pod vlast našeg kraljevstva. Tako se je čvrsto povezao primorski, otočni, dio našega kraljevstva s onim na kopnu i naše kraljevstvo posta najmoćnije u ovom dijelu svijeta...

Tri ljeta nakon mojeg boravka sa stricem u našoj ratnoj luci dok bijah veliki vojvoda, stric je moj cijelo naše more i službeno proglasio morem naroda našega! To bijaše u onom starom gradu što ga zovu Ždrijac...

Veliki je kralj bio moj mili stric! Iako je pristao uz Vrhovnog Prvosvećenika svjetskoga carstva, te pristao na progon pučkog nam svećenstva, iako je svima obrijao bradu i duge vlasi, iako je oženjene svećenike otjerao iz hramova božjih i one koji nisu htjeli učiti tuđe jezike i na njima pjevati i propovijedati, iako je doveo mnoštvo tuđinaca da budu glavari hramova naših, on je zapravo uz milost Vrhovnog Prvosvećenika htio samo ojačati svoju državnu vlast i proširiti našu moć i po kopnu i po moru, što je zbilja i uspio... On bijaše obnavljač naše negdašnje velike moći, dok još bijasmo sa svojim carstvom na sjeveru i dok bijasmo još prije na sjeveroistoku i na istoku!... On je prvi uskrisio veličinu našu! On je bio naš Veliki Kralj! On je prvi nakon dugog vremena dobio taj časni naziv od sabora naroda našega!

Slavljen je bio od svih. Knjige o njem govore, da kad je on stolovao u svojoj palači, da se pojavljivao u velikom sjaju i slavi: okružen svojim brojnim velikašima, županima, knezovima ili primatima, za koje se još kaže kojim krajevima države upravljaju... Najodličniji među njima nosili su naziv i čast bana, a zaključci se donašaju u sporazumu sa svim nazočnim velikašima... U pratnji Velikog kralja, kao i kod svih drugih moćnih vladara toga doba, redovno bijahu dvorski časnici: komornici i dvorski sudac i kapelan; osobito ugledan položaj bijaše imao kraljev štitonoša... Oni koji budu i kasnije pisali ljetopise o kraljevanju strica mojega, Velikog kralja, morat će ga opisivati kao vladara, velikog i poradi toga što u njemu prevladaše više od svega drugog sklonost k ratovanju! Na svakoj od svojih povelja on pisaše: *»Drzne li se tkogod, zaveden đavlom, da povrijedi ovo darovanje, neka zna, da treba biti, prezirući naše prijateljstvo, jači od nas!«*

Stric moj je vazda govorio i pisati dao: *Svemogući je raširio granice države moje i po kopnu i po moru!*... I uistinu, granice države naše proširio je više od svih u zemlji ovoj i na obali mora ovoga! Zapalo nas je cijelo more, na kojem više nije bilo nijednog drugog gospodara ni suvlasnika! A to more i bijaše naše, jer su u nj istekle stoljetne rijeke krvi naše! Ono je naše i samo naše jer je tisuće i tisuće boraca palo za nj, braneći ga od zlih naroda i divljih naroda sa sjevera, s juga i istoka!... Davno, davno je Vrhovni Prvosvećenik položio zavjet za nas u Boga i dao nam obećanje da će nas Bog njegov i Bog naš štititi od nevolje i od propasti i da nestati nikada ne smijemo!

U doba vlasti strica mojeg, bijahu dva bana i ja Veliki Vojvoda, zapovjednik cijele vojske našega kraljevstva! Jedan je ban vladao sjevernom zemljom, međurječjem, a drugi ban zemljom primorskom; vlast nad zemljom središnjom (zvali su je Posnom zemljom) dijelili su oba skupa... Mene je stric moj, Veliki kralj, odredio za svog nasljednika! Uz čast Velikog vojvode dobih još i čast Velikog Kneza, kao knez nad svim knezovima i županima! Ja trebah biti novi kralj! Ali ne bi tako. Kralj posta ban sjeverne zemlje, jer ja oboljeh...

Ali prije nego li je postao kraljem našim ban sjeverne zemlje našeg kraljevstva, bio je još jedan drugi kralj! Ali to je već sasvim čudna i zasebna pripovijest! Govore da je on meni preoteo prijestolje, ali to nije istina. Da ja nisam bio bolestan, nikada on ne bi bio kralj, on kralj Biglisan! On to ne bi nigda mogao! Jer ja sam bio zapovjednik nad vojskom i vojska je mene slušala i voljela me, kao što je voljela pokojnog Velikog kralja!

Ah, Bože moj jada, kad je umro Veliki kralj! Kako proplaka cijela zemlja kao što nigda nije! A još više kad sazna za moju bolest! Jer ja bijah jedini — zadnji iz te kraljevske loze, jedini koji je ostao, potomak prastarih naših sjevernih i sjeveroistočnih i istočnih vladara, drevne naše loze stare tisuće i tisuće ljeta!... Jedini koji sam ostao! Zadnji Patimirović; tako se je zvala prastara naša dinastija. I sve je bilo u redu dok se mislilo da ću ja biti novi kralj. Ali kad ja oboljeh, kad se duša moja smrači, tada nastade u zemlji veliki metež. Jer ja bijah jedini *zakoniti* nasljednik! I nitko osim mene, po prastarim zakonima našim, nije mogao postati kralj! Ni ja ne imah pravo imenovati ga! Mogao je to samo sabor cijeloga puka, cijeloga našega naroda, ali on se podijelio! Još kad je Veliki kralj pristao na ono što je tražio Vrhovni Prvosvećenik, kad je protjerao naše svećenike i doveo tuđe, a

naše preostale ošišao i obrijao — stvorilo se veliko nezadovoljstvo. Ali nitko ga se nije usudio pokazati Velikom kralju! Ali zato sad jest! Eto, vidite, *tu je sve počelo!* Tu! Tu: tu gdje je Veliki kralj naš počeo goniti svećenike naše (to nije trebao!), koje je puk volio, svećenike naše, koji su se za puk skrbili, liječili ga, hranili ga ako je bio gladan, u vojni, ili u drugoj kakvoj nevolji, štitili ga ako je neprijatelj navalio na zemlju — duhovnu okrepu mu davali! Učili ga prvoj istini i to na jeziku otaca njihovih! Ratovali skupa s njim! Nigda ga nisu napuštali, ni u najtežoj sili i zlu! Tu je počelo veliko zlo... Zlo koje je počelo rušiti kraljevstvo naše! Naš najveći Kralj nakon tisuću godina, koji je obnovio Kraljevstvo naše u punoj moći i sjaju, krivac je i raspada njegova!...

Kad on umre — veliko zlo se spusti na zemlju našu! Već su prije bile tajno dvije stranke, u kraljevstvu našem! Sad one postaše javne! Jedna je bila uz pristalice kraljeve, uz Vrhovnog Prvosvećenika kojem je prijestolje bilo u susjednoj moćnoj zemlji što vazda na nas iz potaje vrebaše, a druga je bila protivna ovoj; prva se je zvala kraljevska, *Vučja,* a druga bijaše pučka, *Hrvačka.* U prvoj bijahu ponajvećma visoki svećenici, visoko plemstvo, a u drugoj niži svećenici i niže plemstvo. U drugoj bijaše isto nešto visokog plemstva, ali manji broj. Bilo je u toj stranci i dosta onih koji su bili negda svećenici i koje optužiše da su se pridružili crkvi koja je vladala na istoku, iako to ne bijaše istina, nego bijahu u stadu crkve zapadne...

Sad kad ja izjavih da ne mogu biti kralj, jer je bolest ušla u me: ljuta bolest — nerazjašnjivi strah, silna tuga, bezrazložna i podmukla, čudne slike i pojave, potreba za šutnjom, za bijegom u samoću, bojazan od toga kad bih morao govoriti puku, zbrkanost i smušenost, nesanica, silni jad i težina u duši i sve takve stvari koje se ne mogu spojiti s čovjekom koji mora vladati! Ne ide to skupa! Moja bolest tražila je povlačenje iz života, samoću, pokoru, šutnju, kajanje za grijehe... Mora da sam silno zgriješio pred Bogom kad me je takva bolest spopala! To bijaše kazna za neko zlo koje sam učinio. Ne sjećam se točno što je to bilo, ali mora da je bilo veliko, kad sam se bolesti radi morao povući od svijeta, da ne bih dalje škodio! A možda su to i grijesi predaka mojih morali se na meni, pokajniku, okajati! Stara je, prastara moja dinastija, potječe od najstarijih vladara ovoga svijeta, otkad ga je Bog načinio od blata i od daha svojega, pa kad je tako stara — mora u toj starosti biti i nekog zla! Eto, zato ja ne stupih na prijestolje tada, kad je umro moj stric!...

I tad svaka stranka odluči svog čovjeka izvesti pred sabor cijelog puka da bi bio izabran za kralja i za prvog u novoj dinastiji, ako puk to bude htio! Ponajprije je dvorska stranka htjela mene, kao prvog nasljednika, a da ja nisam odstupio, još bi pučka stranka i pristala uza me, ali kad ja odoh — nasta zlo! A što sam mogao! Ja nisam mogao drugačije! Ja nisam kriv! Ja sam morao tako postupiti, ja, kažnjen od Boga! Dvorska stranka htjela je da novi kralj bude ban Sjevera, Zorobel, koje ga je puk zvao i Gudimir, a pučka da to bude Biglisan. Prevladala je ipak pučka i na saboru izabraše njega za kralja!... Bože, da sam i postao kralj, da li bih imao snage boriti se s tako jakom i brojnom po svojim pristašama, meni neprijateljskom strankom? Neki kažu da sam od straha pred njima i uzmakao! Nije to istina! Nisam se ja bojao njih, nego sebe, da ne bi štogod radi svoje bolesti pokvario, pa da na me padne još veći gnjev božji!

Ali kad pučka stranka pobijedi, iako s golemom većinom, jer uz niže svećenstvo i plemstvo pristaše i svi seljaci, a tih bijaše neizmjerno, pa i vojska, dvorska ne pristade uz to, nego otpoče neprijateljstvo! To je prvi puta u našoj dugoj povijesti, da je čovjek naše krvi zavojštio na čovjeka naše krvi! Neki proricaše — zli proroci — da će tako biti još tisuću ljeta, i tek kad se napuni punih tisuću ljeta, da će se obje stranke pomiriti i da će se spojiti u jednu, da će obje pristati uz jednog jedinog vladara, a neće stalno svaka svojeg isticati kao jedinog! Zašto, o zašto — ako to jest istina? Šta smo tako ljuto skrivili Bogu? Možda ima neke posebne planove s nama, pa će nas tako odsada iskušavati! Bože moj, da li je to tako? Da li je tako, a ako nije — kako je? Kako je čovjek slab i mal, i kako ništa ne zna, kako je sve nesigurno i čudno, nejasno — kao san!

I što se je dogodilo? Počeo je rat — sramotni rat, rat kojega nigda ne vidje zemlja naša, kojega nigda ne vidje puk naš! Ipak je tu kriva bila dvorska stranka,

ona je počela prva lijevati krv! Ona je poslušala i opet Vrhovnog Prvosvećenika koji nije ništa znao o nama, koji nigda nije bio u našoj zemlji i koji je radio kako su to htjeli njegovi saveznici, često i vojvode, štono su kanili već odavno prije zavladati cijelim morem našim, pa i zemljom našom, daleko na sjever!... Oni su krivi, oni su krivi, valja biti pravičan, pa to priznati, iako su bili moji pristaše i strica mojega, a druga stranka meni neprijateljska! Meni je Bog rekao u mojoj samoći da je tako!

O sramote, o jada! Brat je digao oružje na brata! O tuge, o jada! Kletva mora pasti na one koji su krivci tom zlu! Uz dvorsku stranku stali su i oni morski razbojnici što dolutaše sa sjevera, koje zvahu Sjeverni ljudi, puni svih opačina, i od kojih naši kupovahu oružje — imali su dobre mačeve... Netko mi reče da ih je zvao Sjeverni ban, a bilo ih je koji govorahu da ih je poslao sam Vrhovni Prvosvećenik! Ne znam da li je to bila istina ili je to samo strašna kleveta, onih, koji su Prvosvećenika mrzili kao glavnog neprijatelja zemlje svoje, odani navodno još u srcu staroj nekoj našoj vjeri... Staroj vjeri u kojoj se štovalo Sunce! Neki pak kažu da Sunce zapravo i nije nego taj isti Bog kojega nas današnji svećenici naši uče štovati, tojest Sin njegov, koji je nastao tako da ga je Bog-Otac njegov *izgovorio* i da je tako *postao!*

... Da On, Sin njegov, zovu ga i Prvorođeni — a ima ih koji tvrde i da je to bio Njegov Drugorođeni Sin (to su strašni zašlaci, njih Vrhovni Prvosvećenik daje bacati u vatru!) — nije ništa drugo nego Riječ i to utjelovljena riječ! I kako je Bog izrekao Sina svojega i tako ga stvorio, da će tako jednoga dana i čovjek čovjeka stvarati i da je budući rasplodni organ ona mala resica na početku grla, za koju nijedan liječnik na svijetu ne zna za što služi! I kao što je On rođen — Prvorođeni Sin njegov (ili, o grijehu, da me tko ne čuje: Drugorođeni? — a Prvorođeni da je Semael, zvani još i Satana?)... da će se ubuduće ljudi rađati izgovorom, kao što se zasada jedini On — Sin rodio, da jednoga dana neće više imati svrhe oni organi koji sada služe za tjelesni produžetak ljudskog roda, da će ti organi jednoga dana biti nazvani »niski« (oni nisko i stoje) i da će doći na red »visoki« (oni koji već sad visoko stoje i razvijaju se pomalo za buduću ulogu!), da će zakržljati, kao što su zakržljali u anđela, još više u arkanđela, a posvema u arkaja! Eto, On — Sin je slikoviti i uzoriti primjer budućeg čovječanstva i samo zato je došao! Došao je i da nas uvjeri da s tijelom ne prestaje sve, da kako je on uskrsnuo, da tako može i mora svaki od nas — ili bolje rečeno nitko i ne umire nego samo mijenja svoj oblik opstojnosti! Ali to nije samo nešto što se mora shvatiti u prenesenom značenju, nego u doslovnom! I kad On opet dođe da će cijelo ovo sadanje čovječanstvo (putem vatre!) prijeći u novu fazu razvitka — svi postajemo odlikovani za svoje bezbrojne patnje, pročišćeni izraz njih — penjemo se na viši stupanj! Stupanj Vatre jer On je Vatra i On je Sunce! Mi postajemo Anđeli! A oni koji su se slabo razvijali, lijeno, bezvoljno, oni koji nisu dostatno patili, ti će zaostati u svojem razvitku, bit će bića na nižem stupnju razvitka nego li smo mi. Onako kao što su danas za nama zaostali majmuni — to su bića koja nisu bila dosta duhovno zaslužna postati ljudima! Tako će od nekih današnjih ljudi preostati jedan dio, koji će biti ono za nas što su za nas — danas majmuni!

Do tih sam zaključaka došao u svojoj samoći... Dugo sam vremena živio u samostanu na obali mora, a nakon što sam ipak morao primiti kraljevsku krunu, proti mojoj volji, eto me tu u mojem starom obiteljskom dvorcu... Jer knez Sjevernih ratnika pobijedio je u dvoboju novog kralja Biglisana... Neki kažu da je iz potaje ugrabljen, odveden na brod kneza Sjevernjaka (mislim da mu ime bijaše Pardatelj ili tako nekako) i tamo kao tele zaklan! Nikad se sigurno nije doznalo kako je kralj pučanin (tako ga nazvaše) zapravo završio! Ne zna se točno, da li je to bilo na moru ili kopnu, u otvorenom junačkom boju ili na neki kukavički način, svojstven Sjevernjacima, to se ne zna... Stotinu je bilo glasina! Nekomu je očito bilo stalo da se svašta govori o toj smrti, te da to ostane zavijeno maglom, da to bude tajna, zagonetka... Neki čak kažu da su ga zarobili i bacili u tamnicu negdje daleko na jugu i da je tamo u tamnici umro... Tko bi znao što je istina!... Neki su možda i naručeni! Ima uvijek naručenih lažaca i klevetnika! U tom su naši susjedi s juga veliki majstori! Naučiše to na istoku valjda, tko bi ih znao, nikad nama ne bijahu prijatelji, ni kad su im riječi s usana bile najslađe, a najteže im

je bilo u onim stoljećima kad su za prolaz našim morem morali plaćati danak... Tada im je najteže bilo, tada su pucali od bijesa i od muke... Jer netko im je utuvio u glavu, da je to njihovo more,da samo oni na nj imaju pravo, da su njihovi predci vladali tu prije nas. A nije to istina: naši su predci tu vladali davno prije njihovih — čak su i brodove naučili graditi od predaka naših i vatru bacati s brodova! Mi smo tu oduvijek — jer jedno naše veliko pleme, došlo je tu odavno, davno prije svih drugih, još onda kad je Bog dijelio zemlju narodima po svijetu!... To mnogi zaboravljaju! Ali znao je to onaj svetac što je živio u pećini s lavom, tu nedaleko, ondje na drugoj strani brda na kojem stoji samostan, onaj u kojem sam proživio tolike godine nakon što sam se zahvalio na kraljevskoj časti... Davno je taj svetac živio koji je to znao, ali je on to dobro znao i nekima i rekao i napisao — jer pisati je dobro znao (i to na našem starom, napuštenom pismu)...

Novi je Vrhovni Prvosvećenik bio bijesan na naše kraljevstvo, iako je ubijen novi pučki kralj. Jer pučka je stranka na sve strane tjerala i progonila svećenike što ih je moj stric doveo iz tuđine. Ne samo da su ove gonili, nego se stari stadoše vraćati! Mnogim su crkvama bili ulaz zazidali i tu nigda i ne stupiše nogom svećenici tuđinci! Sad su ti zidovi srušeni i naši se Stričevi (tako su ih zvali) vratiše u svoje hramove. To tamo gdje je bila Prvostolna crkva, ne mogoše otrpjeti! Vrhovni je Prvosvećenik poslao svojeg važnog opunomoćenika, jednog mudrog emisara da pokuša to srediti i prekinuti nasilje, ali su i njega skoro ubili pokazavši tako da je njima najviše stalo do njihovih starih prava i predaje nego do ikakve vlasti, koja se postavlja u središte svijeta i želi svima zavladati! Pokazali su da se oni opiru središnjoj svjetskoj vlasti i da svoje stvari imaju uređivati kako su i prije tisuće godina, a ne na tuđi način, ne na način kako je to propisivao Vrhovni Prvosvećenik, jer je to on činio na način svoje a ne naše zemlje!... To su mu htjeli pokazati! Ne znam da li su oni to tamo htjeli shvatiti, tamo odakle su naše povlastice htjeli skršiti i uvesti neke nove, puku ove zemlje tuđe, pa čak i zle, pa čak i njemu neprijateljske! Tako su oni govorili, koji bijahu uz Stričeve i uz našeg Velikog Strica! Tako se naime zvao naš glavni pučki svećenik!

Sad proti volji naroda i ne pozvavši na opći sabor puk naš — to se prvi puta dogodilo u tisućljetnoj našoj povijesti! — izabraše novog kralja: bivšeg Sjevernog bana, Gudimira... Svi su ga hvalili, da je bio dobar i mudar vladar. Ja sigurno ne bih nigda bio takav, iako sam pripadao dinastiji Patimirovića, Bogom izabrane u davnoj prošlosti! Bogom izabrane, koju je sad iz nekog razloga napustila božja milost... Tako je iz nekog razloga valjda moralo biti! Čuo sam da su Gudimira ubili kad je sazvao sabor cijelog našeg velikog puka, jer da je cijeli narod zvao u vojnu a za korist Vrhovnog Prvosvećenika. Drugi pak kažu da to i nije istina da su ga naši ljudi ubili, nego da su to izmislili pripadnici dvorske stranke kako bi se stvorilo neraspoloženje prema pripadnicima pučke stranke, kao da su ga oni ubili, tojest puk, koji je stojao uz pučku stranku, (pučka stranka je uvijek isticala da ona predstavlja cijeli puk, što i nije bila neistina!)... Dvorska stranka htjela je spriječiti da i opet ne dođe do pučkog sabora, do pučkog izbora novog pučkog kralja, kao što se to dogodilo kad je izabran kralj Biglisan. Koga su htjeli za novog kralja? O jada — mene! Mene, jer su znali da će uza me morati pristati i puk, koji bi se inače do kraja pobunio da su oni kušali izabrati nekog takvog kralja kao što je bio Gudimir! Toga su se oni bojali! Znali su da bi to bio njihov konačni poraz, da se više nikada ne bi nakon toga oporavili, da više nijedan svećenik tuđinac ne bi mogao ostati tu — da bi sve zauvijek preuzeli samo stričevi i da bi Veliki Stric proglasio novu pučku i narodnu crkvu i da bi se ovo kraljevstvo zauvijek odvojilo od vlasti Vrhovnog prvosvećenika!... I što je bilo? Prisiliše me da uzmem krunu djedova svojih, koja je bila teška, preteška za moju umornu glavu! Prisiliše me! Molio sam da me ostave na miru! Uzalud! Nije ništa vrijedilo to što sam im dokazivao da sam bolestan, pozivao sam i stričeve, koji su me dvorili u samostanu, za svjedoke, koji su znali da sam bolestan — ništa to nije vrijedilo. Okruniše me!

I ja tad, o čuda, živahnuh! Prikupio sam svu svoju snagu i sve se činilo kao da će biti u redu... Ali ne za dugo! Sjećam se i onog divnog velikog dana, kada sam se opet našao u onom istom našem tvrdom gradu, pred kojim se je sidrila cijela naša velika i moćna ratna flota — u onom istom gradu, u kojem sam zadnji puta bio sa stricem svojim Velikim kraljem, kao Veliki njegov vojvoda! Bio je to

grad Šipak... Sjećam se dobro tog dana! Ja sad, kao stric moj negda, s cijelom golemom svitom: stojim usred kastruma Šipka, okruženim trima velikim kulama, a oko mene: Prvosvećenik Lavljeg grada, Božjeg grada, Prvosvećenik Jarčevog grada, vojvoda morski Jakov, pa Ljubomir Tepčija, župan Strezinja, župan Višen, župan zagorski Dragoslav, župan poljički Vratina, župan dridski Ozren, pa moj ubrusar Desimir, župan zastobrečki, Telemir tepčija, drugi i ostali naši plemići... Bilo je to točno dvadeset i pet godina nakon što sam ovdje bio sa svojim stricom... Dvadeset i pet sam godina proveo u postu i molitvi u samostanu Pod borovima?... Da, bit će da jesam!

To bijaše moj prvi (i zadnji) sabor. Cijeli je puk naš pohitao k meni u kastrum Šipak i u polje oko njega, da mu potvrdim povlastice, kako je to običaj bio u vladara naših i u puka našeg stoljećima! Skupljati se amo stalo odasvud pred nas, kako to običaj bijaše, cijelo plemstvo i skupine malog puka i ostali dostojanstvenici crkava i samostana, bilo radi zaostalih parnica, bilo radi potvrde ranijih povlastica, bilo radi opće koristi i našega kraljevstva. I tako je među njima došla i opatica samostana Božjeg grada u našem kraljevstvu sa svim svojim sestrama, noseći sa sobom neku ispravu koju joj je podijelio nedavno preminuli kralj Zorobel, a u korist njezinog samostana; on se ticao nekog kraljevskog zemljišta, koje se nalazi u mjestu zvano *Lažani*. Pokazala ju je pred svima na dan rođenja blažene Bogorodice i djevice Marije, i to zato i tako: kao što je prije spomenuti kralj tu ispravu darovanja držao valjanom i potvrđenom, da bi je na isti način, dapače još i više, naše kraljevsko dostojanstvo trebalo utisnućem našeg pečata osnažiti i zauvijek potvrditi.

... Upoznavši se s time, koliko ganuti njihovim molbama, toliko poduprti savjetom naših plemića, naredili smo, da im se ispuni sve ono, što su zahtijevale:

... Potvrđujemo dakle, da spomenuto zemljište na već rečenom mjestu zauvijek postojano i nepovredivo bude u korist prije spomenutog samostana sa zemljištem, koje se zove PUSTICA, tako da se nitko od naših nasljednika, niti bilo koja osoba, velika ili mala, ne smije na nijedan način suprotstaviti se ovim našim potvrdama i utisnuću pečata...

... Jer — ne dogodilo se to — ako netko pokuša drugačije učiniti i bude htio prije imenovanoj božjoj kući oteti što od tih zemalja, neka ga stigne srdžba Trojnog i Jedinog Boga, i neka ga prati prokletstvo 318 Svetih Otaca i neka bude zlostavljan u paklu s izdajicom Judom...

To je učinjeno u tvrdalju Šipku, na dan prije rečene svečanosti, uz znanje uglednih svjedoka velikaša i župana i priora... K tomu još, iz ljubavi prema Bogu, darovasmo joj s naše strane mlin blizu Slanog grada; isto tako i kraj uz more, što je naše vlasništvo. I to uz potvrdu prije spomenutih svjedoka...

... A za sve to dadosmo im kao poslanika, da ih ponovno uvede u posjed, cetinskog župana tojest Višena!

I tu, tu sam učinio onu najgoru pogrešku, koju kao vladar nigda nisam smio! Bog je na taj način, koji je to dopustio, jasno pokazao da nisam u njegovoj milosti! Hvalio sam u svojem govoru na svečanosti nedavno umrlog kralja Zorobela! A to nisam nikako smio — jer tako sam se zamjerio obadvjema strankama — i Vukovima i Hrvačima! Zamjerio sam se pučkoj stranci stoga što sam hvalio kralja kojega nije izabrala pučka stranka, nego dvorska! Hvalio sam ga i tumačio zašto ga je puk zvao Dobri... I još gore: rekao sam svima kako nije istina da ga je puk ubio — to je užasno razbjesnilo dvorsku stranku, jer to bijaše njihova izmišljotina! Time sam ih ugrizao u sred srca! Nisam postupio kao pravi vladar, nisam bio diplomat, mudar kralj i odmah sam izazvao nesklonost pa i neprijateljstvo obadvje stranke i time bio gotov...

... Ono što je kasnije došlo, veoma brzo, to ja, onako osjetljiv, nisam mogao podnesti, te se moja bolest pojavi u još jačem obliku nego prije! I eto me sad tu, gdje čekam svoju smrt, koja mora naskoro doći! A zemlja je bez kralja, bez vladara! Što će biti s našom domovinom nakon moje smrti? Čujem da pučka stranka želi sada izabrati za novog kralja Petra Svađalića; on je bio moj ban... Njegov je brat primorski knez i vojvoda morski Rusin, slavni naš admiral iz svih pomorskih bitaka... Neki kažu, da ban Svađalić uopće nije od toga plemena, da se on samo

izdaje za brata Rusinovog, za brata tog slavnog čovjeka, da je on zapravo rođeni brat nikoga drugog nego — samog pokojnog kralja Biglisana! Da li bi to moglo biti moguće? Ako je to istina, onda ima razloga skrivati svoje podrijetlo da mu se ne bi dogodilo isto što i Biglisanu!

Dvorska pak stranka da govori da ako ga ovi i pokušaju izabrati svojom većinom — jer *Hrvači* vazda imaju u narodu većinu — da će istoga časa oni pozvati tuđinsku vojsku za saveznika, dati ubiti novog pučkog kralja, a za novog našeg kralja moliti — nekog tuđinca! O, Bože, sramote! Tuđinca! Žar našim starim kraljevstvom koje nikada nije imalo vladara tuđe krvi, nego uvijek svoje, narodne krvi, da mi imamo za vladara stranca?! Pa, to je strašno! To će dovesti cijelu zemlju u dugotrajnu krizu, koja bi mogla trajati stoljećima!... To bi bilo silno zlo! Ipak Vukovi krivo rade, užasno griješe, oni će poslužiti tuđinu, koji tako uvijek budno vreba da nas čapi i oduzme nam ono što je naše! To bi bila propast!... Dvorska stranka želi osigurati svoje povlastice, a što će biti sa zemljom — to ih se ne tiče!... O, Bože, kad bih bio jači! Kad bih mogao još koju godinu vladati! O, Bože moj, ti si tako htio. Ja sam tako slab, ja sam tako slab!... Ja sam nesposoban držati žezlo u ruci, krunu s tri debela zlatna križa na glavi!... Moja je glava za to preumorna i prestara!... Za to sam eto sada tu, u dvorcu svojih predaka, opet nakon toliko ljeta.

Tada, dok bijah u Samostanu Pod borovima bio sam ipak sretan, nije bilo toliko jada u mojem nemoćnom srcu kao sada!... Šetao sam se nad morem, gledao u otoke na pučini: Mali, Veliki i Najveći... Gledao u zaljev pred sobom i u jedra brodova naših... Vidio sam odatle na drugoj strani dvor Miri, i brdo Kljukače, i crkve koje su gradili moji djedovi... Gledao sam u vis i tvrdalj nad Slanim gradom... Pod tim je tvrdaljom pokopan moj dragi stric. O da bi on znao što je ostalo nakon njega! Što je sad nastalo! O da bi znao! A zna on to sigurno, vidi on to, gleda nas sa sunca gdje borave u vječnom plamenu, u duši Kristovoj, duše mrtvih!... Nije pak u vatri, pakao je u ledu, a Raj je u Kristu, u vječnom plamenu i žari! Tamo je on, odatle nas on grije i čini odande što može, ali sigurno zna da *baš ovako* mora biti! Zašto? To on zna, a mi to još ne znamo, ali ćemo saznati kad mu se pridružimo! A to će biti skoro!

... Da, sjećam se svega... Moj stric je umro prije šesnaest godina... Godine 1074. Od našeg boravka u tvrdom Šipku prošlo je koliko: dvadeset četiri ili dvadeset i pet godina... Nisam baš siguran... Ja sam otišao u samostan još za njegovog života... Jako ga je rastužilo, vidio je da uzmiče pred prijestolom zadnji Patniković. Vidio je... Sjećam se svega... ipak svega: svih divnih tvrdih gradova naših: Slanog grada... Ždrijca... i Prahulja... Biskupovca... Bijelog grada... Lavljeg, Zlatnog, Božjeg grada...

Sjećam se: samostana Pod borovima, tamo visoko na stijenama, gdje sam proveo tolike godine... gole gore, stoji grad i luka, brodovi, kola i konji, ratnici pod oružjem, plemići na konjima i pučani s praćkama u ruci... I ja gore, na uzvisini... Dolje je more, modro kao nijedno na svijetu, bijelo od pjene bijesnih valova, koji se razbijaju o oštro stijenje... Nigdje mi nije bilo tako lijepo na svijetu kao tu! Ja stojim, po tko zna koji put, visoko na stijeni iznad mora, koje u dubini zapomaže, zove i opominje... Tu je, visoko nad morem samostan, crkva i groblje, sveti dom jedinih mojih prijatelja: bosonogih i čednih stričeva... Ja i tu, iako pobjegao od svijeta, mislim o domovini svojoj, skrbim se za njezin udes... Kao onda tako i sad! Bojim se: što će biti? Zemlje očeva mojih rasut će se. Puk će se odricati imena svojeg bez nâs, ako nas, kraljeva njihovih od početka, ne bude više kao zaštite im!... Bit će nas sve manje... Ali vjerujem, ne vjerujem to, da ćemo nestati za svijet posvema!... Ostat će dah pravca velikog Maga. Onoga koji je navijestio našu sudbinu, Onoga koji je govorio o zastavi Prelijepe, isturenoj prema narodima koji će nas napadati. Bog Vatre čuvat će nas. Bog milosti, koji oprašta svima... Ostavit ću narod svoj i otići tamo, gdje je moj stric, otac moj i mati, djedovi moji i pradjedovi... Ostavit ću narod svoj... Bože, što će s njim biti?... Katkad mi se ukaže čudni neki vidik i ja vidim preda se, kao da vidim i ono što će biti... Što vidim? Vidim — vidim... : Bit ćemo jaki u svojem duhu, u srcu srdačnom i u milosti ovog čudesnog krajolika. Svijetlit će nad nama zavjet naš i ljubav naša, tajna koja nas zarobi zauvijek...

Kada ja umrem, past će naš stijeg. Nu oko će nam biti živo i u sjaj svijeta bez straha gledati. Mijenjat će nam se kraljevi, koji dugo, dugo neće biti naše krvi, nu mi bit ćemo isti. Najbolje je uvijek držati u ruci mač i riječ na jeziku koja štuje vjeru otaca i goji nadu da ćemo biti kao što bijasmo... Doći će naš Veliki Uskrs! To će biti jednog dalekog dana kad se ispuni kletva i kad se zavjet navrši!... To će biti onda kad se Vukovi odreknu svoje časti i lažne vjere, da nam je prijatelj onaj, koji nam je najviše nahudio!...

Korov raste sve više. More ne bjesni više u daljini... Utišalo se. Samo vrući vjetar šušti. San i java se miješaju. Ne znam više kada sam budan, a kada sanjam. Rane me bole, peku, žeđam neprestano. Zaboravljam da sam negda bio kralj i još prije toga, davno, davno i veliki vojvoda. Cvrčci cvrče, žabe krekeću, vrane grakću, svjetla se miču po obalama udaljenog grada u kojem sam negda stolovao... Brada mi je već do pojasa...

Neprestano sanjam jedno isto, te isto: njezinu bijelu ruku, njezine kolutove u zapešću, koji zveckaju pri svakom pokretu i prizivaju... prizivaju davne slike i nepovratni život, iznevjerenu nadu velike ljubavi, koja se nije nigda ispunila... O, zašto? Zašto?...

Čujem zveket mačeva, njisku konja, jauk ranjenika. I to je bilo. Zašto je moj jedini sin morao umrijeti? Da je bar on ostao — vladarska nam loza bi se nastavila, možda... A možda je baš ovako pisano! Tko zna... A možda je on negdje živ? Miješa mi se. Ne sjećam se više! Nisam siguran. I sjećanje gubim. Možda on i nije umro, možda to i nije bio on nego ja, možda sam samo ja umro, a on je još živ. On je još negdje u svijetu,daleko, a onaj koji je mrtav, to sam ja. Tamo nad morem, na onoj stijeni bit će veliko groblje, stoljećima će ondje pjevati svećenici i jecati žene... Nakon tisuću ljeta doći će naš najveći neprijatelj: Riđi ratnici! Oni će pobacati kosti predaka i potomaka naših u more i tada će se opet probuditi duh naroda, tada, kad budu svi mislili. da je to svršetak, tada će doći Veliki Uskrs, doći će naša Velika Obnova...

Koliko sam imao djece? Ne sjećam se više... Jednog sina i dvije kćeri? Tri sina? Jest, bit će ipak da sam imao tri sina... Jedan je umro mali, od kužne bolesti, drugi u ratu poginu, a treći je živ, kažu, u sužanjstvu, možda će on doći jednoga dana da oslobodi zemlju od utvara, vukodlaka, pijanaca, bludnika!... Tih se je nakotilo u izobilju, a bit će ih sve više i više!...

Evo Pjesnika, on dolazi! On se vraća... Moj jedini, veliki Prijatelj! On je jedini, uza me, nosio cijelo kraljevstvo u srcu. Čujem njegov smijeh i zvonko lupkanje njegovih ostruga...

Kako sam želio na krilu materinom, još malim dječakom, biti velik, biti kralj... Mišljah, Velikim Vojvodom, ostvarit će se moj san... A nisam li već tada stao sumnjati u se? I što se dogodilo? Ništa! Ništa... Što sam sada? Sada sam prosjak, gubavac... Bilo je ljepote i užitaka, bilo je slave i časti, bilo je sjaja i lagode, no ne bijaše onoga što je moralo doći... samo zakratko, krivo, krivo!... Krivo sve bijaše. Zašto sam odrastao, a da ne upoznah pravi smisao svojeg postojanja? Zašto bijah tako lijep, i moćan, mudar i odličan, a ne nađoh onu malu rupu u zemlji iz koje bi izašla mala zvijer, božja gatalica, koja bi mi ukazala prstom u vidik koji je moj?

Rodih se da budem nad svima. Pun strasti i bola sjeđah na prijestolju i čekah dan svoje milosti. Bio sam pravedan i dobar vladar, ali pun pogrešaka...; s pogreškom sam i počeo vladati... Eto, već mi to nije valjalo: mrsko mi je bilo zapovijedati! Tegobno mi je bilo voditi, uvijek sam želio biti sam i otkriti tajnu po kojoj ću se obroditi, vratiti se u se, u svoj pupoljak, bez mraka, bez težine u kostima i bez neprestane i nesnosne požude...

Ne znam da li ja bijah hrabar ili kukavac... Ne znam da li bijah uistinu velik, jak kao moji daleki predci, bradati kraljevi s teškim krunama i širokim plaštevima... Isuviše me mučio Bog svojom milošću, svojom dobrotom i svojom kaznom, odveć sam sažaljevao crve, robove, žene... Odveć bijah slab pred cvijećem, kristalima, i morem pod nogama... Nu, ne bijah tako mali kao što to htjedoše da budem moji neprijatelji, ne bijah tako velik kakvim me držaše moji podanici... Moja je veličina bila u onom što nitko nije mogao vidjeti!...

Bio sam velik kada to nije znao nitko, bio sam mali kada htjedoše da postanem kralj, nakon što sam odlučio davno: to ne biti, kad su htjeli da budem vladar, unuk velikih konjanika, brodara i mačonoša... Moja misao je sjala tajno i tješkobno, moja strast me kinjila veličanstvena i mrska.

Već dugo, predugo bolujem... Samo ležim i ležim... Govore: nigda ne ću ozdraviti! Da im vjerujem? Vjerojatno je tako... Ta ja sam već odavno mrtav. Živa je jedino još moja misao. Mislim li ja stalno? Ne, ostajem bez daha, ostajem bez nazočnosti, bez volje, pretvaram se u zrak, u bivše događanje, u tanki plamen koji se ljubi s neopstojnošću i s velikim tajnim silama, koje tek naslućujem... Silama koje padaju iz neba od težine i od lakoće svojeg znanja, dižu se u zrak, pjevaju psalme i nariču nad mojim mrtvim truplom... Zar sam već umro? O, ne, ja bih to ipak znao! Ali ima ih, kažu, koji to i ne znaju! Koji umru, a da i ne znaju da su umrli...

A povorke žena se vraćaju iz brda i iz šuma, zmije im vire iz ušiju, njihove svete zmijske oči gledaju me iz zemlje, a crne i bijele oprave lepršaju ženama na vjetru... Brodovi odlaze, vesla škripe...

Ja sam tu. Tu sam se rodio, tu ću i umrijeti. U pradavnoj zemlji djedova naših još čekaju naš povratak! A mi se ne kanimo više tamo vratiti, u daleku Azaju... Ovdje, u ovoj zemlji ćemo ili istrunuti, ili dići svojega Boga na najviše mjesto! Naša krv je u njegovim žilama, njegova krv je svakoga dana na našem stolu. To je on: On koji je uzbudio i probudio naš duh, zauvijek, tim se pićem duh naš napaja, to je on koji gori u žilama i koji svladava zemljinu težu, koji nas vraća u prapočetak i tamo kamo ćemo doći jednoga dana!... On je simbol našeg tihog zajedništva, on je taj koji pretvara, čudom, zemlju u duh!... To pijemo mi!...

Svakog jutra kad se probudim ćutim se slab, slabiji nego prijašnjeg dana. Svaki dan mislim, ponovno, da ću baš sad umrijeti... Uvečer sam jači. A jutro me dočekuje hladna, slaba, zapuštena... Krv mi je sve tanja... Misao sve svjetlija?

U trenutku najveće slabosti javlja mi se on, noću ili danju. On, Pjesnik! San i budnost tako mi se smiješaju, da ne znam jesam li na ovom ili na onom svijetu i tada mogu razgovarati s njim... On dođe! ON, Pjesnik: gledam: lijep je, kao uvijek, iako nije baš sasvim isti kao što je bio: visok, kovrčave kose, pomalo vragoljast, oštrog pogleda, oštrouman, pun strasti... On dolazi i mi razgovaramo... Pitam ga puno toga...

Pitao sam ga gdje je sad, što je sad? On mi veli, da je tu i tu, tu i tamo, a da je to on, ali da i nije, nego da je sada i ono što je bio prije, prije nego li sam ga ja upoznao a i ono što će tek biti...

— Kako ti je bilo kad si umro? Da li je to bilo teško?

— Jest, bio je veoma bolan onaj trenutak odvajanja tijela od duše!... Ali to nije kod svakoga jednako bolno. Onda odjednom ne znam gdje sam. I ne znam ni što sam! Pomalo ti to postaje jasno. Ta je svijest slatka, divna, kad vidiš da i dalje živiš, iako bez tijela, da nisi prestao opstojati, ali onda dolazi zlo, to — nakon toga! Prolaziš sve ono što si preživio! To traje trećinu tvojeg vijeka kojega si proveo na zemlji! I to je zlo ako si činio zlo i to zato, što sad proživljuješ ponovno sve ono što si drugom učinio zlo, a i puno jače nego prije, nego na zemlji...

— A zar sad nisi na zemlji?

— Nisam... I jesam i nisam, to je teško razjasniti! Ja sam i tu i tamo, svuda sam i uvijek sam!

— Znači da si i na zemlji bio UVIJEK?

— Jest, tako je!

— I onda, što dalje?

— Onda se dolazi ovamo...

— Gdje je to *ovamo?*

— Tu gdje sam SAD.

— Gdje je to?

— To je teško reći, ja se sad služim tvojim riječima jer one riječi kojima se služim ovdje ti ne bi razumio! Da pokušam govoriti zemaljskim jezikom ono prije je bilo Čistilište, a ovo sad je Raj!

— I to je *zbilja* Raj?

— Jest.

—I kako je tamo? Ili pak TU? Tu gdje si ti *sada?* Ako za te *sada* vrijedi, sigurno ne kao za me! Što radiš tamo?

— Radim. Radim na sebi i radim na svijetu u kojem sam. Radim: na svijetu u kojem sam bio i u kojem si još ti! Pripremam se za povratak!

— Povratak? Zar ćeš se opet vratiti?

— Da, ali to će sve biti malo drugačije...

— Reci mi: što će biti s nama? S našim narodom? Dokle će trajati ova nesreća?

— Još dugo, po vašem računu. Po našem je to časak...

— I dokle?

— Sve dotle dok se *ja ne vratim.*

— Ti? Zašto ti?

— Sad ćeš čuti. Ono što ja sad tu radim to je priprema za moj budući život. Ja radim s vama a da vi to i ne znate!

— Kako?

— To je teško reći; to je misaoni, da tako kažem, način... A da ti bude jasnije: kad te obasja sunce — to sam ja, to smo svi mi Rajani, to mi djelujemo na zemlju... Kad vi zapalite svijeću i onda mi dolazimo, na poseban način iako smo i inače tu! Zato vi za nas palite svijeću... a na Dan mrtvih svi smo tu! Tako mi djelujemo na zemlju. Djelujemo na ono što se na zemlji zove sudbina.

— Zar je sve određeno unaprijed?

— Skoro sve. Ali posebni su duhovi koji to rade, koji rade na planiranju životne zbilje i posebni su duhovi koji to imaju pravo mijenjati u dogovoru s duhom čovječjim, koji je marljiv!

— Zbilja ćeš nam pomoći?

— Uistinu. Sve što sada radim to je samo dio te zadaće, koja će izmijeniti *sve!*

— Sve?

— Da, sve! Vidjet ćeš...

— Ja?

— Da, i ti ćeš to vidjeti, ti ćeš mi se pridružiti tu i opet tamo! To je tu za tebe zapravo *ondje,* a *tamo* to je tvoje sadanje *tu,* iako ono *tamo* baš ne će biti više ovo sasvim *tu!*... Kad budu svi već klonuli, ja ću se pojaviti, ja, kojega su svi prezirali — jer to je sudbina proroka božjih i narodnih — i vratiti sve kao što je bilo!...

— Kao što je i bilo?

— I bolje, i bolje će biti! Bolje!

— Znači, ne ćemo još propasti?

— Ne! Naš narod ne može još propasti jer ima svoju ulogu u božjem nacrtu i rasporedu.

— Potrebni smo?

— Da! Izabrani smo! Izabrani za jednu posebnu ulogu!...

— Ali kako ćeš to postići kad opet dođeš?

— Riječju!

— Riječju? Zar se to može riječju?

— Upravo Riječju se sve može! Jer u Riječi je ponajvećma ON!

— Tko je to ON?

— To je On koji nas tu vodi!

— Gdje tu?

— Najčešće tu: na Suncu. Ja sam sad sav od vatre! Jer i on je vatreno biće, zato kad sunce sja, onda smo mi za vas najjači!

— Rekao si: Riječju!

— Da, jer u Riječi je On! Doći ću s njim na usnama, s vatrom u ruci. Ja ću tada ponovno propjevati, jače nego prije! Do sad sam bio Pjesnik ali odsad ću biti Svećenik! Svećenik koji pjeva pjesmu dosad neispjevanu! Ja ću uskrsnuti narod naš vatrom — vatrom i riječju! Vratit ću mu vjeru i nadu, vratit ću mu njegovo ime i njegovu ljubav za se!

... Nakon takvih riječi on obično nestaje. Onda se javlja Ona! Ona koju sam ljubio više od svih! Preklinjem je i molim je, da mi kaže zašto nije htjela biti moja. Ona veli da je htjela ali da joj je bilo zabranjeno, da ju moram i dalje ljubiti i kad se ponovno sretnemo da će moja ljubav biti nagrađena! I ona je mene željela kao i ja nju, ali je uvijek bila spriječena! Nije mogla! ...

Teško mi je, kad mi ona to govori, ali ipak lakše nego li da je više nikada nisam čuo! ... Divno je da su se oboje javili sad pri kraju mojeg tužnog života! Divno je to ... Sretan sam ... ipak sretan! ...

... Cvrčci se čuju svaki dan podjednako. A zvono zvoni danas!? Zvono zvoni prvi puta otkad sam ovdje! Da nisam to ja umro? Saznat će ja to već naskoro ... Saznat ću i ako sam mrtav — znat ću ja to i jedno i drugo!

... Zvono zvoni. Komu zvoni? Na zvoniku sjedi ptica. Vidim ju jasno. U kljunu joj lipova grana. Čutim vonj njezinih malih žutih cvjetova. On me opaja.

A. P. ČEHOV:

Pripovijest starijeg vrtlara

U stakleniku grofova N. bila je rasprodaja cvijeća. Kupaca nije bilo mnogo: ja, moj susjed zemljoposjednik i mladi trgovac drvom. Dok su radnici iznosili našu prekrasnu kupovinu i tovarili je na kola, mi smo sjedjeli kraj ulaza u staklenik i razgovarali o svemu i svačemu. Vrlo je ugodno sjedjeti u toplo travanjsko jutro u vrtu, slušati ptice i gledati kako se cvijeće izneseno na slobodu otvara suncu.

Utovarom bilja ravnao je sam vrtlar, Mihail Karlovič, dostojanstven starac puna obrijana lica, u krznenu prsluku bez kaputa. On je sve vrijeme šutio, ali je sa strane pratio naš razgovor, očekujući nećemo li kazati štogod novo. Bio je to pametan, veoma dobar, od sviju poštivan čovjek. Iz nekog razloga svi ga smatrahu Nijemcem, mada je po ocu bio Šveđanin, po majci Rus i išao u pravoslavnu crkvu. Znao je ruski, švedski i njemački, mnogo je na tim jezicima čitao, i niste mu mogli učiniti većeg zadovoljstva nego mu posuditi koju novu knjigu ili porazgovoriti s njime recimo o Ibsenu.

Imao je on i slabosti, ali nedužnih; tako je na primjer sebe nazivao starijim vrtlarom, iako mlađega nije bilo; izraz lica bijaše mu neobično važan i gord; nije dopuštao da mu protivrječe i volio je da ga slušaju pažljivo i ozbiljno.

— Pogledajte, molim vas, dobro ovoga momka, to vam je pravi nitkov — reče moj susjed, pokazujući na radnika sa zagasitim ciganskim licem, koji se upravo provezao pokraj nas na bačvi s vodom. — Prošle nedjelje sudili su mu u gradu zbog pljačke i oslobodili ga. Proglasiše ga duševno bolesnim, a pogledajte mu samo njušku — puca od zdravlja. U zadnje vrijeme u Rusiji već prečesto oslobađaju nitkove, obrazlažući to njihovom bolešću i afektima, a te oslobađajuće presude, taj očigledni znak slabosti i nesavjesnosti, ne vode dobru. One demoraliziraju puk i otupljuju osjećaj pravednosti do te mjere da smo već navikli vidjeti porok nekažnjenim, i znate, na naše se vrijeme slobodno mogu primijeniti Shakespeareove riječi: »U našem zlom i razvratnome vijeku i dobročinstvo mora moliti oproštenje u poroka.«

— To je istina — složi se mladi trgovac. — Zbog toga što sudovi oslobađaju krivce sve je više ubojstava i paleža. Pitajte samo seljake.

Tu nam se vrtlar Mihail Karlovič okrene i reče:

— Što se mene tiče, gospodo, svaki put kad čujem da je sud koga oslobodio — ja se oduševim. Ne bojim se za pravdu i čudoređe kad koga proglase

»nevinim«, naprotiv, osjećam veliko zadovoljstvo. Čak i kad mi moja savjest govori da je porota, oslobodivši prestupnika počinila pogrešku — ja i tada likujem. Ta prosudite i sami, gospodo: ako suci i porota više vjeruju čovjeku nego dokazima, stvarima i riječima — nije li onda ta vjera u čovjeka sama za sebe iznad svih ustaljenih shvaćanja? Ta je vjera dana samo malobrojnima koji razumiju i osjećaju Krista.

— Dobra misao — primijetih ja.

— Ali nije nova. Sjećam se, jednom davno čuo sam o tome staru predaju, vrlo lijepa priča — reče vrtlar i osmjehnu se. — Pričala mi ju je moja pokojna baka, očeva majka, divna starica; pričala mi je na švedskom — na ruskom to ne bi zvučalo tako lijepo, tako klasično.

Ipak ga umolismo da nam je ispriča ne obazirući se na grubost ruskoga jezika. Očevidno raspoložen, on polagano pripali lulu i pogledavši mrko radnike započne:

— U neki gradić doselio se stariji, prilično ružan gospodin, samac, po imenu Tomson ili Vilson, to sada nije važno. Nije bitno njegovo prezime. Njegovo zvanje bijaše plemenito: liječio je ljude. Uvijek je bio natmuren i nedruštven, govorio je samo toliko koliko je to zahtijevalo njegovo zvanje. Nikome nije odlazio u goste, ni s kim nije produbljivao poznanstva dalje od šutljiva naklona i živio je skromno kao kakav pustinjak. Stvar je u tome što je on bio učen, a u ono su se vrijeme učeni ljudi razlikovali od ostalih. Oni su dane i noći provodili u razmišljanju i promatranju, čitanju knjiga i liječenju bolesti; sve ostalo bijaše za njih beznačajno; oni nisu imali vremena da vode suvišne razgovore. Stanovnici gradića dobro su to razumjeli i nastojali su da mu ne dosađuju svojim posjetima i praznim razgovorima. Bili su sretni što im je Bog konačno poslao čovjeka koji umije liječiti bolest i ponosili su se što takav čovjek živi u njihovom gradu.

— On sve zna — govorahu za nj.

Ali time nije bilo kazano sve. Trebalo je dodati: »on voli svakoga!« U grudima toga učenog čovjeka kucalo je divno, anđeosko srce. Jer kako god uzmemo, ti mještani bijahu za nj tuđi ljudi, ne rođaci, pa ipak ih je on volio kao svoju djecu i nije žalio za njih ni vlastitoga života. Sam je bio tuberkulozan, kašljao je, ali kad bi ga pozvali bolesniku, zaboravljao je na vlastitu bolest, nije štedio sebe, i gubeći dah penjao se na brdo, ma kako visoko ono bilo. Nije mario za vrućinu ni zimu, prezirao je glad i žeđu. — Novaca nije uzimao i, čudna stvar — kad bi mu bolesnik umro — on bi zajedno s rođacima išao za lijesom i plakao.

Uskoro je on postao gradu tako neophodan da su se ljudi čudili kako su ranije mogli biti bez toga čovjeka. Njihovoj zahvalnosti nije bilo granica. Odrasli i djeca, dobri i zli — jednom riječju, svi su ga poštivali i znali njegovu vrijednost. U gradiću i okolici nije bilo čovjeka kome bi na um palo da mu poželi štogod zla, a kamoli da mu takvo što i učini. Odlazeći od kuće, on nije nikada zatvarao ni vrata ni prozore, uvjeren da nema toga lopova koji bi poželio da ga okrade. Često se dešavalo da je, vršeći liječničku dužnost, morao daleko putovati kroz šume i planine u kojima su se zadržavale bande gladnih skitnica, ali se i tada osjećao posvema sigurnim. Jednom, kad se noću vraćao od bolesnika, napadoše ga u šumi razbojnici, ali prepoznavši ga, oni

s poštovanjem skinuše kape i upitaše ga bi li štogod pojeo. No kad im on odvrati da je sit, dadoše mu topli ogrtač i otpratiše ga do samoga gradića, sretni što im se ukazala prilika da se bilo čime oduže plemenitom čovjeku. I tako, kazivala je dalje moja baka, nije nikakvo čudo da su ga poznavali čak konji, krave i psi i pokazivali radost kad bi ga ugledali.

I eto taj čovjek, za kojega se činilo da se svojom svetošću zaštitio od svakog zla, kojemu su željeli dobro čak razbojnici i bezumnici, nađen je jednog lijepog jutra ubijen. Sav u krvi, razbijene lubanje, ležao je u jarku, a njegovo blijedo lice izražavalo je čuđenje. Da, ne užas, već upravo čuđenje skamenilo se na njegovu licu kad je pred sobom vidio ubicu. Možete zamisliti kakva je bolna tuga obuzela stanovnike gradića i okolice. Ne vjerujući vlastitim očima, svi su se u očajanju pitali: tko je mogao ubiti toga čovjeka? Suci koji su vodili istragu i izvršili pregled liječnikova tijela rekoše: — »Pred sobom imamo sve znake koji ukazuju na ubojstvo; ali budući da na svijetu nema takvog čovjeka koji bi mogao ubiti našega doktora, očigledno je da se ovdje ne radi o ubojstvu i da su svi znaci koji na nj ukazuju puki slučaj. Moramo pretpostaviti da je doktor u mraku pao u jarak i od udarca umro.«

S takvim se mišljenjem složio cijeli grad. Doktora sahraniše i nitko više nije spominjao nasilnu smrt. Misao da postoji čovjek koji bi mogao pasti tako nisko i ubiti doktora, činila se nevjerojatnom. Jer i niskost ima svoje granice. Nije li tako?

I možete li sada zamisliti: iznenadni slučaj ukazuje na ubicu. Jedan propalica, koji je već mnogo puta odgovarao na sudu i bio poznat po svome razvratnom životu, viđen je kako u krčmi zapija kutiju za cigarete i sat, koji pripadahu doktoru. Kad ga pritisnuše pitanjima, on se zbuni i reče neku očiglednu laž. Pretražiše njegovu nastambu i pod krevetom nađoše okrvavljenu košulju i liječničku lancetu s pozlaćenim koricama. Zar su bili potrebni drugi dokazi? Zločinca baciše u tamnicu. Ljudi planuše gnjevom; ali u isto vrijeme govorahu:

— Nije moguće! To jednostavno nije moguće! Pazite da se ne pogriješi; jer dešava se da i dokazi varaju.

Ubica je na sudu uporno poricao svaku krivicu. Sve je govorilo protiv njega i dokazati da je doista kriv bilo je isto tako jednostavno kao dokazati da je zemlja crna, ali suci kao da izgubiše razum: po deset puta izlagali su svaki dokazni predmet, nepovjerljivo pogledavali svjedoke, crvenjeli, pili vodu... Suđenje je započelo rano ujutro, a završilo istom navečer.

— Optuženi! — obratio se predsjednik suda ubici. — Sud je utvrdio da si kriv za ubojstvo doktora toga i toga, i osudio te na...

Predsjednik je htio reći: »na smrtnu kaznu«, ali tada ispusti iz ruku papir na kojemu bijaše napisana presuda, otare hladan znoj i poviče:

— Ne! Ako sudim nepravedno, neka me kazni Bog; ali, kunem se, on nije ubica! Ja ne dopuštam ni pomisao da bi se mogao naći čovjek koji bi se usudio ubiti našega prijatelja doktora! Čovjek ne može pasti tako nisko!

— Da, nema takvoga čovjeka — složiše se ostali suci.

— Nema takvoga! — odjekne u gomili. — Oslobodite ga!

Ubicu pustiše neka ide kamo ga volja, i nitko nije predbacio sucima da su postupili nepravedno. Videći toliku vjeru u čovjeka, kazivala je dalje moja baka, Bog je oprostio grijehe svim žiteljima gradića. Bog se raduje kada ljudi vjeruju da je čovjek njegova slika i prilika, i tuguje kada to zaboravljaju i sude o čovjeku gore nego o psu. Neka oslobađanje ubice i donese stanovnicima gradića štete, ali prosudite i sami, kako je blagotvoran utjecaj imala na njih vjera u čovjeka, vjera koja se ne iscrpljuje u samom vjerovanju, već razvija u nama plemenite osjećaje i čini da poštujemo i volimo svakoga čovjeka. Svakoga! A to je važno.

Mihail Karlovič završi. Moj susjed htjede nešto primijetiti, ali stariji vrtlar učini kretnju koja je govorila da on ne trpi prigovora, vrati se kolima, i s važnim izrazom na licu nastavi nadgledati utovar.

Preveli Nikola i Roza Marčetić

Josip VRANA

O dvadesetpetogodišnjici svoga književnog stvaranja

Humoreska

U mome kukavnom životu išlo je sve naopako, pa nije čudo da je i moja književna karijera počela na malo neobičan način.

Desilo se to u vrijeme kada protegli golobradi momčići počinju misliti svojom glavom, i na račun toga počinjaju bezbroj gluposti. Moja se npr. težnja za samostalnošću očitovala u tom što sam napustio školu i bacio knjige u zapećak. Povrh toga, napravio sam još jednu veliku nesmotrenost, tj. zaljubio sam se preko ušiju. Nije bila neprilika u tome što u svojim sanjama i probuđenim čežnjama ne bih našao odziva i uspjeha. Naprotiv! Već kod prvog juriša osvojio sam dvorac svoje kraljevne i njegove nepristupačne bedeme. No kad je među nama došlo do malo ozbiljnijega razgovora, neslavno sam propao sa svojim ljubavnim ponudama. Ona je naime željela da u životu postigne nešto više, a ovako, s nepuna četiri razreda srednje škole, ja ću po svoj prilici postati mitničar, stražar, ili u najboljem slučaju općinski pisar.

Našao sam se u velikoj neprilici, i moje se mišljenje o životu i svijetu u mnogočem izmijenilo.

No taj prvi ljubavni neuspjeh nije me nipošto obeshrabrio. Nitko to od mene nije očekivao — moji su roditelji čak bili sretni što neću više u školu — no ja sam se opet prihvatio knjige. Učio sam, bubao i mučio se kojekako dok nisam svršio gimnaziju i našao nekakvu službicu. Dakako državnu, jer ću samo tako imati pravo na mirovinu. Tek tada sam ponovno pokucao na srce svoje odabranice i — nisam se prevario. Sa svim svojim obiljem i bogatstvom osjećaja, s jedva naslućenim čarima i raskošima, ono je još uvijek pripadalo meni. No ovaj put su mi djevojčini roditelji pokvarili račune. Po njihovu mišljenju državni su činovnici najveći bokci, nikada pristojno odjeveni, nikada siti. Zato su odlučili da svoju kćerku udaju radije za kakvog boljeg obrtnika ili trgovca.

Novi udarac došao je posve iznenada, i to sa strane odakle sam ga najmanje očekivao. Od gnjeva, žalosti i bola umalo da nisam poludio. Moja velika nada, moje ljubavne slutnje, moja dugo isčekivana sreća — sve se to stropoštalo i rasplinulo. Nije mi se naime dalo počinjati iznova, a bio sam i prestar da odem u šegrte. No dok mi se zbilja života narugala tako surovo i grubo,

moja najljepša sanja, ono nježno paučinasto tkanje o ljubavi i sreći ostalo je netaknuto.

Nisam očajnik, a ni kruti sebičnjak. Odlučio sam stoga da svojim poletnim mislima i prekaljenim osjećajima obogatim i usrećim čitav ljudski rod kad već meni nije bilo suđeno da budem sretnim. Prihvatio sam se, dakle, posla koji se u svakidašnjem životu zove književno stvaranje. Maštao sam, snovao i gradio, dok od svoje prosanjane ljubavi nisam stvorio čarobnu priču. Bol i stradanje bili su oni majstori koji su me upućivali na rad i bodrili me da ne sustanem na pola puta. Dok je moja Dulcineja krojila dječje haljinice i prala prljavo rublje svoga bravara ili strojara (ne znam pravo za koga se udala), ja sam neumorno stvarao svoje životno djelo. Poput besmrtnoga Flauberta tesao sam, strugao i gladio, dok nije ispod moga pera izašao potpuni, savršeni ljubavni roman.

U ovo prvo i jedino književno djelo unio sam sav svoj dar, svu svoju vještinu i znanje, žrtvujući mu čak najbolji dio svoga vlastitog života. Nije dakle čudo da je za mene bio naročito svečan čas kad sam čisto ispisani rukopis predavao uredniku našega poznatog nakladnog zavoda.

— Morat ćete se malo strpjeti — primijetio je ovaj ravnodušno — upravo sam zaokupljen nekim drugim poslom. No i kad ga svršim, doći će na red rukopisi koji su mi već prije bili predani. Nakupilo se te robe na vagone...

Takvim držanjem gospodina urednika nisam bio oduševljen, ali ću ipak, mislio sam, mjesec-dva strpljivo pričekati... Izdržao sam čak i tri mjeseca i tek tada pošao k uredniku te ga bojažljivo zapitao da li je već pročitao moj rukopis.

— Da, da, sjećam se — dočekao me urednik srdačno — bili ste nedavno kod mene. No što ste mi ono predali? Oprostite — nastavio je ispričavajući se — kod nas toga ima mnogo, pa se koji rukopis lako zametne.

— Da se moj roman nije možda izgubio? — upitao sam zabrinuto.

— Ni u kojem slučaju! — ogradio se urednik odlučno i gotovo uvrijeđeno. — Kod nas se takve stvari ne dešavaju. Ja ću vaš rukopis već pročitati kad na njega dođe red...

Htio sam ga još nešto zapitati, no urednik je samo odmahnuo rukom i prihvatio se svoga posla.

Nisam bio toliko glup da po držanju ovoga ugojenoga gospodina ne bih zaključio da je glavni urednik nakladnoga poduzeća ugledna i uvažena osoba koja o svome poslovanju ne polaže svakome račune. Zato sam bio mnogo skromniji kad sam nakon nekoliko mjeseci opet pokucao na njegova vrata. I ovaj put me urednik ljubazno otpravio. Rukopis je doduše već bio na njegovu stolu, ali je još uvijek — nepročitan...

Na svoju sramotu moram priznati da sam k njemu dolazio još nekoliko puta, i ne mogu reći, da je bilo uzalud. Uvijek sam od njega odlazio ohrabren lijepim obećanjima. Umalo da se nismo i sprijateljili. Urednik je naime bio pun zgodnih misli, osnova, prijedloga. Dotjerali smo dotle da mi je čak ponudio zaposlenje u nekom svojem pothvatu. Počeo je naime izdavati neki dječji časopis za koji bi trebao što više suradnika. Za početak mogao bih sastavljati križaljke i zagonetke...

Ne treba mnogo objašnjavati kakvo je negodovanje izazvala u meni ova ponuda. Čak sam se i naljutio te zatražio rukopis natrag.

Gospodin glavni urednik našao se dakako u neprilici. Da mi uruči moj roman? Ne, to nikako nije moguće. Kako bi to izgledalo da mi vrati rukopis nepročitan! Nego ako mogu pričekati do sutra...

Znao sam da to nema smisla, ali sam ipak pristao. Sutradan mi je glavni urednik uistinu vratio rukopis.

— Predmet je doduše veoma zanimljiv — primijetio je — i obradba je na visini. Samo je čitav sadržaj odviše erotičan... Priznat ćete, takve stvari, već radi naših čitalaca, ne možemo tiskati...

Pokunjio sam se kao da sam zatečen na kakvom nečasnom djelu, i bez ikakva prigovora prihvatio zamotak radi kojeg sam više od godine dana trčkarao gospodinu glavnom uredniku. Kod kuće sam zbunjeno stao prelistavati rukopis tražeći mjesto koje bi moglo sablazniti nedužne čitaoce. U prvi čas nisam mogao naći ništa naročito. Ali kasnije sam se ipak dosjetio jadu. Na jednome mjestu izmakao se glavnome junaku nedopušteni cjelov...

Za volju čitalaca trebalo je dakle taj cjelov izbrisati. No to se nije moglo drukčije nego da se izostavi jedno ili dva poglavlja. U tu svrhu trebalo je, dakako, i druga poglavlja malo preudesiti, pa je djelo izašlo za dobru četvrtinu kraće.

No tek sada nisam znao što ću s njime. Bilo mi je neugodno da ga nakon stečena iskustva nosim istome uredniku.

— Neka te ništa ne smeta — hrabrio me prijatelj, inače vrlo poznat i uvažen književnik — što prvi put nisi uspio. Svatko od nas imao je u početku neprilike. Uostalom, tvoj urednik uopće ne čita rukopise koje mu nitko ne preporuči. Zato bi bilo dobro da odeš do svoga krsnog kuma koji je dobro poznat s glavnim urednikom. Ako te on preporuči, uspjeh ti je osiguran. Ili da možda ja pokušam?

Nisam htio uvrijediti prijatelja, ali sam ipak odbio i jedno i drugo posredovanje. Radije sam rukopis predao našem poznatom književnom društvu.

Ovaj put nisam se trebao bojati da rukopis neće biti pročitan. Društvo naime imade ocjenjivački odbor, a članovi toga odbora primaju nagradu po pročitanom komadu. Nisam morao tako dugo čekati, no posljedak je bio isti — moj roman opet nije bio primljen. Iz bilježaka ocjenjivača u samom rukopisu, koje je tajnik društva zaboravio izbrisati, razabrao sam da je moje djelo osuđeno kao klerikalno. Pročitao sam ga pažljivo nekoliko puta, ali nisam mogao naći nikakvih tragova klerikalizma. Nije mi preostalo drugo nego da se opet posavjetujem s prijateljem književnikom.

Prijatelj se malo začudio.

— Okrivljuju te da si klerikalac?... No da, djelo se ne može pohvaliti da je pisano u duhu vremena. Tvoji ljubavnici sklapaju na kraju brak, a to je tako nezanimljiv, otrcan svršetak... I Boga si čak nekoliko puta spomenuo... Ipak sve to ne bi mnogo smetalo da se opet nisi obratio na krivu adresu. Tvoj roman i nije mogao biti primljen jer članovi odbora načelno predlažu samo svoja djela i djela svojih prijatelja.

— Zar je to moguće? — zapitao sam prijatelja.

— I ti to ne znaš! — prekorio me ovaj. — Koje dakle čudo što nemaš uspjeha kad uopće ne poznaješ naše književne prilike! ... Nego, dragi Jože — potapšao me prijatelj po ramenu — nemoj zbog toga klonuti. Preradi još jednom svoj roman, pa ćemo ga već negdje plasirati ...

Vidio sam da je sve krenulo nizbrdo. Ako tako nastavim, moj će se rukopis utanjiti kao izgladnjela stjenica, ako uopće ostane na životu. Ipak sam poslušao prijatelja te izostavio poglavlja koja bi mogla poslužiti kao kamen spoticanja. Djelo je tako postalo za polovinu kraće.

Zaziruć još uvijek od posrednika, predao sam rukopis uredniku poznatoga našeg književnog časopisa. Ovome se djelo već po samom naslovu neobično svidjelo, ali je sa žaljenjem ustanovio da je rukopis predug. Na zahtjev čitalaca odlučio je da ubuduće ne štampa djela u nastavcima. Nego, ako možda pripovijest skratim ...

Pogledao sam urednika razočarano, no taj dobri čovjek nikako nije shvaćao moj rastuženi pogled. Nije mi dakle preostalo drugo nego da i to izvedem, ako uopće mislim osvanuti na književnom Parnasu. Kad sam mu rukopis drugi put donio, urednik je s preradom mojega romana bio sasvim zadovoljan. Obećao mi je da će je štampati već u narednom broju.

Konačno! Nakon deset godina čekanja i obilaženja po raznim uredništvima moje će se ime čitati u jednome od naših najuglednijih časopisa. Iza toga slijedit će povoljne ocjene, priznanje, slava! Nisam se mogao suzdržati a da se ne pohvalim pred svojim prijateljem.

— Vrlo mi je drago, da si uspio — polaskao mi je prijatelj. — Uvijek sam te hrabrio i sokolio, jer sam bio čvrsto uvjeren da će od tebe nešto postati. Samo da ti se rukopis ne izgubi ...

— Kako to — zapitao sam prijatelja u čudu.

— No da, nisam ti trebao reći. Urednik ne pazi mnogo na primljene rukopise ... Da si ga radije predao njegovoj tajnici ...

... Rukopis se uistinu izgubio. Budući da nisam imao prijepisa, propalo je tako jedino moje književno djelo, a s njime i dvadeset i pet godina mukotrpnog književnog rada. Računajte: pet godina ljubavnih boli i stradanja, deset godina stvaranja i dotjerivanja, a deset godina obilaženja i prerađivanja, svega dvadeset i pet godina.

Mislim da je to dovoljan razlog da sam sebi napišem prigodno slovo o svojoj književnoj dvadesetpetogodišnjici.

Ljiljana MATKOVIĆ

Riječ

I.

Osim šutnje ništa nije tvoje. Živiš bez nutrine, tijela neranjiva, mržnjom vida. Spasonosna u raskošju poganstva.

II.

Samo ti oslobađaš koja si mrak i strepnja i sjaj u ponornosti bića. Ti koja utihnućem poništavaš i sebe stvaraš obesnažena ostaješ na poprištu.A mi, il' opsjednuti il' mrtvi živimo, sputani mukom valovlja, trava i zviježđa. Bezumnoj se kretnji nadamo.

III.

Da me pokrene tvoja milost, prazninom se opčinjam gdje zanijemi i jeka. Ljubavi jasnoća bi ubojita, a ti si u meni spašena tišinom. Bez progonstva nisi svoja niti zvuk tvoj odjekuje.

IV.

Kletva raspeta svemirom krug tvoj u beskraj upravlja.
Ostavi me na svom smaknuću, za ništavilo prerušenu.

Patrick JÉZÉQUEL

Katedrala

Franciski i Mariji - Kristini

Malo-pomalo grabeći put, dok se glava u Franciski i Miriji-Kristini molitvi izdizala nad tijelom umornim od hoda,

Šestar naših koraka valjajući se na suncu kroz polja
ocrtavaše po cesti vrhove zvonika.

I mi smo zapjevali svoju koračnicu u taktu
naših srdaca i znoja naših lica
Da bismo polako pripremili, polako i mučno,
polagani i bolni zaziv jedinog završnog suzvučja
Što odjekuje u skladu tisuću svodova i stupova
u jedinstvenom i jedinom prizoru divne katedrale.
I more ne bijaše onda tako lijepo u mornarskim pjesmama
Kao naša katedrala za umor naših glasova što se sastajahu i grljahu na raskršćima naših putova.
Jedan s drugim, svatko podizaše svoju desnu ruku,
jedno s drugim, dvoje po dvoje.
Rukovet deset prstiju i luk dviju ruka, da bi zagrlili svjetlo, i nas ... preobražene.
Sjećaš se kako smo na stolnjaku naše ljubavi dijelili svi zajedno taj isti veliki komad života
Režući svojim smijehom te velike dobre komade kruha dana punih mira.
Kako smo i mi rasli s obzorjem kada je vjetar oblikovao naša tijela, lijepa i velika toliko
Da smo katkada zapinjali čelom o oblake ...
I te žèljê da zajedno jedni s drugima svjetlošću tisuću naših prstiju
Lukom tisuću naših ruku skupljenih dvije po dvije jedni s drugima podignemo
Katedralu naše jedne jedine vjere.
Svako lice bijaše prozor oslikan svijetlim bojama i urešen tamno
Kao ovaj živi izvor prejake životne radosti
u našoj nutrini, bistar i ujedno smeđ od ilovastih naplavina našeg umora.
Mi smo znali da treba pošto-poto stići
da uzmognemo opet krenuti
Ali i to da u najtamnijem kutu našeg umora,
na koru naše katedrale, gdje se sabiru sjene,
Bdije jedna žena kojoj možemo jednako reći:
»Majko« i »Naša Gospo« ...
I bilo je lijepo, ruku podignutih za večernju žrtvu, naših ruku sjajnih od svjetlosti,
Misliti na to da nas netko čeka tamo
za Očevim stolom
Da dijeli s nama uz jedino završno suzvučje pod svodovima i bojama
Kruh i sol, s uljem i vinom.

Hodočašće Chartres — 1967.

Jadnica

Ti, koja na uglovima uličica tapkaš
nogama po hladnom pločniku
Ti, djevojko s raskršća, vrata neprestanog propuha,
koja se griješ navečer drugim ogrjevom
Ti koja iz siromaške zdjele piješ vodu zaborava
iz sramotnih mješina pohote
Ti plačeš, jadna Magdaleno, jer te napokon
pronađe čovjek koji te je pobijedio.
Ali plakala si i prije. Vidio je taj čovjek
da ti često plačeš.
Jer je tvoje lice postalo mrtva pustinja
s dvije duboke jame u sredini
I sasvim na njihovu dnu odrazom drhtave vode
uznemirene jezom
Od ove kiše koje bi mnogo, mnogo trebalo
da odjednom pritisne oblake
Da bi se mogla izliti u suzama, bez srama
i grčenja
Između izlokanih obraza i ustiju živog
i zlosretnog krajolika.
Kad si ga, kao sve druge, prvi put pogledala
svojim pogledom bludnice,
A on te pogledao tisući put, kao nitko drugi,
jer u očima mu ne bijaše običnog blijeska
Boje smrti i želje da grize i razdire
tvoju put
Ti si čula svoju dušu — tvoju dušu, Magdaleno —
kako potiho odgovara: »Nisam ja kriva ako sam dijete uličarke.
Naučih od svoje majke samo jedan zanat. A to je ovaj. Ali ljudi kažu da to ne valja.
Nije to zbog novca. Fućka mi se za nj. To je tako. To je ni za što ...«
A on, taj neobičan stranac, i bome lijep čovjek, očiju punih svjetla ljubavi
Upirući svoj pogled u tvoje oči, mnogo bolje nego da je stavio svoje usne na tvoje, Magdaleno,
Razbio je na tvom srcu branu koja zaustavljaše vodu tvojih suza mržnje

Izlijevajući, sada on, po samoj tvojoj kosi i
tvom licu pomast svoje milosti.

Pobijeđena do njegovih nogu, ti plačeš sada,
Magdaleno, ne više zato što te boli utroba

Nego jer ti je On, prolaznik, čovjek s raskršća,
pružajući ti ruku,

Otvorio vrata u visine da se uspneš gore
po vječnim putovima.

20. rujna 1968,
kvatreni petak

Ljubica

Vama iz Biograda,
a posebno Ljubičinim roditeljima

Ivan, Anton, Ljubica
Radovan i Marica
Kao leptiri koji blistaju
na zrakama zore
Kao leptiri koji blistaju...
I širi val širom svijetlih prostora
Postojan miris
Koji ne poznajemo
Ali koji uvijek kad ishlapljuje toliko sliči
Pjesmi ljubavi i ambre
Podnevnog neba vjenčanog s morem
Neba vjenčanog s morem...
Marija, Marica
Tvoje ime nosi kao živu tajnu
U drhtavim sjenama tvoga smiješka
Neoskvrnutu prozračnost
Ljubavi čistije od čistog smiješka
Naših djevojaka
I pjeva val tužaljku preobilju ljubavi...
More
izjedajući bolno urezuje
Ivane
Na tvojem čelu valovite crte
Donoseći s vjetrovima ponovni teret
Neponovljivih nevolja

Tvoja majka
Antone
Njezine su oči žali
Na koje, gledao si, svaka plima suza nasuče
Olupine njenih slomljenih snova
I raspiruje bura bijesne valove...
U cvjetnjacima ljubica koje krase naše žale
Ljubice
Ti sigurno ne zaostaješ u ljepoti i svježini
I sjećam se tvoje djetinje ljupkosti
Koja me jednog dana natjerala
da plačem
Ohladile se tvoje suze zavijek
Radovane
Ti čekaš
I tražiš pukotinu na tunici noći
Iz koje bi možda izbile
Zrake zore
Evo je...
I plešu
Ivan, Anton, Ljubica
Radovan i Marica
Nasred hrvatskog neba
Kao leptiri ludi od radosti.

Preveo Dinko Tusun

PATRICK JÉZÉQUEL

Patrick Jézéquel, mladi francuski pjesnik, rodio se 1948. u zapadnoj Francuskoj, na granici pokrajine Anjou, Vendeje i Bretanje. Otac mu je tamo profesor na jednoj katoličkoj školi.

Mladost mu je prožeta zelenim i brežuljkastim krajolicima njegova zavičaja.

Srednju školu završio je na školi gdje mu predaje otac. Zatim je studirao na Filozofskom fakultetu u Nantesu. Često je boravio u obližnjem trapističkom samostanu.

1967. posjetio je prvi put Hrvatsku. Boravio je u Poreču s invalidima.

Iste godine piše pjesmu »Katedrala«, nakon hodočašća četrdeset i pet km daleko Našoj Gospi od Chartresa, Péguyevim tragom. Ova zanosna pjesma nadahnuta je također Rodinovim kipom koji nosi ime »Katedrala« (dvije ruke uzdignute u molitvi).

1968. odbija da služi vojsku te mu se priznaje status obveznika koji se po savjesti protivi (objecteur de conscience) služenju vojnog roka. Ostavljajući Sveučilište, pristupa »prnjarima Emausa« abbé Pierrea, koje uskoro mora napustiti zbog lošeg zdravstvenog stanja.

Iste godine dolazi drugi put u Hrvatsku, ovaj put u Biograd.

I slijedeće godine (1969) posjetio je Biograd sa skupinom invalida, za koje se brinuo dirljivom požrtvovnošću i pjevao im često svoje pjesme uz pratnju gitare.

U Biogradu je Patrick upoznao djevojčicu Ljubicu, čiji je otac u to vrijeme boravio u tamošnjoj ortopedskoj bolnici. Mala Ljubica nadahnula je Jézéquela da napiše pjesmu »Ljubica«, u kojoj se osjeća dah našeg mora.

Od jeseni 1969. P. Jézéquel je profesor francuskog jezika na jednoj katoličkoj školi u Ancenisu (kod Nantesa). Živi u skromnoj kući na selu, sa svojom ženom Laurence i sinčićem Gwenaëlom (što bretonski znači Bijeli Anđeo).

Iz Jézéquelovih pjesama izbija duboka proživljenost čuvstava i zrelost pogleda na život koja zapanjuje kod tako mlada čovjeka. Stihovi su mu puni blistavih slika, a njihov ritam nosi čitatelja u svijet pjesnikove duše.

Pjesme koje objavljujemo uzeli smo iz zbirke »Symphonie parturiente« (»Simfonija rađanja«).

D. T.

Ivan GOLUB

Badnjak

Sam.
Na obamrloj grani
snijeg.

Sam.
Negdje daleko, desetljeća daleko:
»Narodil nam se kralj nebeski«
»Jel vidiš Isuseka?«
»Kušni ga!«

Sam.
Mati s lancem od zrnja
ovijenim oko koštunjave ruke.
Otac u visokim čizmama s mirisom zemlje
naslonjen na crkvena vrata.

Drhtim drhtajem božićnih voštanica
i jelkinih grana.

Dječak je donio nemir danima,
mojim danima, danima svim.
Nemir života? — Život . . .

Biti pjesnik

Najljepše je možda biti pjesnik.
Pjesnik smije i umije reći što je on i što nije
On je vječni Adam koji bića imenuje.
On ne mora biti jasan

I ne mora njemu jasno biti,
Biti pjesnik
znači — biti,
biti ja i ti.

Najteže je možda biti pjesnik.

Kojima je sve jasno

Vi kojima je sve jasno
Vi što sve znate,

Nama je najviše toga nejasno
i mi jedva nešto znamo.

I Bog je nejasan.

Vi kojima je sve jasno
Vi što sve znate
Naše se staze razilaze.

Starac koga dvadeset i osam godina znam

Ocu Anđelku Juriću

Glava snježni vrhunac
Govor jeka bregova
Korak hod vjekova
Oči pune Boga.

Enver ČOLAKOVIĆ

Nekoliko riječi o poeziji Ante Jakšića*

Kad pjesnik slavi 40-godišnjicu književnog rada, kad pred nama stoji 8 zbirki pjesama stvaranih u razdoblju od gotovo pola stoljeća, onda je sigurno da je njihov autor zreo pisac, da je izgrađena umjetnička ličnost. Da, Ante Jakšić izgrađena je pjesnička ličnost i njegova je poezija, kako se ono veli, dorečena. O njoj se već, premda autor i dalje stvara, može govoriti kao o zaokruženom opusu, kao o cjelini kojoj teško da ćemo imati što dodavati. Kad, s druge strane, listamo naše antologije lirike, naše enciklopedije i edicije čija je svrha upoznati nas, a osobito mlađe naraštaje, s umjetnicima i njihovim djelima, ime Ante Jakšića u tim knjigama teško ćemo naći. Da li je on — koji danas slavi 40-godišnjicu umjetničkog stvaralačkog rada, on — koji je autor 5 romana, od kojih je jedan, »Šana se udaje«, tiskan u ništa manje nego 28.000 primjeraka i sav rasprodan još prije dobrih dvadesetak godina, on — koji je i u proznom stvaralaštvu stalno aktivan, ta njegove zbirke pripovijedaka i romani tiskani su nedavno i opet već gotovo rasprodani, da li je on, taj Ante Jakšić, toliko beznačajan da mu u našim informativnim edicijama nema mjesta, ili...?

Da, da, ili... Taj je »ili« danas, kad ovdje slavimo jubilej, daleko značajniji od našeg manje ili više objektivnog suda o njegovoj poeziji; taj je »ili« i ovdje i svugdje nazočan kao pitanje na koje jednom treba naći adekvatan odgovor.

Nužno nam se, naime, nameće pitanje da li je Ante Jakšić jedini tako zvani »zaboravljeni«, »izostavljeni«, »vremenom pregaženi« pisac, da li je osamljena pojava u našem kulturnom nemaru za kulturne vrednote, ili je samo jedan od »zaboravljenih«? A u čemu je razlog te zaboravnosti naše dnevne kritike, naših revnih obavjestilaca o zbivanjima u kulturnom životu ovog dijela svijeta, što ga zovemo »lijepa naša domovina«?

Ne nameće li nam hamletovsku konstataciju o državi Danskoj činjenica da se mnoge naše kulturne vrednote jednostavno zaboravljaju? Jer Ante Jakšić, na žalost, nije osamljena pojava. U nas se, naime, uvriježilo pravilo o nejednakom vrednovanju ne samo književnih stvaralaca! Društvo književnika danas u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj broji oko 300 članova, među koje spada i Ante Jakšić, ali u našoj dnevnoj štampi, u našim enciklopedijama

* Pročitano prigodom proslave 40-godišnjice njegova umjetničkog rada.

spominju ih samo desetak-dvadesetak, a svi ostali su, recimo blago: zaboravljeni. U nas se nekoliko kritičara kao po nekom prešutnom sporazumu ograničilo na veoma malen broj ličnosti o kojima pišu, a za ostale se, ako se išta veli, obično upotrebljavaju nekakvi ni malo literarni termini kao: »minoran pisac«, »zastario pjesnik«, »pregazilo ga vrijeme« i sl. Ako tome pridodamo još i žalosnu činjenicu da ti naši kritičari i profesori književnosti kada govore »pregazilo ga vrijeme«, zapravo sebe identificiraju s vremenom, jer ne kažu: »pregazili smo ga, prešutjeli smo ga«, a zašto? Ako valja, pohvalimo ga, ako ne valja — pokudimo ga, bolje rečeno: kritizirajmo ga, pa će mu naša kritika pomoći da se »popravi«, ili će ga »zatući«, ako to treba. Ali ima i nešto gore. Mnogi naši, osobito mladi, književni historici i kritičari dobar dio naše suvremene literature jednostavno ne poznaju. Za njih je nema, bila dobra ili loša, velika ili mala, suvremena ili zastarjela, za njih ona ne postoji. Upravo danas, dok sam se spremao da nešto progovorim neznatno starijem kolegi o njegovoj poeziji prigodom ovog jubileja, da, upravo danas sam od jednog našeg — i te kako uvaženog — kritičara čuo: »Ma tko vam je opet taj Jakšić? Mi znamo za Đuru Jakšića, drugoga nema.« Da, da, nema autora 8 knjiga poezije i 5 knjiga proze! Nema pjesnika koji je svoja djela objavio u gotovo čitavoj našoj periodici širom Jugoslavije, pa čak i u zagrebačkom »Telegramu«.

Nema autora stihova:

Na koljenima ruke zaboravljene
ruke
u žutom sjaju kasne jeseni...

(Osamljena).

Da su zaboravljene samo ruke, kako to slikovito veli naš Ante, nekako bismo se još i pomirili s tom zaboravnosti, ali je zaboravljen i autor te pjesme, koji, evo — živi i djeluje i to i kao pedagog i kao umjetnik, kao živi graditelj naše kulture. Živi, a na žalost nije osamljeni živi leš, ali ne Dostojevskog, već naše dnevne kritike, pa i naših enciklopedista i historika književnosti.

Naravno je da se, hoćeš-nećeš, moramo upitati: a zašto je tako? Zašto su pjesnici poput Ante Jakšića, Augusta Đarmatija, Vladislava Kušana, Radovana Žilića i mnogih drugih danas mrtviji od stvarnih mrtvaca poput Frane Alfirevića, Đure Sudete, Luke Perkovića i čitave plejade naših vrsnih pjesnika iz razdoblja što je nazvano erom »između dva rata«? Koji su razlozi tom »neživljenju«? Da li jedino neinformiranost kritičara? A smiju li oni biti neinformirani? Da li je možda Ante Jakšić nekakav nepoželjan, u toku okupacije kompromitirani pisac, pa ga zato, eto, namjerno zaboravljamo? Premda nepravedna, ali bi to bila bar neka logična »osuda«. No, Jakšić ne samo da nije s te strane kompromitiran, već je naprotiv, kao i mnogi, žrtva toga razdoblja i on je i danas aktivan i odgaja našu djecu, djecu ovoga vremena i to na najdelikatnijem pedagoškom području.

Žao mi je što sam te misli izrekao upravo sada i ovdje, ne toliko da našeg slavljenika stavim na ono mjesto koje mu u našoj literaturi pripada, koliko da upozorim naše kritičare koji autoritativno pišu o našoj živoj literaturi na niz onih što ih oni — bezrazložno — zaboravljaju.

Neki, da bi tu bezrazložnost obrazložili (naravno, isključivo sebi samima ili prijateljima »u četiri oka«) posve neodgovorno izvlače iz rekvizita svog »čistunstva«, osim uobičajenih fraza o »minornosti« i »zastarjelosti«, još i epitetone poput: »epigon« (ali, zaboga, čiji?), »klerikalac«, »pučki pisac« i sl. O tome da li je Ante Jakšić »klerikalac«, pa je, eto, zarad toga zaboravljen, htio bih (kao nekršćanin, prema tome automatski isključen iz kruga simpatizera bilo kakvog klerikalizma) kazati koju riječ. Jakšić jeste u nekim svojim pjesmama religiozni pjesnik, pjesnik-filozof, i to katolički, kršćanski pjesnik-mislilac, ali je daleko od svakog klerikalizma i čak je, možda i nesvjesno, uvijek svjetovan, napredan i — a to je neobično važno — hrvatski pjesnik, sin ove grude, sin hrvatske šokadije o kojoj pjeva s mnogo ljubavi. Da li je pak »pučki pisac« i da li je činjenica da netko piše za puk, za narod, za sve slojeve našeg socijalističkog društva, a ne samo za određeni uski krug, ujedno i preduvjet »minornosti«, o tome, mislim, ne treba diskutirati. Svaki je dobar pisac — pučki pisac, jer ga treba i može čitati svaki pismeni čovjek (koji će, naravno, iz pročitanoga percipirati koliko može), a svaki je »minorni« pisac loš, pa makar pisao same komplicirane ili »izmudrijane« pseudofilozofske maksime ili nakaradne i nejasne stihove zaogrnute plaštem »pomodnosti«.

Pjesnik Ante Jakšić svojim je djelom svakako zavrijedio veći autoritet u našem javnom životu od onoga što ga posjeduje, ali on ne stvara laktima, već perom i nije ni nametljiv ni prodoran, a skromnost danas, čini se, nije vrlina.

Kakav je taj zaboravljeni, nedovoljno ili nikako poznati pjesnik? Čuli smo i čut ćemo njegove pjesme, pa ćemo to lako ocijeniti i sami. Jedno ćemo možda teže uočiti u njegovoj dosta hermetičkoj poeziji, zato ću pokušati u najkraćim potezima ukazati na neke karakteristike njegove poezije. Ante Jakšić, premda piše sonete i druge oblike tzv. vezanog sloga, nije ni nemoderan, ni nesuvremen, ni zastario. On je u biti moderan pjesnik. Njegov slobodni stih, osobito u zbirci ELEGIJE (Subotica, 1954) nosi sve odlike suvremenog pjesničkog izraza. Jakšić je pjesnik ljubavi, ali ne samo strastvene, putene, mladenačke ljubavi, već više ljubavi humaniste, ljubavi čovjeka prema čovjeku. Njegovi stihovi u pjesmi »Majka tuguje za poginulim sinovima«:

Srce sam svoje prostrla po trnju i kamenju
da mekši budu putovi
za noge vaše djetinje...

govore o majčinskoj ljubavi snagom zrelog pjesničkog izraza.

Jakšić je, kao što sam već napomenuo, hermetik. Toj njegovoj zatvorenosti i osamljenosti krivci su, možda, isti oni kritičari koji ga zaboravljaju naprosto zato što, eto, ne čitaju našu suvremenu liriku ako je autor, štono se veli, čovjek u zrelijoj dobi, kao da i danas mladi pjesnici ubrzo neće dospjeti u Jakšićeve godine i onda — vjerojatno — postati »zastarjeli«, »pregaženi vremenom«. A vrijeme ne gazi umjetnost, ako ona to jeste; ona može vremenom »izaći iz mode«, ali ne i zastarjeti, jer je onda Homer sigurno zastarjeliji od Shakespearea, a ovaj pak, recimo, od Victora Hugoa!

Evo kako »zastarjeli« Jakšić doživljava svoju osamljenost godine Gospodnje 1954, možda i zato što tada ne živi u Zagrebu, već u Subotici:

I sam sam kao grana slomljena
bez sunca
i bez utjehe...

(Daleko od svojih).

Jakšić je pjesnik tuge, nostalgije, boli. On je i slikar. Evo jednog njegovog pastela:

Bez mjesečine miruju
u gori
stabla ukleta...

(Mrtva ljubav).

Treba samo pročitati naslove njegovih zbirki:

»OSAMLJENI MOSTOVI«,
»PRED VRATIMA TIŠINE«,
»POD SAPETIM KRILIMA«,

pa ne zaboraviti ga i čestitati mu ovaj skromni jubilej kojemu je i ovih nekoliko riječi još skromniji doprinos.

Tin KULIĆ

Pjesnik skromnog života i male sreće

Uz 50-obljetnicu smrti pjesnika Ante Miroljuba Evetovića

Prihvaćam tvrdnju napisanu u svoje doba, da je »prvi pravi i najveći bunjevački pesnik Ante Evetović - Miroljub«[1]), ali s napomenom da je pretvrda i danas prenaglašena. Preinačujući tu rečenicu, rekao bih da je Miroljub (Ante Evetović) prvi književnik bačkih Hrvata koji je bio hrvatski književnik (otvoreno i javno isticao je svoje hrvatstvo) i pisao hrvatskim književnim jezikom.

Možda sve ovo nije uputno uvijek isticati. Ali u ovom hrvatskom povijesnom trenutku, baš kao i u trenutku sadašnjice bačkih Hrvata, čini mi se to isticanje neophodnim.

* * *

Rodio se u čestitoj, siromašnoj bunjevačkoj obitelji u Bačkom Aljmašu, 12. lipnja 1862. Na krštenju je dobio ime Franjo (zvali su ga Francom), a tek kasnije, kada je stupio u franjevački red zamijenio je svoje krsno ime redovničkim ANTE. Ovo je redovničko ime zadržao i nakon prijelaza u svjetovne svećenike (1899).

Polazeći od istine da na oblikovanje osobnosti djeluje i podneblje, i obiteljska, društvena sredina, moram istaći da se Miroljub (to je književno ime Franje Ante Evetovića) razvijao u veoma lijepom hrvatskom mjestu, na krilu bačkih ravnica, okruženom vinogradima, bogatim voćnjacima.

Seljačić, okružen mlađom i starijom braćom (bilo ih je 13), provodio je Miroljub skromno svoje dječačke dane poput ostale siromašnije djece. O svome djetinjstvu zabilježit će kasnije Miroljub istinu:

...moja zipka mala,
Nije bila srebrom okovana;
U svilu me i kadivu nije
Pokojna me zavijala Nana,
Već po trnju siromaštva muka
Vodila me njena brižna ruka.

(Nisam doš'o na svijet...)

1) Milivoje V. Knežević: O Bunjevcima, Subotica, 1927, str. 35.

Ako kasnije bude u pjesnikovu djelovanju ponešto jače naglašena sućut prema običnom puku, razumijevanje za potisnute, izrabljivane, ne treba to shvatiti kao neku izuzetnu »socijalnu angažiranost«[2]) ili satirični žalac.

Koliko to god bilo suvremeno i napredno isticati, u Miroljuba se ne radi o smislenom, klasnom i revolucionarnom nastupu, nego o ljudskom suosjećanju s braćom, s ljudima koji pate i kojima život nije pružio koliko im je potrebno.

U obitelji je Miroljub primio prve poruke o životu i poticaje za borbu za boljitak svoga zavičaja. Otac Dano (Danijel) i majka Emerka (rođ. Antunović) bili su brižni roditelji. Od oca je čuo brojne podatke o životu, a od majke je naslijedio plemenitost, čuvstvenost i blagost.

Ako su zavičaj i obitelj djelovali na oblikovanje budućeg pjesnika, treba onda istaći i prvo školovanje. Učitelj bunjevačke pučke škole u Aljmašu bio je u ono doba Beno Petrekanić, čovjek srcem i duhom odan idejama Ivana Antunovića, aljmaškog župnika, jednoga od preporoditelja bačkih Hrvata.[3]) U Bačkoj se tada »rabile gotovo iste knjige kao u Hrvatskoj, a dobavljale su se iz Zagreba« — kako to kasnije kaže Miroljub u jednom svome pismu.

Svemu ovome treba dodati da je srednjoškolsko obrazovanje stekao Franjo Ante Evetović u Kalači, u Velikoj isusovačkoj gimnaziji u Kalači. Za njega i njegova brata brinuo se Ivan Antunović, tada već kanonik kalački. Poslije gimnazijskih dana, za provincijalata Ive Rodića, primljen je Franjo Evetović u franjevački red Kapistranske provincije (uzeo je ime Ante). Godinu kušnje (1881—82) proveo je u Beču, studij filozofije svršava u Vukovaru i Dunaföldvaru, bogoslovske nauke u Baji. Svećenikom je postao 1886. a prvu misu je prikazao u Bačkom Aljmašu.

Dakle, opet jedan od činitelja koji su mladom Evetoviću pomogli da napreduje u znanju, u radu, u vlastitoj izgradnji značaja i osobnosti. I kad se činilo da je u redovništvu počeo nalaziti sebe i mjesto svojoj darovitosti, došao je opet novi prijelom: preinake u franjevačkom životu uputile su ga na nove putove. Prešao je u svjetovne svećenike, najprije u pečujsku biskupiju, a kasnije u đakovačku (zapravo je dio pečujske biskupije poslije 1918. administriran iz Đakova). Slijede njegove službe u Egerágu, Valpovu, Veliškovcima, Harkanovcima i konačno kao župnik u Valpovu (od 1912) umire 24. veljače 1921.

Skupivši ovako podatke o Miroljubu, mogli bismo ih koristiti u razmatranju i prosudbi njegova pjesništva.

* * *

O Miroljubu i njegovu radu postoje različite i raznovrsne bilješke. Doduše, nema do danas opširnije studije o njemu (možda je izuzetak profesorski rad Stjepana Velina — Santovo, 1963 — koji je u rukopisu). Ali u svim kraćim napisima Miroljub je istaknut kao simpatična pojava našega književnog života.

U jednom listu piše:

»Ovaj vrijedni radnik na kulturnom polju, sin bunjevačkih seljaka, iskreni prijatelj naroda ostavlja u svom narodu čistu uspomenu pravoga domoljuba.

2) Geza Kikić: Antologija poezije bunjevačkih Hrvata, Matica hrvatska, 1971, str. 111.
3) Stjepan Velin: Mjesto Ante Evetović - Miroljuba u bunjevačkoj književnosti, rukopis, Santovo, 1963, str. 30.

Surađivao je u Matici hrvatskoj pjesmama i crticama. Pod pseudonima Miroljub... uresio je mnoge stranice beletrističkih časopisa«[4].

Simpatična je bilješka:

»Pokojni Evetović bio je ... golubinje ćudi, Hrvat žarka i iskrena rodoljublja, svećenik najuzornijeg života, čelik-značaj. Prema višim ponosit, prema sirotinji blag i vazda otvorene ruke...«[5]

Međutim, o njegovu pjesničkom radu određenije je pisao Rudolf Franjin Mađer:

»Mladi pjesnik Miroljub se javio 1884. godine pjesmom 'Veseli se, pjesmo moja' u časopisu ‚Neven', koji je tada izlazio u Baji pod uredništvom Mije Mandića. Tadanji urednik srijemskog 'Hrvata' dr Večerina svratio je pažnju odmah poslije te pjesme na Miroljuba i sokolio ga da piše. Poslije toga se javljao u svakom broju 'Nevena' i u svakom godištu kalendara 'Subotička Danica'. Godine 1892. prvi put se javio u zagrebačkom časopisu 'Vienac', gdje mu je objavljena misaona i puna čuvstva pjesma 'Oj pjesnici, zašto ne pjevate?'. Tadanji urednik 'Vienca' hvali tom prilikom Miroljubov pjesnički rad i pozdravlja ga u halu hrvatskih pjesnika kao plemenitoga pjesnika, koji više vrijedi od stotine nedarovitih stihotvoraca...«[6]

U srpskim prikazima Miroljuba, osim neuspjele usporedbe s Brankom Radičevićem, sažeto je napisao:

»Miroljub je najznačajniji kao lirski pesnik. Sem objavljenih pesama po 'Nevenu', 'Danici', zagrebačkom 'Viencu' i 'Smilju'. 'Subotičkim novinama', osječkoj 'Narodnoj obrani' i 'Jeki od Osijeka' — najbolji deo, izbor njegovih lirskih pesama nalazi se u njegovoj zbirci 'Sretni i nujni časi' (Osijek, 1908).[7]

Bez obzira na to što je ovdje spomenut niz časopisa u kojima je Miroljub surađivao, treba ispraviti i dopuniti taj prikaz i tvrdnju činjenicom da je osim u zbirci »Sretni i nujni časi« Miroljubovo pjesništvo objavljeno u novim izdanjima god. 1931. Te godine, o desetoj obljetnici pjesnikove smrti, u Subotici je objavljeno Spomen-izdanje pjesama Ante Evetovića Miroljuba (izbor pjesama), a u Osijeku je Klub hrvatskih književnika pretiskao nekoliko pjesama iz zbirke »Sretni i nujni časi« te ih je objavio uz program proslave otkrivanja spomen-ploče u Valpovu.

Iz sveukupnog pjesništva Ante Miroljuba Evetovića (a većim je dijelom poznato) nije teško zaključiti da se najčešće susreću i prepleću dvije niti: njegovo svećeništvo i domoljublje. Ne treba, međutim, shvatiti Miroljuba kao »zakašnjelu jeku romantičarskog prigodništva«[8]. On je pjesnik negdje između Jovana Hranilovića i Augusta Harambašića. U sklopu njihovih motiva, sadržaja i poticaja treba tražiti ne samo odrednice Miroljubova pjesništva nego i njegovu vrijednost. Ni u najintimnijim svojim raspoloženjima (ciklus iz SAMOĆE) neće Miroljub zaboraviti biti poučan i domoljuban:

U melemnoj u samoći
Ja uz gusle gudim,
Pjesmom rod mi obljubljeni
Na ustrajnost budim.

4) Hrvatski list, 25. veljače 1921.
5) Neven; Subotica, 1921, br. 44, str. 3.
6) Glas Matice hrvatske, 1909, str. 115—116.
7) O Bunjevcima, str. 35.
8) G. Kikić: Antologija pjesništva . . ., str. 95.

U tim intimnim pjesmama Miroljub je po svome raspoloženju najčešće sjetan, ponekad elegičan, ali nikad nije tužan, nikad nije negdje u dubinama svojim neutješno rasplakan, duboko ranjen. Njegovi stihovi nisu pisani krvlju koja kaplje iz ranjena srca, nego su to blage riječi koje naviru u predvečerja kad smo tiši, bolji, mekši, blagi do sućuti, topli poput zagrljaja, darežljivi do suza:

Kad tužna srca plaču,
Onda uzmem gusle svoje
I uz gusle tužnoj braći
Srce moje pjesme poje.

(Kad ja pjevam?)

U njegovim pjesmama ima puno cvijeća: razumije ruže kojima prijeti studen, moli jorgovan da savije grane nad grobom majčinim (Moje ruže; Jorgovane, jorgovane...). U ponekim trenucima pjesnik je svjestan težine svojega zvanja i pjesničkog dara:

Da ja pjevam svjetsku ljubav
Il' da slavim bujne strasti,
Imao bih slušatelja
I pjesničke slave, časti.

(Da ja pjevam svjetsku ljubav)

Dok se čitaju Miroljubovi intimni stihovi, lako će se primijetiti utjecaj Preradovićeve strofe, Hranilovićeve elegije, Harambašićeve sjete i hrvatstva, Jakšićeve gorčine, Zmajeve jednostavnosti. No to nisu grijesi pjesnika Miroljuba, nego pošteno nastojanje da oblikuje sebe, da nađe svoj puni i pravi pjesnički izraz. Ukoliko nije dotjerao do savršenstva ne treba ga optužiti; krenuo je s etničke hrvatske periferije da bi se kasnije uključio u život i kulturna zbivanja. Snašao se i probijao naprijed, ponekad je zastao na putu i osvrtao se za zavičajem, za svojom bunjevštinom. Htio je sve što je zavičajno uključiti u naše zajedničko hrvatstvo, u zajedništvo sviju nas koji stojimo na razmeđu svjetova, utjecaja i zbivanja.

Miroljub je doista potekao iz naše bunjevačke sredine, izvorišta njegova pjesništva su u puku, u njegovu zavičaju, u domovini, u njemu samome — u njegovoj duši i srcu. U tome je, kako reče Ljubomir Maraković, njegova snaga:

»Potekavši neposredno iz naroda i nikad se ne udaljivši od njega, našao je jedrinu izražaja i narodnu slikovitost govora, kakvu ima malo koji naš pjesnik onoga vremena...«[9].

Miroljubu treba priznati njegovu vrijednost. Ako i sačuvamo dužno štovanje pjesnika s naše narodne periferije, moramo mu priznati istinska ostvarenja, lirske ulomke iz bogate baštine.

(Sažeti ulomci iz opširnije studije)

9) Obitelj 1936, br. 5, str. 184.

Branko BRUSAR

Ima li A. Pope što da savjetuje i današnjim piscima

Alexander Pope (1688—1744), engleski klasicistički pjesnik i kritik, napisao je u svojoj mladosti **Esej o kritici** (1711), savjetnik pisanja na kakvu su se prije njega među ostalima ogledali i Horacije i Boileau. Dok Boileau priznaje da u **L'Art Poétique** nasljeduje Horacijevu **Ars Poetica,** dotle Pope i u cjelini, obraćajući se za razliku od svojih predšasnika, kriticima, i u pojedinostima prešućuje svoj dug prošlosti, koji nije malen, ali i uspijeva napisati umjetničko djelo za kojim se i danas poseže prije svega radi užitka, koji katkad odvlači pažnju od sadržaja.

Vrijedi li taj sadržaj? Vrijede li takvi savjetnici uopće? Sudeći po današnjoj bogatoj izdavačkoj djelatnosti na tom području, i po časopisima, morali bismo zaključiti da vrijede. Tiskanim savjetnicima priključuju se i mnogobrojne škole pisanja. Iako se takvoj literaturi i takvim školama štošta prigovara, ipak ako se one osnivaju na proučavanju uzora (što je u prošlosti bila jedina mogućnost) i na vlastitu intenzivnom radu, ako im je cilj ubrzati postupak pronalaženja samoga sebe, izbjegavajući uobičajene stupice i udarajući najizravnijim putevima, služeći se iskustvom drugih, onda se u osnovi njihova korisnost ne može pobijati. Dakako, mogućnost pouke pisanja nailazi na granicu koja proistječe iz naravi umjetničkog djela, što se obraća i srcu i umu, prije svega srcu, a pedagogija se na svim poljima, ili iz uskogrudnosti ili iz nemogućnosti, uglavnom nažalost usredotočuje na razum poduprt pamćenjem. Zato svaki nadobudni pisac i pjesnik mora velik dio puta prevaliti sam.

Nije čudo što su u klasicizmu, dobu koje daje prednost razumu, književni savjetnici sa svojim uputama i pravilima bili toliko popularni. Alexander Pope i sam je marljivo učio: prepisivao, prevodio, imitirao, kao što su renesansni slikari-naučnici zdušno preslikavali majstore. Njegov **Esej o kritici** plod je tog iskustva.

Prema Popeu svaki kritik morao bi i sam biti kreativan pisac: »Neka vrsni druge poučavaju, / Kude oni koji dobro pišu« (15—16)[1].

Osobina **sine-qua-non** pisca jest, kako Pope tvrdi, duhovitost, što je glavno značenje riječi »wit«, koju Pope u eseju spominje četrdeset i sedam puta, posvećujući joj toliko prostora da bi se djelo moglo nazvati i »Esej o duhovitosti«. Upotrebu riječi »wit«, koja nije jednostavna ni u samom engleskom jeziku uopće ni posebno u Popeovu eseju, još zamršuje njezin prijenos u drugi jezik. Thrall i Hibbard[2] nabrajaju različita značenja riječi »wit« tijekom vremena: znanje, značenje, mudrost, mašta, rasuđivanje, precizno izražavanje, ugodnost. Barnet, Berman i Burto[3] nazivaju je »zapažanjem sličnosti«, a Loane[4] otkrivanjem istovjetnosti u nesličnostima — najniža, osnovna vrsta je igra riječi. Ove se dvije definicije podudaraju. Lako ćemo uočiti da one vrijede za Popeove stihove: »Zavist zaslugu goni kao

[1] Zadovoljavajući svrhu ovog rada, navodi iz **Eseja o kritici** prevedeni su u prozi.

[2] William Flint Thrall and Addison Hibbard: **A Handbook of Literature** (New York, 1960).

[3] Sylvan Barnet, Morton Berman, and William Burto: **A Dictionary of Literary Terms** (Boston, 1960).

[4] George G. Loane: **A Short Handbook of Literary Terms** (London, 1923).

sjena, / I potvrđuje joj opstojnost« (466—467) i »Tako smo mudri da očeve smatramo budalama, / Mudriji sinovi smatrat će nas istima« (438—439).

Širokim rasponom svog značenja »duhovitost« se približuje »humoru«. Prema navedenom Loaneu u duhovitosti se radi o izvjesnu načinu izražavanja, a u humoru o duševnu raspoloženju. Duhovitost treba slušateljstvo; humor se može zadovoljiti sam. Humor je uvijek blag; duhovitost grize ili se raduje oštro izraženoj misli. Barnet, Berman i Burto daju konciznu definiciju: duhovitošću zapažamo sličnost, humorom nesklad.

U većini od četrdeset i sedam slučaja tokom **Eseja o kritici** »wit« znači svojstvo, a u manjem broju nosioca tog svojstva, »duhovita čovjeka«. Mnogobrojni atributi potvrđuju značenje te riječi. Kad bismo riječ »wit« svuda preveli sa »duhovitost« ili »duhovit čovjek«, esej nam ipak ne bi bio jasan. Kad bismo se, međutim, poslužili izrazima »stvaralačka mašta« (talent) ili »maštovit pisac« (pjesnik), dobili bismo danas razumljiv smisao. Kad engleski čitalac ne bi znao svoj stariji jezik, morala bi se izvršiti slična zamjena. U stihovima »One science only will one genius fit, / So vast is art, so narrow human wit« (60—61) »wit« se može prevesti s »talent«: »Jedno polje samo jednom će geniju pristajati, / Tako je široka umjetnost, tako uzan talent«.

Stvaralački postupak oslanja se na prirodu (297—298), stvarnost, a maštu treba razumom obuzdavati (80—81). Ipak Pope priznaje da ima i izuzetaka: »Tako nam vidici nekih stvari prijaju očima, / a izdižu se iz prirodnog reda, / Bezlična stijena ili nagnuta provalija« (158—160). Ili u glazbi: »Glazba sliči pjesništvu, u obomu / Bezimene se miline ne daju sapeti metodama« (143—144). Boileau se prepušta pravilima, ali im se Popeov genij otima.

Uz stvaralačku maštu pisac mora imati čednost (48—49, 204, 213). Oholost, umišljenost (289), želja za isticanjem (425) dovode do neuspjeha. Čednost upućuje na rad: »Prava lakoća pisanja dolazi od rada, ne od slučaja« (362). Po Popeovu mišljenju nadobudni pisci mogu najviše naučiti od klasičnih uzora, ali ni tu Pope ne misli na ropsku imitaciju: »Nasljedovati prirodu znači nasljedovati njih« (140).

Kako zdrav razum koči divljanje mašte, tako on štiti i od prevelike težnje za zvučnim učincima jezika bez obzira na sadržaj (309—310), »zvuk se mora činiti jekom smisla« (365); razum i poštenje ne daju piscu da se ulaguje publici (450—451).

Na polju kritike zdravo rasuđivanje igra presudnu ulogu. Kritici ne smiju nasljeđivati tuđa mišljenja (408—409), mijenjati svoja (430—431), napadati pisca mjesto njegova djela (412—413), osjećati uskogrudnu privrženost ili odbojnost (394—395), hvatati se sitnica (245—246), pretjerivati (392—393). Moraju se postaviti u položaj pisca (233—234), moraju biti oprezni (626—627), spremni na hvalu (474—475), ali je ne tražiti za sebe (520—523).

U svom eseju Pope sad suprotstavlja kreativna pisca kritiku, a sad traži ista svojstva u obojici. Služi se riječju »pisac« za oba. Međutim, dok se u vezi s kreativnim piscem služi riječima: autor, pjesnik, genij, duhovitost, stih, to jest, riječima pozitivnog značenja, u odnosu na kritika služi se uz: razum (zdrav razum), kritika, sud, ukus — i riječima: smiješna strana, spreman na ismjehivanje, mržnja, suparnik, kicoš, eunuh, budala. Jasno je na čijoj je strani, i kojim se poslom bavi tek prisilno.

Pope dvaput sabire svoje savjete (560—583, 631—642) a na kraju eseja još ih jednom iznosi u vezi sa samim sobom: »Ne mareći za pokudu, niti previše voleći slavu, / A ipak hoteći hvaliti, i ne bojeći se grditi, / Mrzeći podjednako lasku ili uvredu, / Ne nepogrešiv, niti pak pretašt, a da se popravlja«.

Zaokruživanjem savjeta koje Pope dijeli književnicima i svojstava koja od njih očekuje nećemo dospjeti ni do kakve specijalnosti. Dospjet ćemo do savršenijeg čovjeka, čovjeka oštrijeg razuma, življe mašte, čvršćeg poštenja, dublje čednosti, upornijeg rada, do svojstava koja proistječu iz odgojena, osnažena i oplemenjena uma, srca i volje, čemu se ni danas ne može ništa bitno novo dodati.[5]

[5] U **Art of Creative Writing** (New York, 1964) Lajos Egri nabraja ova neophodna svojstva pisca: inteligencija, mašta, poštenje, čednost.

Nova imena

Ladislav FIŠIĆ

Viseći most

Opet sam zanjihan odozgor —
viseći most s prijevornicom u Božjoj ruci —
i bačen jednom novom poviku u susret.

Gradio sam sebe godinama, godinama:
svoje lukove bijele od duha i krvi,
svoja napregnuta rebra srebrena.
Puštao sam da me gaze
i da se drže moje ograde oni koji prema Bogu žele.

Kako sam ponekad bolno bio otečen
od udaraca nogom putnika povratnika.
I natečen od sumnji
da se neće možda moja bijela rebra
posušiti jedno za drugim
zbog ustajale krvi u mom srcu.
I polomiti se kad preko mene budu prolazili
baš najdostojniji.

Obnavljao sam u odmorima svoju snagu.
I uvijek sam u rana jutra svetom strepnjom
skidao oplatu sa svojih koljena i dlanova
da se ne bih strovalio sâm od svoje težine,
a gdje još da nosim tuđe korake
koji ne bi imali daha da izdrže moju nesigurnost
i da se domognu druge obale?!

Kako bih ipak mogao reći: dosta?
Kad od svakog sretnog prolaza
ubirem divnu nagradu za svoju budućnost.

Ostvarenje

Malo-pomalo
ja se ipak —
kako sam i želio —
pretvaram u obale.
Da bi poneka ljudska suza imala svoj siguran tok.
Da nepogažena doplovi do svog bogatog ušća.
Pa sam i sâm na kraju puta
i na kraju silâ
i umirem posvećen.

Put je dalek

Nema više ponosa
ni samostalnosti.
Neka se svatko umiješa u moje planove.
Neka uhvati korak sa mnom!

Jer meni su danas još jedno oko izvadili.
Počinjem, slijep, svoje cik-cak lutanje
za gorkim lijekovima u planini.
Kad ću pokupiti sve ono oljuštreno iverje,
koje je moja majka brižno povijala u pelenice
i držala na okupu znakom križa?
A sad ono pliva u bogzna koliko rijeka,
daleko od obale, daleko od srca.

I pršti sitnom pjenom, znak smrti.

I dok vam ovo govorim,
iskren sam kao bilo koje golo drvo u prosincu.

Neka se svatko umiješa u moje planove.
Neka uhvati korak sa mnom.
Put je dalek.
Ispraznite ruke i pružite ih meni!

Alojz JEMBRIH

Haiku

Tvoj smiješak.
Sunce
na krilima ptica!

Slika

U tihi okvir
noć je uramila
Tvoju sliku.

Dječak

U tvom naručju
dječak.
Jabuka u krošnji!

Proljeće

Bijeli vijenac
na glavi trešnje.
Stigao je zaručnik!

Nema ga

Sat i dalje kuca.
Dotrajali kaput na zidu.
— Nema ga više.

Torba

Olinjala torba
nosi
težinu života.

Jutro

Sunce u grlu
ptica.
Jutro!

Josip ĆOSIĆ

Noćna simfonija

Komarci sviraju prve i druge violine, hruštevi viole, a
stršljenovi violončela,
Božji jelenak basira.
Slušam krekete tisuću žaba — u e-molu,
koje koncertiraju kao u koru uz obale
obližnje bešumne rijeke — večeras,

i reski lavež mnogih pasa u
c-duru, koji dopire iz obližnjeg
sela u ponoć;

i jedna noćna ptica u grmu
pjeva svoju dionicu cis-fis, cis-fis!
Cvrčke čujem kao činele,
leptiri noćni bubnjaju po prozorima, poslije ponoći,
a pijevci kao trube zlatne javljaju se
u cik zore,
ptičji kor pjeva zbornu pjesmu u svitanje.

Mjesec osvjetljava noćnu pozornicu.

Slušam ovu noćnu simfoniju
dok svi spavaju
i ne plješćem dlanovima izvođačima bez muzičkih
akademija i škola,
al' beskrajno zadivljen još nisam slušao
niti jednu simfoniju
bez pauze
s tolikom pažnjom kao noćas.

Još malo pa će jutro i simfonija će biti
završena bez ovacija i zlatnog violinskog ključa, a veliki pauk
već spušta zastor od paučine.
Repriza: slijedeće noći u isto vrijeme.

Pričala je gitara

Slušao sam
jedne proljetne večeri
kako je gitara pričala
na balkonu,
pokraj mojeg prozora,

skupljenim
djevojkama i mladićima
svoju tužnu priču:
o mladiću,
nesretnom,
zbog djevojke
koja je pošla s drugim,
koji trubi u automobilsku
sirenu,
a on, virtuoz na gitari,
svira o svojoj nesretnoj
ljubavi,
o djevojci
koja je oglušila
od automobilske sirene
i ne sluša
zvukove njegove
zaljubljene gitare
i zaslijepljena
automobilskim farovima
više svojeg mladića ne gleda.

Pričala je gitara
i druge priče
ali ova — bila
je najglasnija.

Umrla je s ljetom

I kraj je ljetu...
U urlanju kapi
mrakom igra suza
i u crnom hlapi.

Ne, neće otići...
Ona mirno spava.
Strašna je — već jesen —
noćne tmine stvara.

Ne, neće otići.
Dahom slutim sjetu.
Nariču godine —
to kraj je ljetu.

To kraj je ljetu...
Slušam davne zvuke.
Ona mirno spava,
mrtve žive ruke.

Željko BERŠEK

Vinograd

Vidim kamenog Krista na brijegu iznad San Franciska.
U sebi nosim Otajstvo za nevinu Palmu Duše
I mislima tekuć' molim se svom Bogu Sudbine,
Da ovaj svijet spasi od nemile Gladi i svake Pošasti! I tmine!...
Tablete, pilule, medikamenti i injekcije stoje
Na mojoj temperaturnoj listi kao gljive gnojne.
A iza prozora ove obijeljene sobe
Život teče putovima kroz obojene gomile i staro kolje...
Ništa nije san, sve je stvarnost bez užitka i bez dubokih tlapnji.
A jedino što želim, to je pjev sa grana usnulih ptica i zamah
krila od crno-bijelih i dragih lastavica.
Nazirem gljive i travu i drač u mašti osamljenika,
Gledam u kruh, sir i vrhnje, što mi ih za predobjed daju,
A netko u daljinama i blizinama gladuje i žeđa,
Dok je u mislima mojim paučina od tajanstva i znatiželja, puna inja,

Izmišljam u svojim snima stihove za lozu,
Jer ničega nema. A velika Vjera u Sutra prožima
mi bilo kao najkrasnija televizijska antena...
I — mogu vam reći, ljudi — ja ljubim Boga iznad Svega!
Tamo je mnogo mahovine, već stazom gazim na putu do trsja,
I vidjam zeca što u trku svoje korake prema šumskom lugu pruža,
No vjeverica nema, jer nema ni drveća od crnogoričnih boja,
Ali je ipak prisutna velika i neobrana Suza, koja tinja za Ljubav
svih hramova i pagoda...
Jedna se drvena klijet nagnula nad prošlost svoju,
A stari pudar puši zadimljenu lulu moju —
I priča mi ovdje na krevetu kako je negda bilo,
A meni miriše opojno i rosno jesenje mlado vino...!

Miroslav MILINOVIĆ

Franjevačka crkvo

Franjevačka crkvo, daj mi utočište,
da se kao dijete opet Bogu molim.
Jedan kutak, jedno klecalo ja ištem,
u tebi sve boli svoje da prebolim.

U tebi molitve govorit ću vruće
kao što ih nitko još molio nije,
da mi oprošteno bude moje jučer,
da Božanska milost srce mi umije.

PRIGODNA SVEČANOST U HRVATSKOM GLUMIŠTU

(Ivan Raos: Navik on živi ki zgine pošteno; redatelj: Petar Šarčević; premijera u Hrvatskom narodnom kazalištu)

U trenucima općega narodnog preporoda koji golemu većinu nosi a skromnu manjinu zbunjuje, u danima povratka velikim trenucima hrvatske povijesti, nastojalo je i naše glumište zaustaviti sve nas, redovite ili slučajne, posjetitelje pred tragičnim likovima hrvatskih velikana Zrinskog i Frankopana.

Ivan Raos je ponudio svoju riječ, književničku te više pjesničku nego dramatičnu, a Petar Šarčević je uz izvrsnu skupinu Hrvatskog narodnog kazališta učinio sve što je mogao da nam večer učini svečanom, lijepom i ugodnom.

Pisac je djelu dao podnaslov »ljetopis tjeskoba u 5 činova«. Kompozicija djela, raspored zbivanja u pet slika podsjeća na aristotelovske stupnjeve, premda vrijednost pojedinih slika ne treba mjeriti klasičnim mjerilima. U prvoj slici, u uvodu, treba tražiti svojevrsni uvod, možda mučan i težak. Poneka riječ, ne baš suviše uvjerljiv sukob Petra i Krste, posrednička uloga Katarine Zrinske nisu bili uvjerljivi. U svečanom ozračju ove izvedbe, u okviru obljetnice smrti hrvatskih junaka, uvod i prva slika u cjelini zbunjivali su gledalište. Uostalom, u cijeloj drami, ne samo u prvoj tjeskobnoj slici, Ivan Raos je tražio u povijesnoj faktografiji one ulomke koji su mu pružali okvire za pjesnička razmišljanja. To je dopuštalo da svatko u gledalištu razmišlja o sebi, plete misli o našim, suvremenim pitanjima i odnošajima. U te povijesne činjenice, podatke i ulomke Ivan Raos je unosio naglašenu čustvenost, sentimentalnost koja u oživljavanju tragičnog trenutka naše povijesti nije uvijek bila potrebita.

Četvrta slika je svakako najzanimljiviji pokušaj da se stvari izvedu na čistac. Zamisao o izmjeni uloga i položaja punom je oštricom pogodila u ono što mnogoga našeg čovjeka već odavno muči: treba reći istinu o nama. Pa kad se to ne može drukčije, makar ovako! Igra slučaja mogla je izmijeniti uloge Zrinskog i njegovih klevetnika, pa i dvora. Istina, postupak piščev nije nešto izuzetno, ima takvih pokušaja i tehničkih, smislenih ostvarenja.

Ipak, u svemu je bilo previše patetike! Svečanosti uvijek podižu riječ, glavu; mijenjaju slijed riječi, narušavaju sve što je uobičajeno, svakidašnje. Nu, ovdje je ipak previše visine, uznositosti.

Petar Šarčević je na sceni želio slijediti pisca. Poslužio se svim pomagalima, omeđio je glumišni prostor kopljima, pomagao se elektronskim zvucima, igrom svjetla. Učinio je sve što mu je bilo moguće. Pomogli su mu izvrsni glumci Tonko Lonza (Petar Zrinski), Zlatko Crnković, Vanja Drach i cijela ekipa.

Hrvatsko glumište, napose Drama HNK se odužila uspomeni Zrinskog i Frankopana. Svečano ozračje činilo se na trenutke izrazom uljuđenosti publike a ne raspoloženjem koje je pružalo piščevo djelo.

T. K.

BEZ ORIGINALNOSTI POD SVAKU CIJENU

(W. Shakespeare: Na tri kralja; redatelj: Vlado Habunek; praizvedba u »Komediji«)

Da se razumijemo. Komedija »Na tri kralja« od W. Shakespearea nema nikakve veze s vjerskim blagdanom Bogojavljenje (Tri kralja). Veza bi jedino mogla biti u tome što je, vjerojatno, komedija prikazivana na Bogojavljenje (Tri kralja) kada se ne samo u Engleskoj nego i u drugim zemljama posebno veselilo i zabavljalo.

Moglo bi se postaviti pitanje da li motiv koji je obrađen u komediji može uzbuditi današnjeg gledaoca. Djevojka koja se prerušava u mladića da bi stekla ljubav, i niz komičnih situacija koje iz toga proizlaze, nije naročito privlačivo modernom čovjeku koji do ljubavi dolazi i brže i bezobzirnije. Na premijeri je to djelomično pokazalo i gledalište ne reagiravši smijehom u zapletenim situacijama i pljeskom u smiješnim (ne)zgodama. Istina, glumci su sa svoje strane i u granicama mogućnosti sve učinili da izazovu publiku. Uspjelo je to jedino izvrsnom Vladimiru Krstuloviću koji je, u ulozi Malvolija, i na otvorenoj sceni ubrao aplauz. Vrlo dobra bila je Branka Strmac u ulozi Olivijine djevojke Marije, a za njom nije zaostajao ni Eugen Franjković kao Olivijin rođak sir Toby Podrig.

Režija Vlade Habuneka bila je čista, bez ikakvih modernističkih eksperimenata. Uoči praizvedbe sam Habunek je izjavio: »Ne znam zašto kod nas svi traže da se Shakespearea postavlja izuzetno originalno i moderno. Razumijem taj zahtjev npr. u Londonu, gdje se isto djelo često postavlja u kratkim vremenskim razmacima, ali kod nas, gdje na žalost prođu i sezone bez Shakespearea ne vidim razlog za originalnost pod svaku cijenu«. Moderna šarolikost scenografije Ede Murtića i Goranke Vrus-Murtić donekle je odudarala od režijske koncepcije Vlade Habuneka, ali se ne bi moglo reći da nije na svoj način i ona pridonijela uspjehu izvedbe.

Svakako zanimljivo je napomenuti da se radnja komedije »Na tri kralja« odigrava u Iliriji, tj. na obali Hrvatske, prema mišljenju naših šekspirologa vjerojatno u Dubrovniku. Na taj način je Shakespeare počastio i Hrvatsku (uz Dansku, Francusku, Austriju i Češku) smjestivši radnju ove svoje »najljupkije komedije« na njezin teritorij.

sk.

SMIJEŠNI I ZANIMLJIVI »DUNDO MAROJE«

(M. Držić: Dundo Maroje; redatelj: Mladen Škiljan; premijera u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu)

Volim iskren smijeh baš kao i dragu prijateljsku riječ. Mučan je dojam da ih je sve manje: i smijeha i srdačne riječi.

Povjerovao sam zato u vedru večer Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu kad je 3. studenog 1971. bila uglavljena priredba DUNDA MAROJA. Komedije Marina Držića uvijek su zanimljive, a posebice kad nam je redatelj Mladen Škiljan ponudio izvedbu Držićeve komedije u prosceniju.

Komedija (5 činova) izvedena je u dva dijela (stanka poslije prvog dijela), s obiljem buke, bravuroznih skokova, psosti, kretnji i smijeha glumaca.

I od toga smijeha bih počeo nizati svoje dojmove. Smijali su se glumci, ponekad i nisam znao zašto, smiju li se sebi, gledalištu ili zbog praznine, nedostatka teksta, pokreta, rada. I dok su glumci bili živi, zaglušni, ponekad smiješni do sućuti (jer sami nisu znali sebe postaviti, odrediti), gledalište je tek u drugom dijelu držalo uputnim pljeskati Ivi Serdaru (Pomet Trpeza, sluga Ugov). Ne vjerujem da je razlog bio samo u tome što dio promatrača nije mogao vidjeti sve što se zbivalo na bokovima toga prizemnog i polukatnog igranja (vidno polje gledališta je bilo ograničeno, posebice su bili oštećeni gosti na balkonima i u ložama). Ako je istinita tvrdnja da te nove dimenzije gledališta imaju, pored tehničkih, i gospodarske, ali i vrlo značajne sociološke i estetske implikacije — ja bih se složio, ali u smislu negativnog učinka.

U izvedbi DUNDA MAROJA izbjegnuta je scena — kutija. Uistinu je trebalo redateljeve srčanosti da ovu »najljepšu i najmoderniju od svih komedija napisanih na hrvatskom jeziku« zamisli i izvede na prosceniju. Nu ipak, nisam siguran da je zamisao sretno ostvarena. Ako je ovo pionirski pothvat, onda umanjuje i ispričava propuste, pogreške i nespretnosti u rasporedu glumaca u prostoru (»na terenu«), u pomalo nespretnom korištenju loža, u osjetljivoj smetnji gostima, možda najviše onima u prvom redu.

Škiljanova se postava DUNDA MAROJA i jezično, tekstualno razlikuje od Fotezove. Uostalom, to ovisi o shvaćanjima i pristupu književniku i djelu. Izbor glumaca je bio neobično prihvatljiv. Našli su se na okupu najvrsniji što ih ova naša kazališna kuća ima. Tonko Lonza je bio veoma simpatičan Dundo Maroje, dok Dragan Milivojević nije bio dorastao njegovu sinu Maru. Možda je našao sebe u završnici, kad se našao u loži skupa s Lanom Golob (Pera, vjerenica Marova). Koliko je Ugo Tudešak trebao biti smiješan i ismijan u komediji, to valjda i nije

znao Ivo Katić, koji je zato u toj ulozi djelovao neuvjerljivo, izgubljeno. Ivo Serdar je u Pometu posvjedočio svoju snalažljivost na sceni i u Držićevu tekstu. Dopuna mu je bila Ivka Dabetić (Petrunjela). Ali to što su glumili i što su uporno željeli i nastojali dati — to nije bio Držić. Istina, ja ni Dunda Maroja nisam u glumi Tonka Maroja držao Držićevim.

Možda je u izvedbi bilo simpatičnih i prihvatljivih pojedinosti, malenih i skromnih (Boris Buzančić, Ilija Džuvalekovski i dr.).

Glumci nisu imali maske u klasičnom smislu, osim perika, kostima i odgovarajuće obuće, a svjetlo nije (u rukama Aleksandra Augustinčića) uvijek pratilo glumce i zbivanje (možda je to bilo i neizvedivo).

Ovom je izvedbom DUNDO MAROJE, doduše, izišao iz scene — kutije, spustio se u proscenij, trebao je postati ne bliži gledalištu nego ljudima, običnim i svakidašnjim. Trebao je postati njihov. No predstava je postala jeftinija, ali ne samo novčano... Žao mi je što se u nastojanju oko mediteranske buke, povika, nisam nasmijao: iskreno, srdačno — ljudski.

T. S.

Izložbe

RIZNICA ZAGREBAČKE KATEDRALE U MUZEJU ZA UMJETNOST I OBRT

Izložbenim dvoranama spomenutog muzeja prošlo je preko dvadeset tisuća gledalaca, a zatim je Uprava muzeja izložbu produžila, i to je pametno učinjeno jer ovo je mnogima jedinstvena prilika da vide i dožive toliko ljepote koja je tijekom devet stoljeća skupljana pod gotskim svodovima Timotejeve katedrale. Ovo isto blago vidio sam u tijesnoj i polumračnoj prostoriji iznad sakristije, ali ovdje, gdje je svaki predmet dobio svoj prostor i svjetlo, kao da je primio neki posebni sjaj i pravi život, i tek sada sam u potpunosti svjestan bogatstva ljepote izražene u raznim dragocjenim materijalima i stilovima koji su se tijekom stoljeća, od srednjovjekovne romantike do 20. stoljeća, smjenjivali.

Prije nekoliko mjeseci u ovim istim prostorima i vitrinama divili smo se zlatu i srebru Zadra i Nina i divili se s priznanjem i ponosom hrvatskim i inozemnim majstorima, hrvatskoj vlasteli i građanima kao i predstavnicima Crkve koji su imali smisla i ljubavi za umjetnička dobra. Sad je pred nama zlato, srebro, bjelokost, svila, dragulji, biseri, atlas, brokat, bronza i damast riznice zagrebačke katedrale. To je izvrsna zamisao u okviru Mariološkog kongresa da se domaćim i inozemnim ljubiteljima umjetnosti prikaže što su naši pradjedovi skupljali i čuvali u ovim predjelima Banske Hrvatske.

Razumije se da izloženo blago sačinjavaju predmeti potrebni u liturgijskom životu Crkve kao i ukrasi prostora u kojima se obredi vrše: antependiji, svijećnjaci, raspela, pokaznice, kaleži, škropionice, kadionice, dalmatike, kazule, mitre, biskupski štapovi, pluvijali, križevi s lancem pojedinih biskupa i misali. Uzvišenost i svečanost čina zahtijevali su posebno vrijedna sredstva kako po materijalu tako i po obradi istog. Natjecala se mašta s ljubavlju, strpljenjem i smislom za sklad i ljepotu.

Međutim, promatrajući ovaj poklad ljepote i umijeća uz ponos i zadovoljstvo što je ovo sačuvano, javlja se i prizvuk tuge za onim što je tijekom burne povijesti hrvatskog naroda uništeno, ukradeno i oteto. I Zagreb je zapravo rubno područje hrvatskog životnog prostora kao što su i biskupijska središta Istre, Hrvatskog primorja i Dalmatinske Hrvatske gdje su, hvala Bogu, sačuvane župske i katedralne riznice s neprocjenjivim umjetničkim blagom, a to je zapravo tamo kamo nije stigao osmanlijski orkan. Zato se ne možemo oteti pitanju gdje li su završila blaga krbavsko-ličke, bosansko-humske - hercegovačke vlastele, kraljevskih dvorova, tolikih samostana i župa srednjovjekovne Herceg - Bosne, Krbave i Like. Ostali su samo tu i tamo pojedini, istina dostojni svjedoci, ali na žalost i oni u tuđim zbirkama. Tako Misal popa Bartola čuva Biblioteka u Berlinu, Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića Državna knjižnica u Carigradu, a Misal kneza Novaka ostrovičko-ličkog Nacionalna biblioteka u Beču.

Ima još nešto o čemu čovjek mora misliti gledajući izloške ove izložbe. To je odnos pojedinac-proizvod i kolektiv-proizvod. U prvom slučaju iza ostvarenog djela stoji čovjek-majstor, ličnost, kuća koja ne smije biti osramoćena nesolidnošću i neukusom. Stari je tip majstora svoj posao obavljao uz dvostruku odgovornost pred vječnošću i Bogom, zatim pred naručiocem-čovjekom pred kojim njegovo majstorsko ime mora sjati i tako doprinositi ugledu svome, svoga doma i majstorskog udruženja. Plod takvog odnosa stvaralac-djelo i ova su skladna i monumentalna djela koja su najbolji svjedok o ljubavi, upornosti i odgovornosti za svoj rad. Uzmimo samo jedan izloženi predmet; Božji grob. To je djelo J. W. Stolla, oblikom sličan velikom sarkofagu i ispunjen svilom vezanim prizorima iz Kristova života. Likovi su čak rađeni u reljefu. Dovršenje ovog djela pretpostavlja odnosno zahtijeva ljubav, koncentraciju, smisao za lijepo, upornost i mnogo, mnogo vremena za kojim čovjek današnjice trči — i nikad ga dostići i postati mu gospodar!

Povećanje broja čovječanstva povećava potrebe brze proizvodnje, tehnicizacija i brzina kretanja života nametnuli su našem vremenu i drugi tip odnosa proizvođač - proizvod. Iza današnjeg proizvoda više ne stoji majstor, čovjek, ličnost, već manja ili veća skupina-kolektiv i tvornička firma koju pokriva skupa i blještava reklama. Posljedice svega toga i dobro su nam poznate, zato što nas i te kako skupo stoje.

Ipak ono najvažnije o čemu ova izložba govori jest kršćanski univerzalizam, jedinstvo zapadne Evrope očitovano naročito u srednjovjekovlju kad je Evropa bila jedinstvena u duhu kršćanske kulture, kršćanske misli izražavane univerzalnim latinskim jezikom. Iako je renesansa i Luterova reformacija zadala osjetljiv udarac, ipak raspad Zapada nije urodio katastrofom. Kako bismo vidjeli da je tako, pogledajmo samo s kojih se sve strana Evrope stječu umjetničke vrijednosti u buduću hrvatsku metropolu, tada još mali grad stisnut u sjenama Svetog Marka i kaptolske Katedrale. Tu je bjelokosni diptih, rađen početkom 11. stoljeća na području Porajnja. U istom stoljeću nastao je Evangelijar koji je donio sa sobom prvi zagrebački biskup Duh, a djelo je neke prepisivačke škole u sjevernoj Francuskoj. I onaj zlatom i svilom vezani humeral biskupa Augustina Kažotića potječe iz zapadne Evrope. Biblia Sollemnis za zagrebačku katedralu djelo je prepisivačke škole u Parizu. Zagreb je imao također vrsnih majstora u čijim je radionicama rađen lijep broj umjetnički vrijednih pokaznica, kaleža, biskupskih štapova i relikvijara. Što je još važnije, u Zagrebu su pisana i minijaturama ukrašena dva misala po narudžbi čazmanskog kanonika Jurja de Topusko na koncu 15. stoljeća. Iz radionice kralja Matije Korvina potječe također jedan Misal. Kad se početkom 16. stoljeća vraćao iz Budima, naš zemljak Juraj Klović ostaje u Zagrebu da svojim remek djelima minijature ukrasi Misal biskupa Erdödya, a to je ujedno i najvrednije djelo ove vrste u ovoj zbirci. Iz vremena biskupovanja P. Domitrovića i A. Mikulića izloženi su brojni predmeti u srebru i zlatu iz majstorskih radionica Augsburga i Nürnberga. Zagrebački prelati znali su za vrijedne majstore u Beču, Gracu, Radgoni, Mariboru, Ljubljani i Bologni i kod njih naručivali predmete koji danas sačinjavaju ovu dragocjenu zbirku.

Iako Evropa nije bila ispresijecana asfaltiranim autocestama, autobusnim i zračnim linijama kao danas, bila je jedinstvena u stvaralaštvu kulturnih vrednoti.

Ova izložba je doživljaj koji će u duši gledalaca potrajati.

Smiljan Velebit

HRVATSKA POVIJEST NA PLATNIMA NAŠIH SLIKARA

Hrvatski povijesni muzej ostvaruje svoj program uspješno i pred našu javnost izlaže umjetničko i povijesno blago koje nije uvijek lako pristupačno i na jednom prostoru okupljeno. Tako smo tijekom rujna i listopada imali priliku razgledati djela hrvatskih majstora s tematikom iz hrvatske povijesti. Izlagač je djela rasporedio prema tematici i stoljećima kojima određene teme pripadaju.

Ljudska narav teži da događaji, o kojima mu se priča ili o kojima čita, vidi i naslikane kako bi ih što opipljivije ili stvarnije doživio. Zato su slike koje sadrže sudbonosne drame iz narodne povijesti privlačile gledaoce i kupce a to je hrabrilo i poticalo umjetnike. Bilo je i razdoblja u kojima je nacionalna svijest bila posebno uzbuđena (Gajevo, Šenoino, Radićevo, Tripalo-Savkino) kada su povijesno kulturne vrednote imale iz svojevrsnih razloga i svoj posebni sjaj i cijenu. Zato upravi Hrvatskog povijesnog muzeja moramo priznati posjedovanje istančanog sluha za vrijeme i zbivanje u njemu. Možda je i Matica hrvatske svojim izvrsno opremljenim zidnim kalendarom za 1971. s odličnih 12 reprodukcija majstorskih djela iz hrvatske povijesti pridonijela ideji ostvarenja ove izložbe.

U prvim izložbenim prostorima Muzeja gledaoci su se sreli s djelima Celestina Medovića, Ferde Quiquereza i Mückea na temu dolaska Hrvata i njihova susreta sa slavonskim ravnicama i plavim Jadranom. Medovićevo djelo je impresivno i snažno kao Nazorovi stihovi: Očiju plamnih užarena lica /Niz goru mnoštvo srće ko bujica/ i kliče: More! More! Uspon, veličina i jakost hrvatske države povezana je uz snažnu kraljevsku ličnost Tomislavu. Njegov lik je privukao maštu i nadahnuo slikare Ferdu Quiquereza i Josipa Horvata Međimurca. Prvi ga je zamislio u jednom dramatskom trenutku kada mu se velmože i borci kunu na kockasti barjak pri odluci na neki junački pothvat. Horvat ga vidi na prijestolju u svojoj kraljevskoj veličini i dostojanstvu, a na drugom platnu, odličnim smislom za kompoziciju i boju, ostvaruje krunisanje Tomislavovo. Istina, promatrajući ovu sliku, ne možemo se oteti prisutnosti Medovićevih kompozicija, ali dobro je učiti od dobrih majstora.

Dramatične godine borbe Grgurovih glagoljaša protiv latinštine na saborima 925. i 928. na velikom platnu i u kompoziciji punog života i ozbiljnosti povijesnog trenutka prikazao je Celestin Medović. Veliki, slavni i tragični likovi obitelji Zrinskih i Frankopana nadahnuli su nekoliko slikara. Junački pothvat i smrt Nikole Sigetskog zaokupio je maštu Ferde Quiquereza i Mückea, a najsnažniju dramu u bojama, juriš Šubićevih junaka, ostvario je nepoznati majstor (B. M.). Tragični završetak Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana zaokupio je misao i maštu Jakoseya, Quiquereza i Otona Ivekovića koji nije zaboravio ni Gubčevu dramu. Dva sudbonosna trenutka hrvatske povijesti Cetinski sabor 1527. i Hrvatski sabor 1848. s izuzetnom snagom za stilizaciju ozbiljnosti povijesnog trenutka ostavio je na dva platna Weigärtner.

Na izložbi je prisutna i reprodukcija Bukovčeva Hrvatskog narodnog preporoda sa zastora Hrvatskog narodnog kazališta, plod Bukovčeva izvanrednog dara da bojom ostvari romantični zanos Gajevog vremena.

Sve što doprinosi oblikovanju i učvršćenju narodne individualnosti, a ono se izražava u svijesti, ima svoju vrijednost. Slikarstvo sa sadržajem iz povijesti osvježuje i usvješćuje viteške dane prošlosti što hrabri i daje vjeru za budućnost. Zato bih ova djela nazvao rodoljubnim pjesništvom u bojama.

S. V.

PJESNIK MORA, SPLITA I TROGIRA EMANUEL VIDOVIĆ

Tijekom mjeseca rujna u Umjetničkom paviljonu, na Trgu kralja Tomislava, Zagrepčani su opet imali priliku vidjeti dio životnog ostvarenja hrvatskog slikara Emanuela Vidovića koji je od 83 godine svoga života preko 60 godina proveo u stvaralačkom naporu i riznici hrvatske kulture ostavio oko tisuću ulja, akvarela, gvaševa, pastela i crteža. To je vrijedna baština, ali kažu da je poslije svojih izložaba znao radove i uništiti.

Vidovićev život nije bio naročito buran, ali nije teklo sve kao po loju, pa je trebalo volje i snage pri prebrođavanju nekih razdoblja: onog mladenačkog i početničkog u Veneciji, a zatim onog u Milanu. Napustivši Split kao gimnazijalac dolazi u Veneciju učiti slikarstvo. Međutim prave i velike majstore mogao je susresti u galerijajama i crkvama, a na Akademiji je bio sumrak koji proživljava talijanska umjetnost pod konac 19. stoljeća. Poput Canaletta Vidovića osvaja atmosfera lagune, kanali i arhitektura ovog čudesnog grada na vodi koji tone u čarobne sutone, bliješti u kontrastu mora i sunca i sanjivo se omata u jutarnje magle.

Vrativši se u rodni Split, i u tome stiješnjenom prostoru između Kozjaka i šoltansko-bračkog kanala nalazi bogati svijet za svoju maštu i za svoju paletu. Zanimljivo je da Vidovića ne privlače fasade, kule, palače, portali i tornjevi ovih starih gradova kada prži dalmatinsko vruće sunce, već ih voli u sutonima, jutrima, poslije kiša i nadojene vodom kozjačkih oblačina. Vidović ih voli kad se obrisi stapaju i rasplinjuju, te tonu do jedva zamjetljivog. Dogodilo mu se da je ponekad žrtvovao liniju i boju sfumatu, kopreni, sumaglici i sumraku. Ljubo Babić i Vladislav Kušan ovo razdoblje Vidovićeva slikanja smatrali su literarno-pjesničkim, a ne slikarskim. Međutim, kad je Vidović otkrio svijet i život stvarčica-mrtvih priroda i naročito ponutrica splitskih i trogirskih crkava, očitovao je svoj talent da lutkama, konjićima, starim satovima, sviječnjacima, raspelima udahne život, a pri maštovitoj igri prokradenog sunca, kroz rozete i vitraže starih crkava i katedrala, da bojama daruje sjaj. Atmosfera ponutrica ovih tisućljetnih sakralnih prostora, boje, patina i obrisi oltara, svodova i stupova privlačili su Vidovića neodoljivom snagom i samo Bog zna kad će se roditi čarobnjak i pjesnik koji će ih s tolikom ljubavlju i strašću opjevati.

Dio prostora na izložbi zauzimaju ulja na kojima je reproducirao život svoga slikarskog ateljea a to su opet slike i sredstva kojima se radeći služio. Namazi boja ovih platna jesu snažni, a i boje su izborile svoju čistoću i svježinu. Ponekad se njegovo oko zaustavilo na ugasnulim očima barbuna, skuše, ugora i fazana. Priroda je zanimljiva kad se u njoj život budi, buja i gasi, kad se prelama ono jučer i ono sutra, ono što se zove život i ono što se zove smrt.

Emanuel Vidović je bio stožer kulturnog i stvaralačkog kruga glavnog grada južne Hrvatske, ali uvijek povezan s likovnim manifestacijama hrvatskih stvaralaca. Izlagao je sam i u zajednici, u zemlji i u inozemstvu. Pred kraj života uz 80-tu godišnjicu (1952), doživio je svoju retrospektivnu izložbu u Zagrebu, koju je priredio Institut za likovne umjetnosti akademije znanosti i umjetnosti čiji je Vidović bio i dopisni član. U izdanju spomenutog Instituta objavljena je i monografija ovog velikog i vrijednog slikara u opremi kakvu ovakav majstor zaslužuje.

I ovogodišnja izložba je doprinos priznanju Vidovićeva značenja za hrvatsku kulturu.

S. V.

Knjige

RAZOTUĐENJE U »SVRŠETKU LJUBAVNE PRIČE«

»Dok pati, čovjek živi.«

U romanu Grahama Greena »Svršetak ljubavne priče« ljudskoj se patnji daje aureola svrhovitosti i smislenosti. Proglašuje se najljudskijim stanjem i pojavljujući se kao sinonim razotuđenog čovjeka, ona je najmoćnije Božje oružje jer njome On privlači sebi ljude koji su stigli »do kraja ljudskoga bića« (172)*.

Patnjom Bog vodi ljude iz pustinje ljubavi u mističnu božansku ljubav i usplahirenom ljudskom srcu daje sigurnost i utočište. Zbog toga se Greeneov čovjek može nazvati »učenikom patnje« jer u »pustoši duha« proživljava »noche

* Prijevod Greeneova romana objavilo je 1971. godine Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda kao drugu knjigu serije »Džepna knjiga«. Brojevi u zagradama označuju stranice u tom prijevodu.

oscura« da bi katkad kao nagradu dobio »neku vrstu spokojstva« (53).

Dok je pun sigurnosti i samouvjerenosti i dok vjeruje u neograničenost ljudske, odnosno seksualne ljubavi, čovjek je sretan; ali kada ugleda ograničenost svoje ljubavi, kada ga počne pritiskivati očaj samoće i nesigurnosti, on u pustoši ljubavi započinje sumnjati u svoju indiferentnost ili u svoju nevjeru.

Iz svijesti o ograničenosti raste patnja kao plod samoće i ona čovjeka počovječuje i pobožanstvenjuje. Ona se pojavljuje u bijedi ljudske egzistencije, i kao jedini lijek za izgubljenu sigurnost, odnosno za izgubljenu ljubav, nudi ljubav prema Bogu.

Glavni razlog otuđenja je sreća, jer ona čovjeka može opiti mlijekom ravnodušnosti i vlastite samodovoljnosti. Da bi čovjeka probudio iz obmane, Bog šalje patnju da sumnjom pokosi čovječju samodopadnost:

U nevolji kao da smo svjesni svog vlastitog postojanja... Sreća nas, međutim, poništava: mi gubimo svoju osobnost (53),

Ti bi nas ljude mogao ubiti srećom, ali Ti nas ostavljaš da budemo s Tobom u patnji (143).

U ovoj filozofiji patnje Božja dobrota pokatkad sliči zloći jer se Bog pojavljuje kao neprijatelj ljudske sreće i Njegovo milosrđe »katkada izgleda kao kazna« (174) dok svojim velikim planovima »razara našu sreću« (229). Njegove planove čovjek može pomrsiti jedino indiferentnošću ili djelomičnošću kada se ne ljubi a niti mrzi, niti vjeruje a niti ne vjeruje (163), kada se ne ide k liječniku zbog toga da se može misliti o bezbroj mogućih terapija da se tako izbjegne ona prava (230) i kada se ništa ne želi a niti daje do kraja:

Jer on je meni dao toliko ljubavi, ja sam njemu dala toliko ljubavi da uskoro nije ništa ostalo, kad smo svršili, osim Tebe. Ni za jedno od nas dvoje. Mogla sam provesti život trošeći svaki put po malo ljubavi... (144).

Potpunost je u tom kontekstu porazna ali je nužna i časna.

Ako čovjek ne ljubi Boga, ne može ljubiti ni čovjeka; a da bi mogao uzljubiti Boga, treba da prođe kroz školu patnje, jer kada započne patnja, počinje klijati i vjera:

Kada bih mogla ljubiti Tebe, znala bih ljubiti njih. (...)

Kada bih mogla patiti poput Tebe, mogla bih liječiti poput Tebe (140).

Izgleda da je nemoguće ljubiti i Boga i čovjeka jer se u trenutku najveće ljubavi prema Bogu pojavljuje smrt. Ona je više posljedica patologije podsvjesnog (160) nego zakon isključivosti ovih dviju ljubavi. Ovdje je smrt vrhunac patnje i vrhunac počovječenja jer se kroz nju potvrđuje posvemašnja ljubav prema Bogu i time započinje i angažman pomoću čudotvorstva.

Nakon smrti na križu dužnosti i želja život Greeneova čovjeka izgleda da je najništavniji i najbesmisleniji, a on je zapravo najvredniji jer — nakon drame na Kalvariji — započinje svojim otkupiteljskim djelovanjem pa na taj način dosiže visine izvornosti kršćanstva.

Dok u čovjeka uvlači proces razotuđivanja, Bog ne dolazi kao nepozvani gost nego patnjom vješto režira svoj dolazak i čovjeka prisiljava da ga molitvom zazove u bijedi svoje slobode:

Mi smo nerazriješivo vezani uz radnju i Bog nas tu i tamo umorno gura, već prema svojim namjerama. Mi smo lica bez poezije, bez slobodne volje; naša je jedina važnost u tome da ponekad, u ponekom času, pomognemo da se priredi scena u kojoj se živo biće kreće i govori, da možda pružimo svecima priliku da demonstriraju svoju slobodnu volju (222—223).

Greene ne vjeruje u ravnodušnoga Boga, pa Ga zbog toga prikazuje kao »ljubomornog Boga« (163), koji je ljubomoran zato što ljubi (64), i zato je volja njegova čovjeka podređena volji Božjoj, pa izgleda kao da čovjek (običan čovjek, a ne sveci!) nema slobodne volje jer sve je unaprijed isplanirano kao što »rijeka podsvijesti« (21, 30) planira radnju romana, a ne piščeva svijest:

»... da li ja zapravo vlastitom voljom izabirem onu crnu, mokru sječanjsku noć... ili su te slike izabrale mene? (5)

Podsvijest sliči Božjoj volji, a svijest ljudskoj volji. Čovjek se s njima bori do iznemoglosti, ali prije ili kasnije smiruje se u Bogu ili trenutačnom zaboravu.

Koliko može biti čudna i neobična Božja dobrota i ljubav koja čovjeka satire i muči, toliko je čudnovata i paradoksalna logika cijelog romana. Iz paradoksalnog načina mišljenja, kojim se Greene obilno služi i u drugim romanima, proizlazi da je neuspjeh početak uspjeha, a patnja početak sreće; da je očaj početak nade, a nevjera početak vjere; da je zlo početak dobra, a prokletstvo početak spasenja; da je besmisao početak smisla, a smrt početak života.

Iz cijelog konteksta proizlazi da je potpuno odbijanje veoma blizu potpunom prihvaćanju, i dok je jedna i druga alternativa vrhunac čovještva, indiferentnost (otuđenje) zrcalo je degeneriranog duha.

»Svršetak ljubavne priče« prije svega je roman o otuđenom čovjeku i procesu razotuđenja vjerom u Boga. To je »priča bez početka i kraja« i njen svršetak je zapravo početak, te se na kraju ne može staviti točka, nego bezbroj upitnika.

Antun Brajković

NOVO POVIJESNO DJELO O SLAVONIJI

U seriji »Analecta croatica christiana« (u ediciji »Kršćanske sadašnjosti« u Zagrebu) izišlo je 1970. godine kao I. svezak znanstveno djelo dr Josipa Buturca: »Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja«. Djelo je strogo znanstvenoga povijesno-crkvenog značaja, pisano znanstvenom akribijom na temelju neobjavljene arhivske građe iz hrvatskih i rimskih crkvenih arhiva s odnosom na Katoličku Crkvu u Slavoniji za turskoga vladanja kao na posebno omeđeno povijesno razdoblje. Dosadašnji poznati hrvatski povjesničari: Tadija Smičiklas, Radoslav Lopašić, Julije Kempf, Josip Bösendorfer, Stjepan Pavičić, Ivo Mažuran i mnogi drugi osvrtali su se na tursko vladanje u hrvatskoj pokrajini Slavoniji uglavnom s političkoga i socijalnog stanovišta. Na stanje u Katoličkoj Crkvi oni su se osvrtali u svojim studijama, raspravama ili monografijama nepotpuno, ili čak nuzgredno, velikim dijelom prilično pogrešno, a neki i neistinito, jer im se možda taj historijski aspekt nije pričinjao naročito značajnim u razdoblju između predturskog, srednjovjekovnog i poslijeturskog doba u XVIII stoljeću. Piscu i povjesničaru zapaženoga djela, dr Josipu Buturcu, znanstveni posao bio je nešto olakšan jer su o položaju i stanju Katoličke crkve u Slavoniji za turskoga vladanja posljednjih godina objavili mnoge nepoznate i dragocjene povijesne podatke dr. fra Julijan Jelenić, dr. o. Miroslav Vanino D. I., dr. Krunoslav Draganović i drugi. Znanstveno djelo dr. Josipa Butorca upotpunjuje se radovima ovih crkvenih povjesničara i uobličuje u jednu znanstveno-povijesnu cjelinu jer je Buturčevo povijesno djelo kompleksno u smislu slavonske problemske povijesno-crkvene specifičnosti. Znanstvenu uvjerljivost i osobitost daje djelu već i to što je rađeno na temelju nepoznatih i neobjavljenih arhivskih dokumenata, i što se na temelju te arhivske građe istinski evidentiraju pojedini problemi kanonskih vizitacija u pojedinačnom vremenskom razdoblju i postaju jasniji i određeniji stavovi pojedinih crkvenih osoba i povijesnih događaja (fra Luka Ibrišimović, smrt biskupa Nikole Ogramića, sporovi o nadležnosti crkvenih vlasti, ili osnutak latinske škole u Požegi 1637. godine, o katoličkoj trgovačkoj općini u Požegi i slično), što je donedavno bilo nepotpuno, neodređeno i fragmentarno zbog nepoznatih povijesnih izvora.

Djelo dr. Josipa Buturca »Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja« sadrži 5 poglavlja koja slijede kronološki niz. Sadržajni naslovi poglavlja: I. Kako je opustjela cvatuća pokrajina; II. Stanovništvo Slavonije pod turskim gospodstvom; III. Uprava Katoličke crkve; IV. Različite prilike vjerskoga života; V. Oslobođenje Slavonije i njezina obnova — obrađuju pojedine povijesne epohe i mogu biti kao odvojene, samostalne tematske cjeline. Slavonija je u srednjem vijeku prije dolaska Turaka bila kulturna zemlja, gusto naseljena i prožeta snažnom duhovnom kulturom; bio je velik broj samostana koje su osnivali i darivali kraljevi, kraljice, velikaši, plemići i seljaci-kmetovi i uz takve samostane redovito se nalazila škola u kojoj je učila čitati i pisati duhovna i svjetovna mladež. Turci su počeli osvajati Slavoniju od 1526—1552. godine i hrvatsko se stanovništvo Slavonije za turskoga gospodstva počelo djelomično islamizirati i

odlaziti u gradove, a u napuštena hrvatska sela doselili su se u 2. polovici XVI. stoljeća pravoslavni Srbi iz Srbije. Hrvatski su se katolici u Slavoniji najvećim dijelom okupili oko tri duhovno-vjerska središta: Požeština, Našičko-virovitički kraj i Đakovština oko samostana u Našicama te Valpovština i Srijem, pa povjesničar Josip Buturac iznosi pojedinačno stanje u slavonskim gradovima i mjestima i pruža pregled stanovnika po vjerama u različitim periodima narodnoga života u Slavoniji. U najduljem, trećem poglavlju, Josip Buturac govori o organizaciji uprave Katoličke Crkve u Slavoniji za turskoga vladanja, zatim tko je u to doba vršio u Slavoniji biskupsku vlast nad Hrvatima-katolicima, nadalje koje su bile biskupske međe i koji je bio odnos između biskupa i dušobrižnoga svećenstva. Uz to autor vrlo detaljno i informativno prikazuje i odnos svjetovnoga klera i franjevaca te pastoralno i prosvjetno djelovanje franjevaca u Slavoniji za turskoga vladanja, zatim duhovnu pastvu i žučljivu borbu za biskupsku vlast. O izvještajima dubrovačkog isusovca Bartola Kašića 1612. i 1618. godine kao i znamenitoga svećenika Albanca Petra Masarecchija 1623. i 1632. godine Kongregaciji za širenje vjere u Rimu, te o načelnom sporu između fra Luke Ibrišimovića i biskupa fra Nikole Ogramića koji je želio da »cijela Slavonija ostane u crkvenom pogledu jedinstveno područje« sa sjedištem u Đakovu, autor piše opširno. Pregledno je i uvjerljivo iznesena i ideja fra Luke Ibrišimovića koja je težila za tim da crkveno jedinstvo Slavonije sa Zagrebom i duhovno i politički ujedini razdvojene Hrvate, što se kasnije i obistinilo. Oslobođenje Slavonije od turske vlasti započelo je već 1683. godine strašnim porazom Turaka pred Bečom. Poslije toga počela se mijenjati etnička slika Slavonije kad su uslijedile velike seobe naroda iz Bosne u Slavoniju, zatim dolazak velikoga mnoštva Srba 1690. godine zajedno s austrijskom vojskom i pogotovo kad je 1696. godine, prema izvještaju fra Andrije Šiprašića, prešlo iz Bosne u Slavoniju oko 100.000 katolika. To je i bio razlog katoličke crkvene obnove u Slavoniji i želje hrvatskoga sabora iz 1698. godine da bi se Slavonija sjedinila s užom Hrvatskom. Ta se želja ispunila tek 1745. godine kada su se sve tri slavonske županije sjedinile s Hrvatskom. Uz zaglavak, navedeni su još: izvori i literatura, zatim kazalo osobnih i geografskih imena i stvari. Na ovitku knjige nalazi se grafika Slavonske Gradiške iz XVI. stoljeća u izrazitoj crvenoj boji, a na unutarnjim koricama knjige nalaze se dvije zemljopisne karte: Slavonija od XIII—XV. stoljeća i Slavonija u sredini XVII. stoljeća s oznakom žiteljstva po vjerama, a označena je hrvatsko-turska međa i međa apostolskoga vikarijata. Ovo znanstveno djelo dokumentirano je brojnom literaturom, pregledno je, kronološki povezano i logički obrazloženo. Sva su povijesna zbivanja detaljno obrađena i iznesena uvjerljivo i zanimljivom obradom znanstvene tematike.

Josip Buturac poznat je znanstveni radnik kao historik i arhivist. Rodio se 14. studenoga 1905. godine u Graberju kod Sl. Požege i po završenoj pučkoj školi pohađa gimnaziju u Požegi, Travniku i Zagrebu, a Bogoslovski i Filozofski fakultet (grupa povijest) u Zagrebu; polazio je Fakultet za crkvenu povijest na Gregoriani u Rimu. Poslije stjecanja doktorata na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu službuje kao kapelan u Kutini i župnik u Čagliću, kao arhivist pri Državnom arhivu u Zagrebu i kao profesor crkvene povijesti na Bogoslov. fakultetu u Zagrebu. Od 1966. godine živi u mirovini i neprekidno se bavi znanstvenim radom i to poglavito arhivistikom i bliskim pomoćnim povijesnim znanostima. Dosada je napisao i objavio veći broj povijesnih radova i to najvećma na temelju neobjavljene arhivske građe. Znanstveni radovi su mu uglavnom s područja crkvene povijesti sjeverne Hrvatske s posebnom interesnom tematikom kao: hrvatska migraciona kretanja, zatim pitanje nataliteta i mortaliteta u Hrvatskoj, hrvatska povijest od XVII. do XIX. stoljeća kao i druga značajna povijesna djela. Posljednje djelo Josipa Buturca »Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja« njegovo je životno djelo i ono je vrijedan prilog ne samo za oskudnu crkvenu historiografiju nego isto tako i za hrvatsku narodnu povijest jer iscrpno govori o povijesnom razdoblju Hrvata koje je i inače u hrvatskoj povijesnoj znanosti nedovoljno i nepotpuno obrađeno. Zato se ovo Buturčevo djelo s crkveno-slavonskom problematikom turskoga gospodstva u Slavoniji potpuno uklopilo u tematiku turske vladavine u hrvatskoj historiografiji. Ono je stoga zadivljujući doprinos iz toga srednjovjekovnog turskog razdoblja o slavonskom području i po tome je znanstveno obogaćenje hrvatske historiografije.

—bk. —

MI U OČIMA HUMORISTE

Mladi hrvatski pisac i humorist DANIEL KOKIĆ (r. 1940. u Prološcu Donjem kod Imotskoga) predstavio se hrvatskoj kulturnoj javnosti knjigom humorističkih ostvarenja pod jednostavnim naslovom — MI. Mi se ni u prošlosti ni u sadašnjosti ne možemo pohvaliti dobrim humorističkim piscima, pa je zato ovo izdanje prvenstveno zbog njegovih posebnih obilježja, vrijedno pažljivo obilježiti.

Teško bi bilo donijeti temeljni sud zašto u hrvatskoj književnosti nikada nije dovoljno cvala humoristička literatura, a posebno satira. Pa i na području komedije bilo je samo nekoliko značajnih imena, i to u prošlosti. I u cjelini, njegovo očitovanje u svakodnevnom životu, očekivali bismo sasvim protivno. Ipak do izgrađenih književnih oblikovanja nije došlo. Da li ćemo se i s ove točke maknuti uspješno dalje, teško je reći. Zbirka šala i ćakula Daniela Kokića kao da budi u nama nadu.

Dobro je rekao pisac u načelnoj riječi svoje zbirke: Teško je ne pisati satiru, a još teže pisati dobru satiru. To nam dokazuju svakodnevne činjenice. U našim brojnim listovima susrećemo često humoristične crtice i pokušaje, ali sve to ostaje toliko dugovječno koliko najdulji zimski dan.

I Kokić je svoj prvi pokušaj-zahvat vezao uz određenu sredinu i vrijeme, naime uz Rijeku, gdje živi i radi kao nastavnik i pisac, uz sadanje naše društvo i s partikularnog i općeg stanovišta, uz naše vrijeme. Istina, pisac slijedi događaje koji se nižu pred nama i vezani su uz nas, ali ne u tom smislu da oni sasvim uvjetuju izbor humorističkog i satiričnog pristupa i zahvata. Kokić namjerno sam izabire pojedine slučajeve i razmatra ih kroz svoju posebnu retortu, kako to samo po sebi traži svako pravo humoristično uočavanje i razglabanje, odnosno oblikovanje.

Stoga nas i ne smeta da se nižu kroz knjigu dobrim dijelom problemi Rijeke, nosioci javnog, kulturnog, umjetničkog, gospodarskog, sportskog života. Ipak u tim likovima, u svim tim problemima ima zajedničkih niti s našim širim društvom, pa će vjerojatno i izvan Rijeke poneki naš čovjek na tim stranicama prepoznati sebe, kako je pisac u uvodnoj riječi i naglasio.

Izlazeći, dakle, iz okvira zatvorenog partikularizma, Kokić nam pothranjuje nadu da bi on mogao i umio poći dalje, k oblikovanju satire i humora na općoj osnovi i u univerzalnijem zahvatu. Ovo naše priželjkivanje pothranjuju vidljivi elementi Kokićevih stranica.

Ponajprije, Kokić se ne ravna po nekoj uhodanoj šabloni kad govori o svakodnevnim zbivanjima. Njegov je pristup svjestan i određen, a što je najvažnije: nije naučen ili pozajmljen, već brušen u samostalnoj radionici. On zna zašto je nešto izabrao i kako to želi izraziti.

Kad je govor o izrazu, odnosno oblikovanju, što je i najosnovnije kod lijepe književnosti, Kokić se trudi da bude što originalniji, ali ne u tom smislu da forsira ili da se služi ekstravagancijama koje nimalo ne pridonose umjetničkom stvaranju. Jednostavno govori i želi pronaći specijalnu formu. To je posebno došlo do izražaja kod »rikverc misli«.

Mora se priznati da je Kokić najduhovitiji na račun žena. Doduše, to je prokušano područje, na kojem se muškarci nerijetko izdovoljavaju. Međutim, pisac nije išao tom linijom lakih lovorika. Njega je potaknula stvarnost. Stoga će neke od njegovih »ćakula i šala« ostati vjerojatno i proverbijalne. Npr.: — Žena, kako to prevrtljivo zvuči. — Ženina je riječ čvrsta — kao paučina. — Današnja moda: mini odlazi, maksi dolazi, krive noge ostaju.

Ali ne samo o ženama, Kokić je zahvatio i muškarce u svoja nepoštedna kliješta, kao i druga područja. I tu su zahvati vrijedni pažnje. Evo: — Plaćam — dakle postojim! — Čovjek nije postao od majmuna, jer majmun nije toliko lud da bi postao čovjek. — Tko bistru vodu muti — gostioničar je.

Ćakule i šale pisane su pretežno književnim jezikom, ali ih ima dosta i na narječju područja gdje su nastale. Doduše, ima i to svoj smisao. Posebna koloratura u narječju nekad se bolje uklapa u izražaj regionalnih događaja. Ali u svakom slučaju ima manji krug interesenata.

Kokićev je jezik čist, jezik sadašnjeg trenutka.

U cijeloj zbirci ćakula i šala jedino mi se nije dopao odgovor Nadalice Jovanici: Čuj: »Placen bogu, ali ga ni, vapin zemlje, ona muci, zazovem pravicu, ona pak spi!« (str. 67). I podosta je naturalistički obojena — Knjiga snimanja filma »Jesenska elegija« (78—79).

Ovo je izdanje pododbora Matice hrvatske u Rijeci na tolikoj tehničkoj visini da je uistinu to potrebno posebno naglasiti. Karikature Miše Cvijanovića su odlične, izražajne i umjetnički vrijedne. Čitava oprema toliko je uspjela da bi trebala poslužiti izdavačima kao uzor.

Piscu ove satirične zbirke možemo zaželiti samo što viši domet upravo na ovom području književnog stvaranja. Početak je dobar i pokazuje da Daniel Kokić ima dara za humor i satiru. Treba taj talenat ustrajno brusiti i našoj hrvatskoj književnosti dati što bolja ostvarenja.

Mirko Validžić

Mišljenje

ZNAČENJE I ZNAČAJ RIJEČI

Kao da osjećamo neku čežnju za Punином u kojoj je izvor i uvir, uzrok i svrha našega postojanja. Ta nostalgija za Istinom i Ljubavlju u stvari je težnja prema Logosu, koji je ujedno i Misao, i Riječ, i Čin. Međutim, istodobno osjećamo raskorak i podvojenost između misli, riječi i djela u ljudskoj egzistenciji. Iako čeznemo za »utjelovljenjem« svojih misli i riječi, često jedno mislimo, drugo govorimo, treće činimo, i riječ ne postaje djelom, nego ostaje samo zvuk bez svojega životnog konteksta. Tu dihotomiju, odnosno trihotomiju, naročito bolno osjećaju umjetnici. »Ako se moja riječ ne utjelovi«, piše P. Emmanuel, »više neću biti stvaralac, nego rušitelj, vječiti lažac koji laže samome sebi i svijetu oko sebe« (Choses dites, str. 103). I svi smrtnici, ako su svjesni i savjesni, tužni su i pomalo nostalgični zbog tog stanja podvojenosti te nastoje da se u granicama svojih mogućnosti približe idealu jedinstvenosti Logosa, Riječi koja je »tijelom postala«. Ipak, u krilu današnje dezorijentirane i agnostičke civilizacije, ima mnogo intelektualaca koji, rezignirani neminovnošću egzistencijalnog dupliciteta, ulaze u dijalektičku igru životnih promjena nastojeći svoje stavove opravdati relativnošću i ambivalentnošću onoga što zovemo istinom. Kako bilo da bilo, naslućujući da je Istina Logos, mi prema njemu tapkamo kroz tamu svojih sumnji, nedosljednosti i ograničenosti. U jedinstvenosti i punini Logosa tražimo vitalnu sintezu i afirmaciju vlastite egzistencije.

I naše logomahije i logofobije samo su različiti dokazi postojanja iste podvojenosti. Svijest o disocijaciji između onoga što imamo i onoga što jesmo, između onoga što znamo i onoga što činimo, može dovesti i do rascjepa ličnosti. Konačno, i vatromet riječi koje opajaju i zaglušuju i šutnja koja je posljedica hamletovskog uvjerenja o ništavnosti riječi (Words, words, words... The rest is silence) stvara razne stupnjeve nekomunikativnosti uzrokujući slabljenje ili gubitak značaja i značenja riječi.

Inflacija riječi dovodi nužno do njihove devalvacije. Isto tako, dezinkarnirana i apstraktna riječ iza koje čovjek ne stoji svojim djelima i svojim životom ostaje prazna i ništavna. Takve riječi više nemaju snage da ganu, pokrenu i uvjere. Ljudi prezrivo odmahuju na ono što obično zovu »brbljanjem«, »deklamiranjem«, »propovijedanjem«, »filozofiranjem« i »piskaranjem«. Riječi, diskreditirane i na neki način demantirane praksom, produbljuju jaz između onoga što se u semantici zove »označitelj« (signifiant) i onoga što zove »označeno« (signifié). Barokna i romantičarska retorika, verbalizam i fraziranje zasitili su i pubertetlije. Crno-bijela tehnika opisa, hiperbole i superlativi dovode do reakcije litote i logofobije, a zatim do raznih apstraktističkih, nadrealističkih i letrističkih ekscesa. Česta upotreba i zloupotreba »zvučnih« izraza i enkomijastičkih »incenzuma« oduzima riječima snagu i značenje. Postepeno blijedi i značenje ekspresivnijih i »sočnijih« riječi koje prodiru iz familijarnog, vulgarnog i argotičkog govora (»fantastično« i »krvavo« danas je još stereotipnije i bljeđe od izraza »divno« ili »prekrasno«, a sličnu devalvaciju doživljava čak i litota »nije loše«). Ta razvojna linija kao da nije poznata mnogim našim književnicima, koje još uvijek fascinira barokni verbalni vatromet, i mnogim našim propovjednicima koji ne mogu izaći iz kalupa i okova svoje trijumfalističke retorike.

Gubitku značenja i značaja riječi pridonosi sa svoje strane i »kult originalnosti, kompliciranosti, misaone pretencioznosti i stilističkog burgijanja« (Mircea Eliade). Nekomunikativnost i nerazumljivost znakovi su duboke krize misaonosti i izražajnosti, opće dezorijentacije i skepse u suvremenoj kulturi i civilizaciji. No ta kompliciranost i nejasnoća izraza ne treba da bude samo odraz želje za nekakvom afirmacijom vlastite kreativnosti i originalnosti, nego može biti i znak iskrenoga traženja i unutarnje borbe. Umjetnici i znanstveni radnici traže nove riječi jer su stare izgubile svježinu, snagu i značenje ili jer više ne mogu izraziti nove sadržaje. Niču novi semantemi, nove kovanice, posuđenice, terminologije. Ipak sve to treba da posluži prvenstveno tome da se čovjeku omogući i olakša proširenje njegova horizonta i stjecanje novih spoznaja. Iako, dijahronički gledano, semantem ima relativnu vrijednost, sinhronički, on teži k punom skladu između »označitelja« i »označenoga«. Ljudska riječ teži prema punini značenja.

— — —

Ako pak nove riječi i izričaji, novi načini i stilovi priopćavanja misli i osjećaja nisu razumljivi, opet se udaljujemo od prvotne i osnovne svrhe. Na žalost, danas se često na raznim područjima upotrebljava nerazumljiv jezik koji katkada sakriva odsutnost značenja. U želji da se prikažu dubokim, izvornim i neovisnim misliocima i stvaraocima, mnogi učenjaci, književnici, umjetnici, novinari, svećenici, političari itd. prodaju nam gustu maglu konfuznih i zamršenih rečenica kao nešto novo, »moderno« i »revolucionarno«. Odakle ta idolatrija svega novog i neuobičajenog, odakle taj snobistički prezir prema svemu starom i »uhodanom«? Pa ipak o konkretnom i konvencionalnom značenju riječi moraju voditi računa i najkreativniji umjetnici i najoriginalniji mislioci iako se jezik književnosti i jezik znanosti, svaki na svoj način, razlikuju od standardnog jezika »banalne« svakidašnjice.

Pa zašto onda tolikim obrazovanim pojedincima izgleda pametnije kada npr. napišu ili kažu: »Što se tiče ove šume, u krajnjoj liniji ona je lijepa« umjesto da jednostavnije, kraće i razumljivije kažu: »Ova šuma je lijepa«? Čemu reći: »Na planu (ili na nivou) duhovnosti on nam je mnogo toga rekao«, kada je razumljivije: »On se istaknuo u duhovnom životu«? Ili: »To mi nije više prezentno u svijesti«, umjesto: »Toga se više ne sjećam«?

Doduše, treba razlikovati i tu stilove i vrste u govorenju i pisanju. Neke stručne i znanstvene rasprave iziskuju, naravno, stručnu terminologiju i precizne izraze, koje uvijek ne možemo nadomjestiti »banalnim« riječima. Ipak se danas često i previše zazire od tih »banalnih« riječi, tako da mnogi članci, rasprave, kritike, propovijedi, prijevodi itd. vrve nerazumljivim, zapletenim i bizarnim izražajnim konstrukcijama, čiju bi ništavnost trebalo uporno žigosati, a njihove autore demistificirati, jer još uvijek ima mnogo ljudi koje ovi »pioniri« i »novatori« svojim šarlatanstvom naprosto zavode.

Među takve »novatore« možemo ubrojiti i razne umjetnike koji se neobičnim cerebralnim ili iracionalnim eksperimentima igraju sa svojom publikom. Ovamo spadaju i razni intelektualni radnici, književnici i pisci koji, prevodeći klišeje i konstrukcije sa stranih jezika doslovno umjesto materinskim odgovarajućim idiomima, misle da su stvorili nešto novo i »dali transfuziju sklerotičnom i nekrotiziranom tkivu banalnoga govora«.

Njih ima i u redovima modernih teologa, pastoralnih radnika, liturgičara i dr. Oni se služe nerazumljivim jezikom

u svojim raspravama i propovijedima koje ne mogu zainteresirati vjernike. U Francuskoj su takav pomodarski pseudo-znanstveni jezik crkvene francuštine nazvali »hexagonal ecclésiastique« prema nazivu u satiri humoriste Roberta Beauvaisa (Francuska ima oblik šesterokuta). Pojedinci koji se služe takvim jezikom zaboravljaju da se uvijek ne mogu upotrebljavati u običnom govoru iste riječi kao u stručnoj raspravi.

Kada nam netko, ispovijedivši se, kaže da je bio na »slavljenju pokore«, ili, pričestivši se, da je bio na »euharistijskoj gozbi«, ili, polazeći na misu, da ide na »euharistijski sastanak«, skloni smo pomisliti kako on deklamira nekakvu pjesmicu (slično kao kada netko u svagdanjem hrvatskom govoru upotrebljava imperfekt umjesto perfekta). U svakom slučaju, imamo pravo da mislimo kako se on ne služi adekvatnim stilom za standardne kolokvijalne izričaje. Iako možda tradicionalni i uobičajeni izrazi ne odgovaraju više suvremenim potrebama, imamo li mi pravo da se novim izrazima, bez razborite i postepene priprave auditorija, »produciramo« pred ljudima koji nas neće razumjeti?

Ustalom, značaj riječi ne nalazi se u njihovu vanjskom obliku, nego u njihovu sadržaju. Važnije je misliti na ono što ćemo reći, nego kako ćemo to reći. Nije toliko važno hoćemo li reći »kalež« ili »čaša«, važnija je naša vjera i unutarnje raspoloženje. (Usput rečeno, mi, koji toliko govorimo o »historijskoj dimenziji« razvoja crkvenog života, u ime »ressourcementa« želimo katkada vratiti u život stare riječi, obrede i običaje, čak se ponekad ponašamo kao pravi »ikonoklasti«, zaboravljajući da bi možda i u takvim i sličnim slučajevima trebalo uzeti u obzir i tu »historijsku dimenziju«.)

— — —

Riječi, koje zbog svoje nerazumljivosti i »apstraktnosti« ništa ne priopćavaju i nikoga ne informiraju, udaljuju se od Istine, od Logosa, jer gube svoje značenje i značaj poruke. Ako simbol riječi ništa ne označuje, ona ostaje puko slovo bez duha, glas bez smisla. Ako sadržaj naših riječi nije smisao i život, one zapravo i nemaju sadržaja i predstavljaju obični formalistički verbalizam. O tom valja voditi računa i kada posuvremenjujemo vokabular i kada nastojimo revalorizirati stare riječi. Ni obnova crkvenoga i teološkog rječnika ne smije dovoditi do osiromašenja smisla i gubitka značenja, nego treba da to bude ponovno otkrivanje originalnosti i snage Logosa koji se utjelovio, otkrivanje značaja evanđeoske poruke, otkrivanje značenja Kristove Vesele Vijesti.

Katkada je teže jednostavnim i razumljivim riječima potrebne vijesti i praktične obavijesti učiniti pristupačnima svim ljudima, nego nizati učene i komplicirane izraze i fraze za uski krug »upućenih« ili onih koji se takvima grade. Sve riječi, bilo izgovorene bilo napisane, namijenjene difuziji (a pogotovo one namijenjene evangelizaciji i katehizaciji) moraju biti komunikativne i razumljive. Takvim se jednostavnim i razumljivim riječima iznose jednostavne i praktične istine koje imaju svoj značaj i značenje za sve ljude. Njima se poslužila i utjelovljena Riječ Božja u Govoru na Gori u kojemu je osnovna poruka kršćanstva za ljude sviju vremena.

Radovan Grgec

Vijesti

U četvrtak, dne 18. XI 1971. održano je u prostorijama HKD sv. Ćirila i Metoda na Tomislavovom trgu društveno veče na kojem se govorilo o hrvatskom katoličkom pokretu u prošlosti. Nakon uvodne riječi gl. urednika Društva Radovana Grkca govorio je o toj temi najprije dr. Sibe Zaninović, a zatim dr. Lav Znidarčić. U diskusiji je sudjelovao priličan broj sudionika toga sastanka kojemu je prisustvovalo pedesetak članova i prijatelja HKD sv. Ćirila i Metoda.

PISMO GLAVNOG UREDNIKA

Dragi čitatelji,

u prvom redu zahvaljujem vam na podršci koju nam stalno pružate svojim zanimanjem za našu reviju. Posebna hvala ide čitateljima - pretplatnicima jer bez njihove pretplate, kao stalnog izvora prihoda, ne bismo mogli izlaziti.

Ovim brojem naša revija završava 4. godinu izlaženja. To je mnogo i nije mnogo. Ako bi se u obzir uzela samo brojka 4, onda to i nije mnogo, ali ako se sjetimo da se naša revija mogla pojaviti tek 20 i više godina poslije drugog svjetskog rata i kakve je sve teškoće morala i još ih uvijek mora svladavati, onda je to mnogo. Ne smijemo zaboraviti da smo se mi, pokrećući reviju, našli pred ozbiljnim problemima: i materijalnim i suradničkim.

Rekoh, pojavili smo se 20 i više godina poslije rata. Tijekom svih tih godina književnici koji su se priznavali vjernicima nisu se mogli pojavljivati u javnosti i uglavnom nisu mogli nigdje tiskati svoja djela. Ako bi to nekome od njih uspjelo, onda je morao tvrdo šutjeti i prešutjeti svoje vjersko uvjerenje. Ta i sam Vjesnik od 25. IX 1971. govoreći o »katoličkoj književnosti« (iz pera Igora Mandića) to priznaje kad piše: »U drami ateizacije našeg poratnog društva (koju je ingeniozno osvijetlio dr E. Ćimić), nedvojbeno su bile nanesene stanovite nepravde slobodnom ispovijedanju te ideologije (misli na kršćanstvo o. m.), ali je više nego jasno da je ta drama danas razriješena.« Da li je razriješena ili ne, ne znam, ali da se razrješuje to je točno i, zahvaljujući tome, pisci koji vjeruju mogu se pomalo pojavljivati u javnom životu i tiskati svoja djela. No 20 godina nemogućnosti objavljivanja svojih proizvoda učinilo je svoje. Možemo reći da je zbog toga jedna generacija književnika katolika (govorim o književnicima katolicima a ne o katoličkoj književnosti, u smislu distinkcije hrvatske književnice Side Košutić) praktički izgubljena. Stoga je jedan od temeljnih zadataka naše revije okupljati i okupiti mlade pisce i pjesnike religiozno orijentirane, tiskati njihova djela i tako im omogućiti izlazak u javnost. Za ove četiri godine mi smo u tome i uspjeli. Na našim stranicama pojavio se veći broj novih pisaca i pjesnika koji su već dali vrijedna ostvarenja i koji mnogo obećavaju. Da spomenem samo neke. To su Andrija Vučemil, Ante Šimunić, Krešimir Šego, Božidar B. Bagola, Vlado Ado Pandžić, Vladimir Županić, Josip Janković, Marijan Vogrinec, zatim još mlađi Mile Stojić i drugi. Sve nas to ohrabruje na našem započetom putu i, ako baš hoćete, ispunja ponosom.

Kad vam već pišem, moram vam reći da mi se čini da smo i u drugoj zadaći koju smo si postavili pokrećući našu reviju prilično uspjeli. Riječ je o hrvatskoj kulturnoj baštini. Kako vam je poznato, tijekom ovih 20 i više godina bez potrebe i nekakvog pravog razloga zanemarivana je i prešućivana religiozna komponenta naše kulture i naše povijesti. Smatrali smo da je naša dužnost ukazivati i na taj aspekt naše kulturne baštine i tako pridonijeti integritetu našeg postojanja i našeg života.

Sve ovo što sam iznio ne znači da smo potpuno zadovoljni. Daleko od toga! Sve što smo zacrtali i svi rezultati koje smo do sada postigli samo su izvor i motiv naših novih napora i novih nadanja.

Jasno da mi očekujemo vašu daljnju pomoć kako bismo mogli i dalje napredovati. Nama je potrebna vaša i moralna i materijalna pomoć.

Da bi nas još više upoznala javnost i da bismo što više pridonijeli cjelovitosti hrvatske kulture, bilo bi potrebno također povećati tiražu naše revije. A mi bismo to mogli učiniti samo ako bismo imali veći broj pretplatnika. Tu nam vi možete pomoći i čini mi se da to i ne bi bilo jako teško. Ako bi svaki naš čitatelj i svaki naš pretplatnik u svojoj sredini, među znancima i prijateljima pronašao samo jednoga novog pretplatnika, to bi bilo mnogo. A to, zaista, nije teško. Svatko od nas ima toliko znanaca i prijatelja da jednog od njih može nagovoriti da se pretplati na reviju »Marulić« i tako pomogne njenom izlaženju i širenju njezina utjecaja.

Kad već govorim o pretplati htio bih upozoriti na nešto. Ima, na žalost, jedan dio naših pretplatnika koji ne plaćaju redovno pretplatu. Ima ih koji su dužni ne samo za ovu, 1971. g. nego i za 1970. g. Mislim da nam je svima jasno da nam to zadaje poteškoće i stvara nepotrebne brige. Sve takve uljudno molim da odmah podmire zaostali dug. Jer pretplatnik je upravo pretplatnik po tome što pretplatu plaća unaprijed a ne unatrag.

Na kraju, zahvaljujem vam na svemu i očekujem vašu podršku i ubuduće

v a š u r e d n i k

OBAVIJEST

Ovom broju prilažemo ček. uplatnicu s oznakom duga i molimo sve dužnike da nam pošalju zaostalu pretplatu.

Ujedno molimo da nam gg. pretplatnici pošalju i pretplatu za 1972. godinu.

Unaprijed se svima zahvaljujemo.

U p r a v a

PRIMLJENE KNJIGE

Mirko Validžić: Povelja krvi i nemira (pjesme)

Vinko Vilić: More, čempresi i kam (pjesme)

Anka Petričević (s. Marija): Juriš na sinjsku tvrđavu (drama)

Bela Schreiner: Probijanje u vječni led (pripovijest)

Martin Kirigin: Dva stola, sv. 4. i 5. (razmatranja)

O. Srećko Majstorović: Ivan Rafael Rodić (životopis)

Dokumenti za bigarskoto vzraždane ot arhiva na Stefan I. Verkovič

Seksološke studije

Naši pokušaji, glasilo literarne družine »A. B. i Stanko Šimić«, Drinovci

SADRŽAJ

Tin Kulić: Naš hrvatski kongres 1
Branko Krmpotić: Ante Starčević — otac domovine 3
Stanko Dominić: Braniteljima zadnjih ostataka 9
Lolo Kuzmin: 4. ožujka 852, Čika i Većenega 9
Smiljan Velebit: Stjepan Radić 11
Anka Petričević: U riječ ja pretvaram ljubav, Zastala sam nad žitima, Silazak k moru, Kamo su nestale, Svu noć, Molim Te, Cvijet, Oblaci razastrli, Pusti me 15
Zlatko Tomičić: Bolesni kralj 18
A. P. Čehov: Pripovijest starijeg vrtlara 33
Josip Vrana: O dvadesetpetogodišnjici svoga književnog stvaranja . . 37
Ljiljana Matković: Riječ 41
Patrick Jézéquel: Katedrala, Jadnica, Ljubica 41
Ivan Golub: Badnjak, Biti pjesnik, Kojima je sve jasno, Starac koga dvadeset i osam godina znam 46
Enver Čolaković: Nekoliko riječi o poeziji Ante Jakšića 48
Tin Kulić: Pjesnik skromnog života i male sreće 52
Branko Brusar: Ima li A. Pope što da savjetuje i današnjim piscima . 56

Nova imena

Ladislav Fišić: Viseći most, Ostvarenje, Put je dalek 58
Alojz Jembrih: Haiku, Slika, Dječak, Proljeće, Nema ga, Torba, Jutro . 59
Josip Ćosić: Noćna simfonija, Pričala je gitara 61
Abyssos: Umrla je s ljetom 62
Željko Beršek: Vinograd 63
Miroslav Milinović: Franjevačka crkvo 63

Kazalište

T. K.: Prigodna svečanost u hrvatskom glumištu 64
sk.: Bez originalnosti pod svaku cijenu 64
T. S.: Smiješni i zanimljivi »Dundo Maroje« 65

Izložbe

Smiljan Velebit: Riznica zagrebačke katedrale u Muzeju za umjetnost i obrt 66
S. V.: Hrvatska povijest na platnima naših slikara 68
S. V.: Pjesnik mora, Splita i Trogira Emanuel Vidović 68

Knjige

Antun Brajković: Razotuđenje u »Svršetku ljubavne priče« 69
bk.: Novo povijesno djelo o Slavoniji 71
Mirko Validžić: Mi u očima humoriste 73

Mišljenje

Radovan Grgec: Značenje i značaj riječi 74
Pismo glavnog urednika 77

USKORO IZLAZI

PETAR GRGEC

BIJEG U DJETINJSTVO

I. dio zbirke soneta s opsežnom bibliografijom autorovih radova. Knjiga izlazi prigodom 10-godišnjice Grkčeve smrti. Ilustracije je izradio Ivan Lacković-Croata.

PAUL CLAUDEL

RAZDIOBA PODNEVA

drama u 3 čina. Prijevod: Petar Selem i Daša Bradičić

NARUDŽBE PRIMA:

HKD SV. ĆIRILA i METODA, 41000 ZAGREB

Trg kralja Tomislava 21

Možete naručiti kod HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb
Trg kralja Tomislava 21

Za blagdanskim stolom (pjesme 33 pjesnika) . . . . 20 d

Zbornik o Josipu Andriću . . . . . 30 d

Paul Claudel: Navještenje (drama . . . . . 10 d

Graham Greene: Svršetak ljubavne priče (roman) . . 20 d

Iz hrvatske marijanske lirike (pjesme) . . . . . 20 d